

Agroresursu un
ekonomikas
institūts

EIROPAS SAVIENĪBA
EIROPA INVESTĒ LAUKU APVIDOS
Eiropas Lauksaimniecības fonds
lauku attīstībai

Atskaite

Mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas un ieteicamie risinājumi LAP kontekstā

2017. gada decembris

PROJEKTU LĪDZFINANSĒ EIROPAS SAVIENĪBA

Saturs

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI	3
1. KOPSAVILKUMS.....	5
2. DARBA SATURS.....	7
3. IZMANTOTIE MATERIĀLI UN METODES.....	8
<i>3.1. Izmantotie materiāli un dati. ....</i>	<i>8</i>
4. DATU ANALĪZE	13
<i>4.1. Mazās un vidējās lauku saimniecības un to sociāli ekonomiskā nozīme lauku telpas attīstībā .....</i>	<i>13</i>
4.1.1 MVS vieta saimniecību struktūrā un raksturojums	13
4.1.2 Mazo saimniecību sociāli ekonomiskā nozīme	19
<i>4.2. Saimniecību struktūra un attīstības tendenču izpēte Latvijā un salīdzinājums ar izvēlētajām ES dalībvalstīm.....</i>	<i>28</i>
4.2.1 Saimniecību struktūra un tās izmaiņas	28
4.2.2 Saimniecību attīstības tendences	34
<i>4.3. Lauku saimniecību aptaujas.....</i>	<i>45</i>
4.3.1 LAND veiktās aptaujas datu analīze	45
4.3.2 LLKC veiktās aptaujas datu analīze	48
<i>4.4. Atbalsta politika un ietekme uz saimniecību attīstību.....</i>	<i>59</i>
4.4.1 ES un Latvijas politika saimniecību atbalstam, LAP pasākumi un to nosacījumi 59	
4.4.2 LAP atbalsta rezultāti periodā laikā no 2007. līdz 2013. gadam.....	69
4.4.3 Tiešmaksājumu atbalsts.....	74
4.4.3 LAP 2014-2020 sākotnējo rezultātu izvērtējums kontekstā ar pasākumu nosacījumiem.....	78
<i>4.5. Iespējamo attīstības virzienu novērtējums, ņemot vērā ES un Latvijas izvirzītos mērķus.....</i>	<i>82</i>
4.5.1 Iespēju identificēšana saimniecību turpmākajai attīstībai	82
4.5.2 Saimniecībām piemērotāko pasākumu un nosacījumu izvērtējums	86
5. SECINĀJUMI UN IETEIKUMI PAR ATBALSTU SAIMNIECĪBĀM.....	92
6. LITERATŪRAS SARAKSTS.....	98
7. PIELIKUMI	103
1. pielikums. MVS īpatsvars pagastos no platību maksājumu atbalsta saņēmējiem 2013. gadā.....	104
2. pielikums. Mazo un vidējo saimniecību apsaimniekoto LIZ īpatsvars pagastos 2013. gadā.....	105
3. pielikums. Saimniecību skaita īpatsvars specializācijas grupās	106
4. pielikums. Investīciju pasākumu tiešās ietekmes novērtējums, izmantojot SUDAT datu kopu	107
5. pielikums. Pasākuma „Atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācijai” (1.4.1.) rezultāta un ietekmes rādītāji	111
6. pielikums. Standarta izlaide no viena hektāra vai viena dzīvnieka	112
7. pielikums. Respondentu saimniecībās veiktās izmaiņas un plānotā saimnieciskās darbības attīstība	114

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

AREI	Agroresursu un ekonomikas institūts
CSP	Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde
EEZ	Eiropas Ekonomiska zona
EK	Eiropas Komisija
ELFLA	Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai
ELGF	Eiropas Lauksaimniecības garantiju fonds
ELV	Ekonomiskā lieluma vienība
ERAF	Eiropas Reģionālās attīstības fonds
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
EUR	eiro
Eurostat	Eiropas Savienības Statistikas birojs
FADN	ES saimniecību uzskaites datu tīkls (<i>angļu val.</i> - Farm Accountancy Data Network)
GDV	gada darba vienības (atbilst 1840 nostrādātām stundām gadā)
GĪZ 2017	LAP 2014-2020 2017. gada īstenošanas ziņojumam
ĢDV	ģimenes darbaspēka vienība
ĢIS	ģeogrāfiskā informācijas sistēma
IKP	iekšzemes kopprodukts
KF	Kohēzijas fonds
KLP	kopējā lauksaimniecības politika
LAD	Lauku atbalsta dienests
LAND	Lauku attīstības novērtēšanas daļa
LAP	lauku attīstības programma
LAP 2007-2013	Latvijas Lauku attīstības programma 2007.-2013. gadam
LAP 2014-2020	Latvijas Lauku attīstības programma 2014.-2020. gadam
LEADER	mērķtiecīgas un savstarpēji koordinētas aktivitātes lauku attīstībai, kuras rosina sabiedrību meklēt jaunus risinājumus esošajām lauku problēmām (“saikne starp lauku attīstības darbībām”; <i>franču val.</i> - “Liaison entre actions de développement rural”)
LIZ	lauksaimniecībā izmantojamā zeme
LLKC	Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs
LLU	Latvijas Lauksaimniecības Universitāte
LS	lielās saimniecības
LVAEI	Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts
MLA	mazāk labvēlīgie apvidi
MLS	mazo lauksaimnieku atbalsts (atbalsta shēma KLP 1.pīlāra ietvaros)
MVU	Mazie un vidējie uzņēmumi
MVS	mazās un vidējās saimniecības (<i>šajā darbā ar tām saprot lauku saimniecības ar standarta izlaidi līdz 25 000 EUR gadā</i>)
MS	mazās saimniecības
NAP	Nacionālais attīstības plāns
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (<i>angļu val.</i> - Organization for Economic Co-operation and Development)

SAPARD	Speciālā rīcības programma lauksaimniecības un lauku attīstībai (<i>angļu val.</i> – Special Action Programme for Agriculture and Rural Development)
SEG	siltumnīcas efekta gāzes
SI	standarta izlaide
SUDAT	Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkls
VPD	Vienotais programmdokuments
VPM	Vienotais platībmaksājums
VRG	Vietējā rīcības grupa
ZVFI	Zivsaimniecības virzības finansēšanas instruments

1. KOPSAVILKUMS

Latvijā mazo saimniecību īpatsvars ir viens no lielākajiem ES, ar ļoti nozīmīgu ietekmi uz sociāli ekonomisko situāciju laukos, īpaši no attīstības centriem attālās teritorijās. Tomēr šo saimniecību ekonomiskā aktivitāte ir kopumā zema, un to potenciāls (zeme, darbaspēks, ražošanas resursi) netiek pietiekami izmantots. Izmaiņas Latvijas lauku saimniecību struktūrā notiek lēni, un galvenokārt ir saistītas ar mazo saimniecību darbības izbeigšanu, bet ievērojami mazākā mērā to attīstību. Tādēļ šis tematiskais pētījums ir veikts, lai izpētītu mazo un vidējo lauku saimniecību (turpmāk – mazās saimniecības vai MVS) darbību un attīstības iespējas Latvijā, kā arī lai veiktu LAP pasākumu nosacījumu analīzi un sniegtu priekšlikumus šo saimniecību attīstības veicināšanai nākotnē.

Pēdējos gados mazās un daļēji naturālās saimniecības ir piesaistījušas aizvien lielāku pētnieku, politikas veidotāju, lauksaimniecības sektora un lauku pārstāvju interesi. Mazās un daļēji naturālās lauku saimniecības ir būtisks balsts nodarbinātībai un lauku apdzīvotībai, it īpaši jaunajās ES dalībvalstīs. MVS ir nozīmīgas arī vides stāvokļa uzturēšanā un saglabāšanā Latvijā, jo tās apsaimnieko ievērojamas teritorijas ar bioloģiskajai daudzveidībai nozīmīgām platībām un Latvijai tipiskajām kultūrainavām. Šāda lauku ainava savukārt kalpo par pamatu lauku tūrismam, rekreācijas pakalpojumu un citu ekonomisku aktivitāšu īstenošanai.

Turklāt starp mazajām saimniecībām un vietējo lauku ekonomiku ir arī cita svarīga savstarpēja saistība. Lauksaimnieki un viņu mājsaimniecības apdzīvo lauku teritorijas, uztur zemi, kultūras dzīvi un ciematu pakalpojumus. Pētījumos tiek atzīts, ka saimniecību skaita, it īpaši mazo un vidējo, samazināšanās, radīs zaudējumus gan lauksaimniecībai, radot zemes marginalizāciju attālos reģionos, gan ekoloģisko, bioloģiskās daudzveidības un vides problēmu saasināšanos, kā arī lauku “iztukšošanos”. Latvijā šie procesi notiek īpaši intensīvi, tāpēc mazo un vidējo saimniecību atbalsts un attīstības veicināšana būtu izvirzāmi par vienu no prioritārajiem lauku attīstības virzieniem.

KLP 2014.-2020. periodā 1. pīlāra ietvaros uzsākta mazo lauksaimnieku atbalsta shēma, kā arī turpināti mazo saimniecību atbalsta pasākumi ar II pīlāra (LAP) pasākumiem. Tomēr MVS atbalsta apjomi ir ierobežoti un to nozīme nav pietiekoši novērtēta.

Laikā, kad KLP notiek diskusijas par nākošo programmēšanas periodu pēc 2020.gada MVS ir svarīga loma nākotnes politikas definēšanas kontekstā. Latvijas nacionālie ilgtermiņa un vidēja termiņa plānošanas dokumenti uzsverot lauku attīstības nozīmi ir maz akcentējuši MVS lomu.

Veidojot lauku politiku nākošajām plānošanas periodam MVS ir skatāmas vairākos kontekstos. Pirmkārt – MVS jāvērtē plašāk - kā lauku attīstības sastāvdaļa. Tas izriet no Lauksaimniecības multifunkcionalitātes un tās nozīmes kopienu attīstībā un īpaši – vietas un vietējo cilvēku dzīves kvalitātes nodrošināšanā. Otrkārt MVS ir veido ilgspējīgu uz vietējām vajadzībām un specifiku balstītu saimniekošanu, kam ir ne tikai ekonomisks, bet sociāls raksturs, kas nav pietiekoši novērtēts un ņemts vērā politikā. Treškārt, MVS jāparedz lielāka loma dabas vides, raksturīgās ainavas un ekoloģiskā līdzsvara nodrošināšanas kontekstos. Ceturtkārt, ir jāpārskata MVS dalījumu papildinot ekonomisko klasifikāciju pēc SI vai apgrozījuma. Politikā un atbalsta instrumentos respektējamās saimniecību atšķirīgās funkcijas, lielums, ekonomiskā, vides un sociālā loma.

Līdzšinējā LAP pasākumu ietekme uz MVS tika noskaidrota gan analizējot saimniecību ekonomiskos rādītājus, gan ar aptauju palīdzību (salīdzinot atbalstu saņēmušo saimniecību rādītājus ar tiem, kas attiecīgo atbalstu nav saņēmuši). Vislielāko pozitīvo ietekmi LAP atstājusi uz saimniecību modernizāciju, apdrošināšanu, dzīvnieku slimību profilaksi, vides pasākumiem. Investīciju atbalstu saņēmušajām saimniecībām būtiski uzlabojušies ekonomiskie rādītāji, turklāt atbalsta saņemšana labvēlīgi ietekmējusi arī nodarbinātību. Liela daļa atbalstu saņēmušo saimniecību ir iekļuvušas nākamajā lieluma grupā (mazās par vidējām u.tml.). Tomēr tikai neliels pasākumu klāsts ir bijuši piemēroti MVS. Galvenokārt tie ir platību maksājumi, kā arī atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai, atbalstot mazās saimniecības (M06.3), vidējās saimniecības aktīvi izmanto atbalstu jaunajiem lauksaimniekiem. Minētajos pasākumos pieteicēju skaits ir ievērojami lielāks par pieejamo finansējuma apmēru, kas nozīmē, ka turpmāk tas būtu ieplānojams ievērojami lielāks.

Kopumā LAP pasākumu piemērotības izvērtējums ļauj secināt, ka mazajām saimniecībām daudz piemērotāki ir pasākumi, kuros netiek prasīts līdzfinansējums (vai arī tas ir ļoti neliels), un šādus pasākumus tās aktīvi izmanto un sasniedz rezultātus. Tādēļ turpmākā lauku attīstības politikā MVS attīstībai būtu paredzama īpaša apakšprogramma, izvēloties tām piemērotus pasākumus un nosacījumus. Ievērojot augsto pašpatēriņa saimniecību īpatsvaru Latvijas lauku saimniecību struktūrā, būtu jāparedz konkrēti pasākumi pašpatēriņa saimniecību iekļaušanai tirgū. Finansējums šiem pasākumiem būtu paredzams samērīgs ar MVS ieguldījumu lauku attīstībā.

Nemot vērā iegūstamos ienākumus no zemes platības, kā arī līdzšinējo pieredzi, var vērtēt, ka kartupeļi, dārzeņi, augļu koki, ogas, sakņaugi, liellopi gaļai un pienam, kazas, aitas, biškopība, kā arī brīvās turēšanas putnkopība ir nozīmīgākie MVS attīstāmie virzieni lauksaimniecībā. Būtisks attīstības virziens MVS ir saimnieciskās darbības dažādošana, attīstot nelauksaimnieciskās nozares (pārtikas produktu ražošana, pakalpojumi, tai skaitā tūrisms, amatniecība u.tml.).

Papildus vērtības pievienošana MVS saražotajai produkcijai ir saistāma ar pārticībnieku mājas apstākļos (tai skaitā specifisku tradicionālu produktu izgatavošana, kam nav analoģu lielražošanā), dalību tiešās piegādes ķēdēs, sadarbību un kooperāciju (īpaši realizācijā).

Ieteicamā attīstības vīzija, uz kuru var tikt balstīta lauku politika, ir sabalansēta saimniecību struktūra ar attīstītu vidējo saimniecību un dzīvotspējīgu mazo saimniecību loku. Vidējo un lielo saimniecību skaits ir palielināms uz esošo mazo saimniecību skaita rēķina, savukārt ļoti mazām saimniecībām ir dodama attīstības iespēja kļūt par mazām vai vidējām saimniecībām. Taču struktūras izmaiņas galvenokārt panākamas, aktivizējot esošo saimniecību darbību, vairs būtiski nesamazinot saimniecību kopskaitu.

Apkopotā informācija dod pamatu provizoriski vērtēt, ka orientējoši 25% no ļoti mazajām un 40-50% no mazajām saimniecībām pie labvēlīgiem nosacījumiem (pieejams atbalsts, t.sk. informatīvais) ir orientētas uz attīstību (ražošanas paplašināšana, jaunu nozaru attīstība, investīcijas u.tml.). Taču arī pārējām saimniecībām ir nozīmīga loma, jo tās sniedz sabiedrisko labumu videi un teritorijai, kur tās atrodas.

Šo atskaiti sagatavoja Agrosursu un ekonomikas institūta (AREI) Ekonomikas pētniecības centra Lauku attīstības novērtēšanas daļas (LAND) pētnieki Dr.oec.A.Vēveris, Dr.geog.A.Pužulis, Dr.geog.P.Lakovskis, Mg.ing.E.Benga., MBA J.Hazners, zinātniskā asistente Mg.Z.Miķelone, piesaistot Kvalitātes un vides aizsardzības daļas vadītāju Dr.oec.Ligitu Meleci.

2. DARBA SATURS

Ņemot vērā nepieciešamība izpētīt mazo lauku saimniecību stāvokli un KLP ietekmi uz tām, lai plānotu šo saimniecību attīstību, tika izvirzīts pētījuma **mērķis** - iegūt ekonomisko novērtējumu par mazo un vidējo lauku saimniecību (turpmāk – mazās saimniecības vai MVS) darbību un attīstības iespējām Latvijā, ietverot tiešmaksājumus un LAP, kā arī veikt LAP pasākumu nosacījumu analīzi un sniegt priekšlikumus šo saimniecību attīstības veicināšanai.

Mērķa īstenošanai tika noteikti šādi uzdevumi:

- novērtēt MVS un to sociāli ekonomisko nozīmi lauku telpas attīstībā (pētījumu apkopojums);
- izpētīt MVS struktūru un attīstības tendences Latvijā un izvēlētajās ES dalībvalstīs;
- noskaidrot MVS attīstības prognozes, veicot saimniecību aptauju;
- novērtēt atbalsta politiku un tās ietekmi uz MVS attīstību;
- izvērtēt attīstības virzienus, ņemot vērā ES un Latvijas izvirzītos mērķus;
- izvirzīt secinājumus un izstrādāt tajos balstītus ieteikumus par nepieciešamajiem atbalsta pasākumiem un veidie.

3. IZMANTOTIE MATERIĀLI UN METODEDES

3.1. Izmantotie materiāli un dati.

Pētījumā izmantoti šādi materiāli: zinātniskā literatūra, tai skaitā pētījumu rezultāti; dažāda līmeņa (starptautiskie, ES un Latvijas) stratēģiskie un programmatiskie dokumenti; ES un Latvijas tiesiskie un normatīvie dokumenti, Eurostat, CSP, FADN un SUDAT datu bāzes dati un Lauku atbalsta dienesta (turpmāk – LAD) datubāzes nepublicēti dati.

Lauku saimniecības raksturojošie rādītāji tiek iegūti lauku saimniecību struktūras apsekojumā un lauksaimnieciskās ražošanas metožu apsekojumā (turpmāk tekstā - saimniecību struktūras apsekojums), kuri notiek ik pēc trīs gadiem visās ES dalībvalstīs, atbilstoši ES regulu (EK, 2009; EK, 2014; EK, 2015) prasībām. Apsekojuma mērķis ir nodrošināt sabiedrību ar kvalitatīvu un starptautiski salīdzināmu statistisko informāciju par lauku saimniecību struktūru, ko izmanto lauksaimniecības nozares attīstības tendenču izvērtēšanai, kā arī lauksaimniecības politikas plānošanā un novērtēšanā.

Eurostat datubāzē jaunākā informācija par lauku saimniecību ir par 2013. gada struktūras apsekojumu. Latvijas MVS raksturojumam un ES dalībvalstu salīdzinājumam ir izmantoti dati no 2005., 2007., 2010 un 2013. gada struktūras apsekojumiem.

Pētījumā papildu Eurostat datiem tika izmantoti CSP dati, iekļaujot gan jaunākos provizoriskos 2016. gadā veiktās lauku saimniecību struktūras apsekojuma datus (saņemti 2017. g. oktobrī), gan lauku saimniecību reģistra datus, kā arī telpiskā izvietojuma jeb spatiālos datus par dažādu ar lauku saimniecībām saistīto rādītāju izvietojumu Latvijas teritorijā.

Lai novērtētu Latvijas MVS un salīdzinātu tās ar izvēlēto ES dalībvalstu MVS, no Eurostat datubāzes tika izvēlēti šādi rādītāji:

- saimniecību skaits un struktūra (dalījums pa specializācijas un SI grupām, LIZ, pašpatēriņa intensitāte);
- nodarbinātība saimniecībās, tās dinamika un struktūra;
- SI uz GDV, SI uz LIZ ha (pa valstīm, tai skaitā dinamika),

kur:

SI - Standarta izlaide lauksaimniecībā ir standartizēts lielums, kurš raksturo saimniecības ekonomisko aktivitāti, t.i., viena lauksaimniecības kultūras hektāra vai lauksaimniecības dzīvnieku vienības iegūtās produkcijas vērtību, kas novērtēta attiecīgā reģiona cenās un izteikta eiro. Kopējā standarta izlaide raksturo saimniecības ekonomisko lielumu naudas izteiksmē. Saimniecības ekonomiskā lieluma standarta izlaides vērtības noteikšanai ņem vērā ražošanas resursus, ko izmanto nepārstrādātu un pārstrādātu lauksaimniecības produktu ražošanai, no tā gūstot ekonomisku labumu¹.

GDV - Lauksaimniecībā nodarbināto pilnās gada darba vienības ir ieguldītā darba mērs, kur 1 vienība atbilst lauksaimniecībā nostrādātām 1840 stundām gadā.

LIZ - lauksaimniecībā izmantojamā zeme, ha.

¹ <http://www.csb.gov.lv/search/node/standarta%20izlaide>

² https://sudat.lvaei.lv/pub/SUDAT%20metodika_2015.pdf

³ Angļu valodā tiek lietots koncepts Fⁿ /*Future Farming, Food, Feed, Fitness, Fuel, Fiber, Freshwater, Fishery, Forestry, Flora, Fauna, Fun, Freedom, ..*), kas attiecas uz daudzveidīgu ilgtspējās

Lauku saimniecību struktūra ir analizēta, izmantojot Eurostat ES valstu lauku saimniecību struktūras apsekojuma datubāzē izmantoto saimniecību dalījumu grupās pēc to ekonomiskā lieluma, kur par kritēriju tiek izmantota standarta izlaide (SI). Ievērojot darba mērķi un priekšmetu (mazās un vidējās saimniecības), tika izvēlētas saimniecību grupas ar SI vērtību līdz 25 000 EUR.

Atbilstoši Eurostat (Eurostat, 2016) klasifikācijai tiek izdalītas 5 galvenās saimniecību grupas atbilstoši to ekonomiskajam lielumam:

- ļoti mazās (<2000 EUR);
- mazās (2000 - < 8000 EUR);
- vidējās (8000 - <25 000 EUR);
- lielās (25 000 - < 100 000);
- ļoti lielās (>=100 000 EUR).

Eurostat datu bāzē ir arī apkopota informācija par saimniecībām, kurām SI ir 0.

Informācija par saimniecību skaitu un LIZ platībām, kā arī kopējo SI ir pieejama ne tikai no struktūras apsekojuma, bet arī no lauku saimniecību reģistra datiem. Reģistrs ir administratīvs datu avots, kurā datus atjauno katru gadu. Taču reģistrs ne vienmēr satur aktuālo informāciju par to, vai tajā reģistrētajā saimniecībā tiešām notiek saimnieciskā darbība.

Ievērojot gan Latvijas faktisko saimniecību struktūru, gan Eurostat pielietoto dalījumu, šajā pētījumā ir aptvertas saimniecības ar standarta izlaidi (SI) līdz 25 000 EUR, tuvāk tās sadalot 3 nosacītās grupās:

- 1) ļoti mazās saimniecības ar SI līdz 2000 EUR;
- 2) mazās saimniecības – ar SI no 2000 līdz 8000 EUR;
- 3) vidējās saimniecības – ar SI no 8000 līdz 25 000 EUR.

Savukārt analizējot pētījumus, visas lauku saimniecības tiek iedalītas divās nosacītās grupās – mazās saimniecības (MS) un lielās saimniecības (LS). Pētījumos netiek nodalītas stingras robežas starp saimniecību lielumiem, jo dažādās valstīs dažādiem mērķiem tiek lietotas atšķirīgas saimniecību lielumu klasifikācijas. Izplatītākais dalījums – mazās un lielās saimniecības tiek lietots bez noteiktas robežas, kas tiek izmantots šajā pētījumā. Ar to saprotot, ka mazās saimniecības ir nelielas (resursu ziņā), bet lielās ir nozīmīgas lauksaimniecības nozares attīstībai ar ievērojamiem resursiem.

Ekonomiska rakstura informācija par MVS ir pieejama vienīgi no FADN datu bāzes. Tā ir pieejama par katru gadu kopš 2004. g., taču katra valsts ir noteikusi savu saimniecību ekonomiskā lieluma sliekšni (ko mēra ar SI) iekļaušanai FADN. Latvijā un arī lielākajā daļā jauno ES dalībvalstu šis sliekšnis ir 4000 EUR SI, bet valstīs ar kopumā lielākām saimniecībām tas sasniedz pat 16 000 – 25 000 SI. Šī iemesla dēļ dažu veco ES dalībvalstu FADN dati par darbā iekļautajām saimniecību grupām vai nu nav pieejami vispār (Vācija), vai arī pieejami tikai par lielāko saimniecību grupu (8 000 – 25 000 EUR). FADN datubāzē ir pieejams šāds dalījums lieluma grupās:

- 1.grupa - ar SI no 2000 līdz 8000 EUR;
- 2.grupa – ar SI no 8000 līdz 25 000 EUR.

FADN dati šajās grupās ir vērtējami ar zināmu piesardzību, jo ekonomiskā lieluma sliekšnis dalībvalstīm var būt atšķirīgs arī šo grupu robežās (piemēram, 4 000 vai 15 000). Konkrēti, Latvijā SUDAT aptver saimniecības sākot no 4000 EUR, kas nozīmē, ka 1.grupa nepārstāv saimniecības no 2000 līdz 4000 EUR. Pārējās darbā

analizētajās ES valstīs saimniecību ekonomiskā lieluma sliekšnis ir atšķirīgs un var mainīties arī pa gadiem.

Saimniecību ekonomiskā lieluma sliekšnis katrā valstī tiek izvēlēts, ņemot vērā noteiktus pārstāvības kritērijus, lai iekļautu produkciju ražojošas saimniecības un lai tās pārstāvētu vismaz 90% no valsts lauksaimniecības sektora kopējās SI.

Attiecinot neto pievienotā vērtību (NPV) pret kādu citu rādītāju, piemēram, darbaspēka ieguldījumu, iegūstam savstarpēji salīdzināmus rādītājus. Šajā gadījumā NPV ir attiecināta pret kopējo ieguldīto darbaspēku, izteiktu nosacītajās darbaspēka vienībās LDV. Attiecinot NPV uz pārskata gada ieņēmumiem, varam novērtēt jaunradītās vērtības daļu ieņēmumos.

FADN Eiropas datubāze ietver kopumā 149 rādītājus, kurus sniedz dalījumā pa saimniecību lieluma un specializācijas grupām (atbilstoši FADN klasifikācijai, kura daļēji atšķiras no Eurostat pielietotās). No šīs datubāzes tika izvēlēti un analizēti šādi Latvijas un ES dalībvalstu rādītāji:

- **NPV** - neto pievienotā vērtība raksturo jaunradīto vērtību uzņēmumā, izlietojot ražošanas resursus. NPV veidojas no saražotās produkcijas un ražošanas atbalsta summas, atņemot specifiskās un pieskaitāmās izmaksas, pamatlīdzekļu nolietojumu un ražošanas nodokļus. NPV ir vienīgais pieejamo līdzekļu avots saimniecībās ieguldītā darba apmaksai, nomas procentu maksājumiem, un iespējamai peļņai².
- **NPV uz GDV** (darbaspēka ieguldījums pilna laika darba vienībās) rādītājs saimniecību salīdzināšanai.
- **Ražošanas subsīdijas** - KLP 1.pīlāra subsīdijas, kā arī LAP platībmaksājumus u.c. atbalsta maksājumi, kas nav saistīti ar ieguldījumiem.
- **Ieguldījumu subsīdijas** - LAP projekta ietvaros izmaksātais atbalsts ieguldījumiem.
- **BPV** - bruto pievienoto vērtību aprēķina, no produkcijas vērtības atņemot starppatēriņu.
- **Bruto ienākumi no lauksaimnieciskās darbības** - aprēķina no BPV atņemot pamatlīdzekļu nolietojumu, ražošanas nodokļus, nomas maksu un kredītprocentus un pieskaitot ar ražošanu nesaistīto atbalstu.
- **Bruto ieguldījumi** - gada laikā veiktie ieguldījumi pamatkapitālā.

Attiecīgie rādītāji ir izvēlēti atbilstoši darba mērķim, ievērojot, ka šādi rādītāji tiek izmantoti pētījumos par lauku saimniecībām to ekonomiskās attīstības raksturošanai. Papildus, ievērojot šī darba specifiku, ir detalizēti pētītas sakarības starp saņemto atbalstu, ņemot vērā specializāciju, un saimniecību ekonomiskajiem rezultātiem.

Lai iespējami objektīvāk salīdzinātu Latviju ar citām ES valstīm, salīdzinājumā iekļautas divu veidu valstu grupas. Pirmkārt, tās ir 10 ES jaunās dalībvalstis, kas iestājās ES 2004.-2007. gadā: Latvija, Lietuva, Igaunija, Polija, Čehija, Ungārija, Slovākija, Slovēnija, Rumānija un Bulgārija. Tās vieno samērā līdzīgi vēsturiskie apstākļi – sistēmu maiņa 1990-to gadu sākumā. Daļā valstu ir

---

² https://sudat.lvaei.lv/pub/SUDAT%20metodika_2015.pdf

līdzīga saimniecību struktūra, ko raksturo liels mazo saimniecību īpatsvars. Tādēļ mazo saimniecību attīstības iespēju izpētei ir būtiski izpētīt kopīgo un atšķirīgo šajās valstīs, lai identificētu labāko pieredzi.

Otrkārt, salīdzinājumā iekļautas arī Baltijas jūras valstis, kur līdztekus Igaunijai, Latvijai, Lietuvai un Polijai ietilpst Vācija, Dānija, Nīderlande, Zviedrija un Somija. To ģeogrāfiskie un klimatiskie apstākļi ir līdzīgi Latvijai. Saimniecību struktūra un to ekonomiskā situācija ir būtiski atšķirīga atkarībā no vēsturiskās pieredzes, bet salīdzinājums ir nozīmīgs, ņemot vērā turpmākās attīstības iespējas. Atsevišķos salīdzinājumos iekļautas arī dažas citas ES valstis.

Situācijas novērtēšanai par mazajām un vidējām saimniecībām teritoriālā griezumā izmantoti LAD telpiskie dati un informācija par atbalsta saņēmēju SI grupu, kura noteikta LVAEI pētījumā ((ES reformētās., 2014) saskaņā ar SUDAT metodiku), balstoties uz atbalsta saņēmēja LIZ platību, to struktūru sadalījumu un nosacītajām liellopu vienībām. Šie aprēķini tika izmantoti arī I un II Pīlāru maksājumu saņēmēju kopas analīzei pasākumos un programmu ietekmes vērtēšanā. Visu LAP atbalsta saņēmēju SI grupas noteikšana nebija iespējama. Apvienojot abas datu bāzes pēc atbalsta saņēmēja koda noteiktas platības, kuras apsaimnieko mazās un vidējās saimniecības, kā arī šādu saimniecību skaits. Iegūtie dati analizēti teritoriālā pagastu un novadu griezumā.

Ievērojot MVS nozīmi lauku vidē, šajā darbā veikta plašāka šo saimniecību situācijas izpēte, analizējot ne tikai tīri ekonomiskos, bet arī sociālos un vides ieguvumus, ko sniedz šīs saimniecības, kā arī, ietverot citu, valstu pieredzi. Tādēļ veikta Latvijas un ārvalstu zinātniskās literatūras izpēte, kā arī izvērtēts LAND līdzšinējos pētījumos un novērtējumos konstatētais saistībā ar pašreizējo situāciju.

Pētījumā izmantoti dati no veiktās aptaujas saistībā ar LAP 2014-2020 novērtēšanu 2017. gada īstenošanas ziņojumam (GĪZ 2017) un LLKC veiktās aptaujas (2017.g. vasarā), kurā bija iekļauti arī LAND sagatavotie jautājumi. No 867 respondentu atbildēm tika izvēlētas tās, kuru saimniecību SI nepārsniedza 25 000 EUR. Atbildes sniedza 209 nesaņēmēji, t.i. tie respondenti, kuri nesaņēma atbalstu nevienā no LAP 2014-2020 projektu pasākumiem; un 90 saņēmēji, kas saņēma atbalstu vismaz vienā no LAP 2014-2020 projektu pasākumiem. Atbalsta saņēmēji MV 4A tika iekļauti nesaņēmēju grupā, jo pretējā gadījumā nesaņēmēju grupas lielums būtu nepietiekams atbilžu salīdzināšanai.

LAP 2007-2013 1.2.1. pasākuma un 1.4.1. pasākuma ekonomiskās ietekmes novērtēšanai ir izmantoti SUDAT datubāzes dati. No SUDAT datubāzes turpmākajai analīzei tika atlasīti 340 lauku saimniecību līdzsvarota paneļa dati. Saimniecību skaitā tika iekļautas SUDAT grupu pirmo divu klašu vienības, kuru ekonomiskais lielums nepārsniedz 25 000 €. Analīze tika veikta datiem par 2007. gadu (gads pirms LAP 2007. - 2013) un 2014. gadu (gads pēc LAP 2007. - 2013.). No 339 atlasītajām saimniecībām 238 (atbalsta grupa) bija saņēmušas atbalstu projektiem vai nu 1.2.1. pasākuma ietvaros, vai arī 1.4.1. pasākuma ietvaros, bet 101 saimniecība (kontroles grupa) nebija saņēmusi atbalstu projektiem nevienā no programmas pasākumiem. Lai tiktu ievērots nepārklāšanās princips, tika izvēlēti tikai tie 1.2.1. pasākuma un 1.4.1. pasākuma klienti, kuri nebija saņēmuši atbalstu investīciju projektiem nevienā citā no programmas pasākumiem.

Atsevišķu procesu novērtējumam (piemēram, saimniecību ekonomiskā lieluma izmaiņas atkarībā no atbalsta) ir izmantota Latvijas SUDAT klasifikācija. Tā ir atšķirīga no FADN datubāzē lietotās un paredz šādu iedalījumu ekonomiskā lieluma grupās:

1.grupa – SI no 4000 līdz 15 000 EUR

- 2.grupa – SI no 15 000 līdz 25 000 EUR
  - 3.grupa – SI no 25 000 līdz 50 000 EUR
  - 4.grupa – SI no 50 000 līdz 100 000 EUR.
- Pētījuma īstenošanas termiņš noteica tā izpildes detalizācijas pakāpi.

Izmantotās metodes

Pētījumā izmantotas kvalitatīvās un kvantitatīvās ekonomisko pētījumu metodes: analīzes un sintēzes; loģiski un abstrakti konstruktīvās; eksperta u. c., veicot dažādu zinātnisko publikāciju, normatīvo aktu, dokumentu, programmu un informācijas avotu analīzi.

Analīzes un sintēzes metode izmantota, apkopojot līdzšinējo pētījumu rezultātus par mazajām un vidējām saimniecībām, un mazo un vidējo saimniecību sociāli-ekonomiskās nozīmes un atbalsta politikas novērtējumā.

Kvantitatīvās aprēķinu metodes tika izmantotas Eurostat, CSP, FADN, SUDAT un LAD datu bāzes datu apstrādē un analīzē.

Vēl tika izmantotas kvaziekperimentālā dizaina metodes - GPSM un PSM-DiD kontrafakta ietekmes novērtēšanā gadījumos, kad iespējams izveidot pietiekami lielu nesaņēmēju kontroles grupu.

Kvantitatīvo un kvalitatīvo metožu kombinācija tika izmantota aptaujas analīzei.

Izmantojot GĪZ 2017 sagatavošanas ietvaros veiktās aptaujas analīzes datus, pirmajā anketas jautājumu kopā tika piemērota ordinārā (dihotomā) skala ar diviem atbilžu variantiem. Otrajā anketas jautājumu kopā tika piemērota intervālu skala ar pieciem atbilžu variantiem. Atbildes uz 2. jautājumu kopu tika analizētas, izmantojot Likerta skalu ar šādu gradāciju: ievērojams palielinājums (vairāk par 15%), veicot apkopojumu, atbilde novērtēta ar +2 punktiem; mērens palielinājums (līdz 15%) - +1 punkts; izmaiņu nav - 0 punkti; mērens samazinājums - -1 punkts; un ievērojams samazinājums - -2 punkti. Atbildes tika analizētas, atsevišķi vērtējot atbalsta saņēmēju rezultātus LAP projektos (gan šajā, gan iepriekšējā periodā), un to saimniecību rezultātus, kuras atbalstu projektiem nav saņēmušas ne šajā, ne iepriekšējā periodā.

Telpisko datu apstrādē un kartoshēmu veidošanā izmantota ArcGIS programmatūra. Lai raksturotu mazo un vidējo saimniecību rādītājus teritoriālā griezumā, tika izmantota Ģeogrāfisko informācijas sistēmu (ĢIS) pieeja.

LAP 2007-2013 1.2.1. pasākuma un 1.4.1. pasākuma ekonomiskās ietekmes novērtēšanai, izmantojot SUDAT datubāzes datus pielīdzināšanas indeksa aprēķināšanai ar PROBIT regresiju tika izvēlēti 47 finansiālie un ekonomiskie lauksaimniecības uzņēmumus raksturojošie rādītāji (kovariāti). Atbalsta ietekme tika noteikta uz saņēmēju saimniecību bruto pievienotās vērtības, nodarbinātības un darba ražīguma izmaiņām LAP programmas īstenošanas periodā. Tika noteikta arī atbalsta netiešā ietekme - pašsvara un sviras efekti un salīdzinātas arī saņēmēju un nesaņēmēju saimniecību ekonomiskā lieluma izmaiņas.

PROBIT regresijas rezultāti pielīdzināšanas indeksa aprēķināšanai atlasītajiem kovariātiem norādīti 4.pielikuma 1.tabulā.

4. DATU ANALĪZE

4.1. Mazās un vidējās lauku saimniecības un to sociāli ekonomiskā nozīme lauku telpas attīstībā

4.1.1 MVS vieta saimniecību struktūrā un raksturojums

Pēdējos gados ievērojami ir pieaugusi politikas veidotāju un plašākas sabiedrības uzmanība mazu ģimeņu lauksaimniecībai. Līdz šim lauksaimniecības politikā dominējošo „kļūsti liels vai dod vietu citiem” nostādni pamazām nomaina cita paradigma, kurā tiek novērtēta mazo lauku saimniecību īpašā loma un vieta, uzsverot viņu lomu bada un nabadzības mazināšanā un ilgtspējīgas attīstības sasniegšanā visā pasaulē. Eiropas Savienība nav izņēmums, jo tā bieži ir apgalvojusi, ka mazu ģimeņu saimniecības ir “Eiropas lauksaimniecības pamats” (Gioia, 2017).

Ņemot vērā lauksaimniecības sistēmu neviendabīgumu, vēsturiskās mantojumu, kā arī demogrāfisko situāciju un ģeogrāfiskos apstākļus dažādās valstīs, uzskats par mazu saimniecību ir atšķirīgs. To ietekmē kritēriji, kas izvēlēti definīcijai, kā arī dažādo definīciju veidojošo institūciju mērķi, piešķirot tai politisku nozīmi. Turklāt mazie lauksaimnieki nav viendabīgi, viņiem ir atšķirīga pieredze un intereses, jo tajos ietilpst tādi lauksaimnieki, kuri ir tirgū labi integrēti, kā arī nabadzīgie lauksaimnieki (Davidova & Thomson, 2014; Gioia, 2017).

Pētnieki ir atzinuši, ka viens no šķēršļiem, kas kavē mazu (ģimenes) saimniecību saglabāšanos un attīstību nākotnē, ir mazo saimniecību definīcija (-s) trūkums un no tās izrietošā normatīvā bāze (Hubbard, 2009; Davidova & Thomson, 2014; Hennesy, 2014; Gioia, 2017).

Eiropas līmenī nekad nav bijusi vienota izpratne par “mazajām saimniecībām”. Austrumeiropas valstu pievienošanās 2004.-2007. gadā divkāršojusi mazo saimniecību skaitu ES, tādējādi palielinot to neviendabīgumu, padarot vēl grūtāk formulējamu kopīgu definīciju. Šīs plašās atšķirības lauku saimniecību struktūrā un konsekventu datu trūkums visās dalībvalstīs tiek minētas kā galvenais iemesls, kāpēc nav kopīgi pieņemta definīcija. Tādējādi ar definīciju saistītā nenoteiktība ir novedusi pie neapmierinošas politikas veidošanas un kopējo KLP mērķu trūkuma attiecībā uz mazu lauku saimniecību lomu un funkcijām.

Runājot par mazajām lauku saimniecībām, tiek izmantoti dažādi termini, piemēram, “ģimenes saimniecība”, “agroekoloģiskā lauksaimniecība”, “naturālā lauksaimniecība” un “zemnieku saimniecība”. Katrā no šīm definīcijām uzsvars tiek likts uz dažādiem šīs lauksaimniecības sistēmas aspektiem, proti, fizisks (platība) vai saimnieciskais lielums (SI) –maza saimniecība; tās galvenais darbaspēka avots - ģimenes saimniecība; - ražošanas metode – tradicionālā, bioloģiskā vai agroekoloģiskā; iesaistīšanās pakāpe tirgū – pašpatēriņa, daļēji naturāla vai iesaiste tirgū (preču ražošana) (Hubbard, 2009; Gioia, 2017).

ES ģimenes lauku saimniecību un neģimeņu lauku saimniecību un lauksaimniecības uzņēmumu veidu apkopojums ir ievietots 4.1-1 tabulā, kur redzams, ka gan mazo, gan ģimenes saimniecību veidi ir ļoti atšķirīgi

4.1-1. tabula. ES ģimenes lauku saimniecību un neģimeņu lauksaimniecības uzņēmumu veidi

Lauku saimniecību struktūra		Lielums	Pilna laika vai daļēja nodarbinātība	Cita algota nodarbošanās	
Ģimeņu saimniecības	Dzīvesstila	Maza	Daļēja	+	
	Daļēji naturāla	Maza	Daļēja	+	
			Pilna laika	0	
	Komerciāla	Maza	Daļēja	+	
			Pilna laika	0	
		Vidēja	Daļēja	+	
			Pilna laika	0	
		Liela	Daļēja	+	
			Pilna laika	0	
	Lauksaimniecības uzņēmumi	Partnerība			
		Ģimeņu vadīti uzņēmumi			
		Uzņēmumi (neģimeņu)			
Kooperatīvi					
Biedrības					

Avots: pēc Davidova & Thomson, 2014

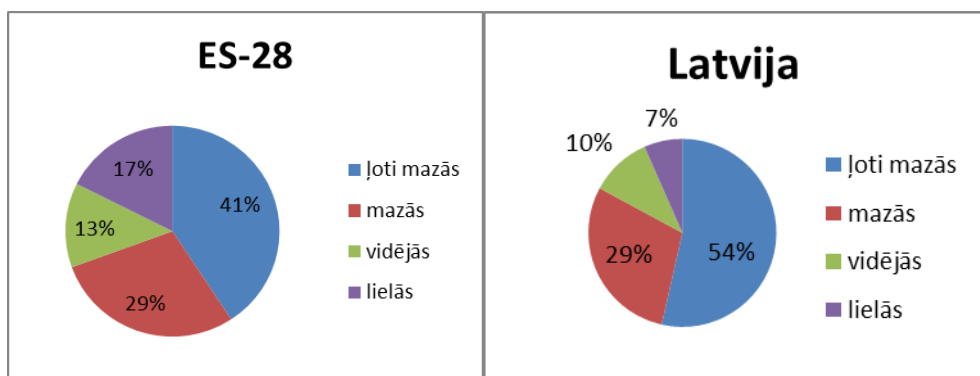
Lai raksturotu lauku saimniecības (tajā skaitā mazās un vidējās), pētījumos visbiežāk tiek izmantoti sekojoši rādītāji (European Commission 2011; EP 2013; Pilvere, 2013 u.c.):

- LIZ platība;
- Standarta izlaide;
- nodarbināto skaits.

Saimniecību struktūras analīzei un salīdzināšanai dažādu valstu, reģionu un laika ziņā var tikt izmantoti fiziskie raksturlielumi – LIZ un nodarbinātība uz vienu saimniecību. Taču šāda informācija ir ļoti atkarīga no saimniekošanas veida un sniedz maz ziņu par saimniecības ekonomisko situāciju. Tādēļ arī šajā pētījumā kritērijs saimniecību iekļaušanai analizējamā saimniecību lokā ir to ekonomiskais lielums, taču šīs saimniecības un to nozīme kopējā saimniecību struktūrā tiek raksturota arī ar citiem rādītājiem.

MVS nozīmes raksturošanai valsts kopējā lauku saimniecību struktūrā izmantoti visi augšminētie pamatrādītāji.

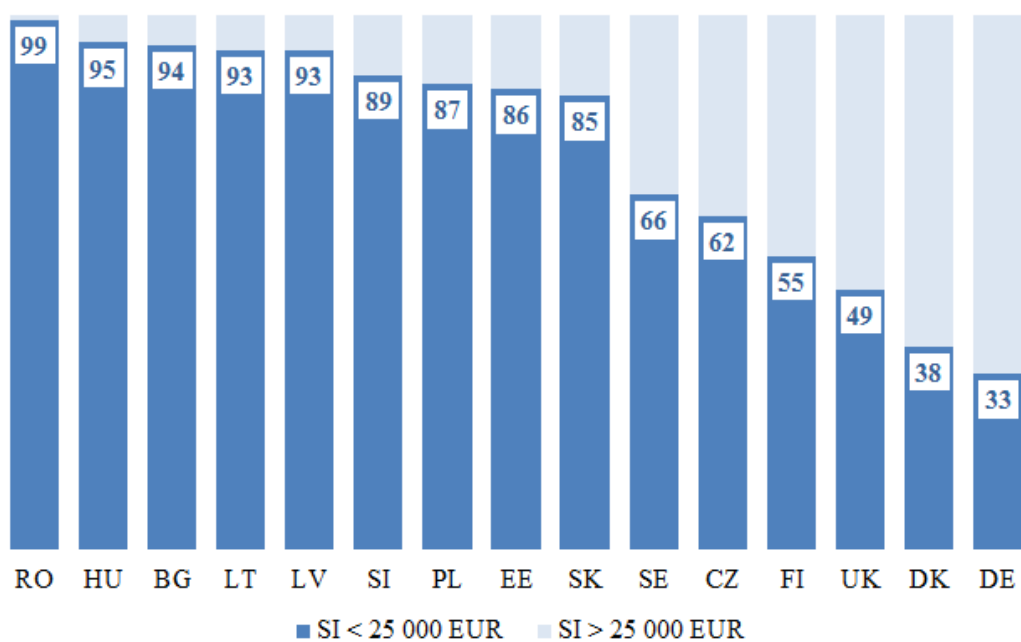
Salīdzinot saimniecību ekonomiskā lieluma struktūru Latvijā un vidēji ES dalībvalstīs (ES-28), redzams, ka, neraugoties uz ļoti mazo saimniecību skaita samazināšanās tendenci, tomēr šo saimniecību īpatsvars Latvijā - 54% ir ievērojami lielāks: nekā ES-28 - 41% (4.1-1. attēls).

4.1-1. attēls. Saimniecību ekonomiskā lieluma struktūra Latvijā un vidēji ES-28 (2013)

Avots: Autoru aprēķins no Eurostat datiem

Turklāt ES-28 vidējos rādītājus būtiski ietekmē dažas dalībvalstis ar lielu kopējo saimniecību skaitu, piemēram, Rumānija – 33.5% no visām ES-28 saimniecībām, gan arī ar ļoti lielu mazo saimniecību skaitu (SI < 2000 EUR), īpaši Rumānija, kurā ir atrodas 58% ES-28 ļoti mazo lauku saimniecību. Toties ievērojami mazāks īpatsvars Latvijā ir vidējo un jo īpaši lielo saimniecību. Kopējā tendence gan Latvijā, gan visās ES dalībvalstīs norāda, ka mazo saimniecību skaits un to īpatsvars kopējā saimniecību struktūrā pakāpeniski samazinās, taču tas tik un tā saglabājas augsts. 4.1-2. attēlā redzams mazo un vidējo lauku saimniecību īpatsvars atsevišķās ES valstīs, kuras saskaņā ar ekonomiskajiem vai ģeogrāfiskajiem kritērijiem šajā darbā analizētas detalizētāk (skat. metodikas aprakstu).

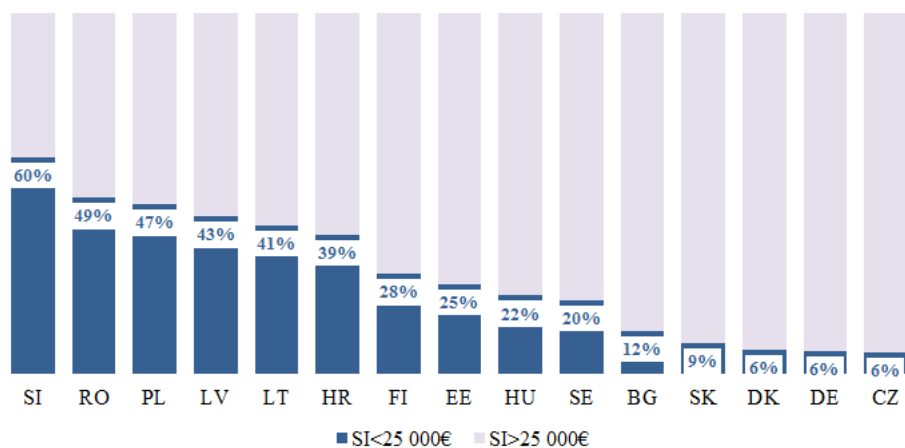
4.1-2. attēls. Mazo un vidējo saimniecību īpatsvars saimniecību kopskaitā (saimniecību grupa ar SI < 25 000 EUR pret kopskaitu) ES valstīs 2013. g.

Avots: Autoru aprēķins no Eurostat datiem

Pielietojot SI kritēriju, mazo un vidējo saimniecību grupā ietilpst 84% no ES-28 saimniecībām. Salīdzinājumam - 2005. gadā tādu bija 88%. Par mazām un ļoti mazām (SI līdz 8000 EUR) atzīstamas 70% no saimniecību kopskaita, taču šis īpatsvars būtiski atšķiras gan starp vecajām un jaunajām dalībvalstīm, gan reģionāli -

starp ziemeļiem un dienvidiem. Vismazākais šādu saimniecību īpatsvars ir ES-15 valstīs, neskaitot Grieķiju, Itāliju, Spāniju un Portugāli (24%), bet vislielākais – jaunajās dalībvalstīs, kas pievienojušās 2004. un 2007. gadā (ES-12) – 86%. Starp visām ES-27 dalībvalstīm Latvijā šādu saimniecību īpatsvars ir ceturtais lielākais (83%), aiz Rumānijas (94%), Ungārijas (87%) un Bulgārijas (86%), apsteidzot Lietuvu (81%) (Eurostat, 2013. g. dati). Tas nozīmē, ka Latvija pieder pie valstīm ar nozīmīgu mazo saimniecību īpatsvaru, kas norāda uz šo saimniecību ievērojamo sociāli ekonomisko nozīmi, kā arī aktualizē vajadzību pēc atbilstošiem politikas pasākumiem.

Visu MVS īpatsvars kopējā lauku saimniecību rīcībā esošajā LIZ platībā Latvijā un analizē iekļautajās ES valstīs apkopots 4.1-3. attēlā. Attēls parāda, ka Latvijā MVS aizņem 43% no LIZ platībām, un tas ir ceturtais augstākais rādītājs ES. Vienlaikus jāatzīmē, ka Latvijā kopš iestāšanās ES ir ļoti strauji samazinājies MVS apsaimniekoto platību īpatsvars, jo 2005. gadā tas bija 70% (otrais lielākais ES). Vidēji ES-28 MVS rīcībā ir 24% LIZ platību (8 gadu laikā samazinājums par 7 procentpunktiem).

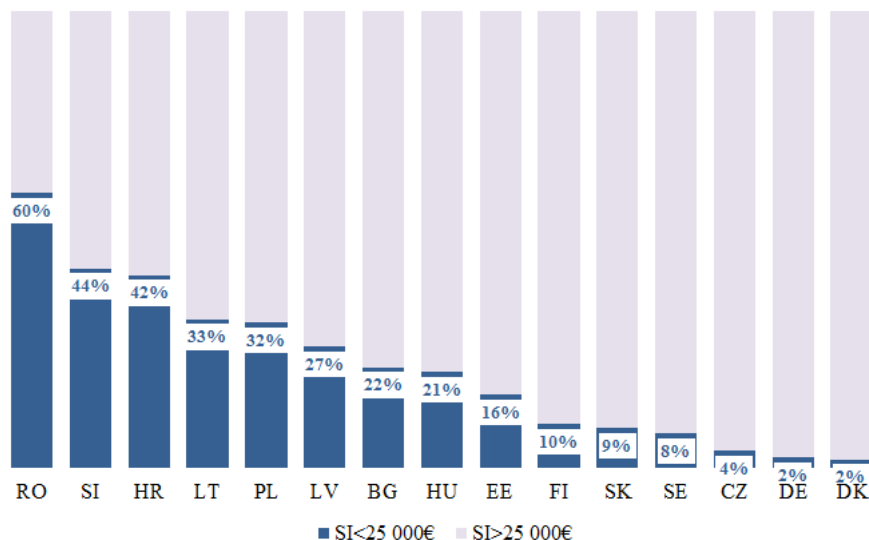

4.1-3. attēls. MVS (SI < 25 000 EUR) LIZ platību īpatsvars LIZ kopplatībās ES valstīs 2013. gadā

Avots: Autoru aprēķins no Eurostat datiem

Savukārt salīdzinot MVS saražotās produkcijas apjomus, kas novērtēti ar standarta izlaidi (4.1-4. attēls), šo saimniecību īpatsvars Latvijā ir tikai 27%, kas ir 6.vieta starp analizē iekļautajām ES valstīm.

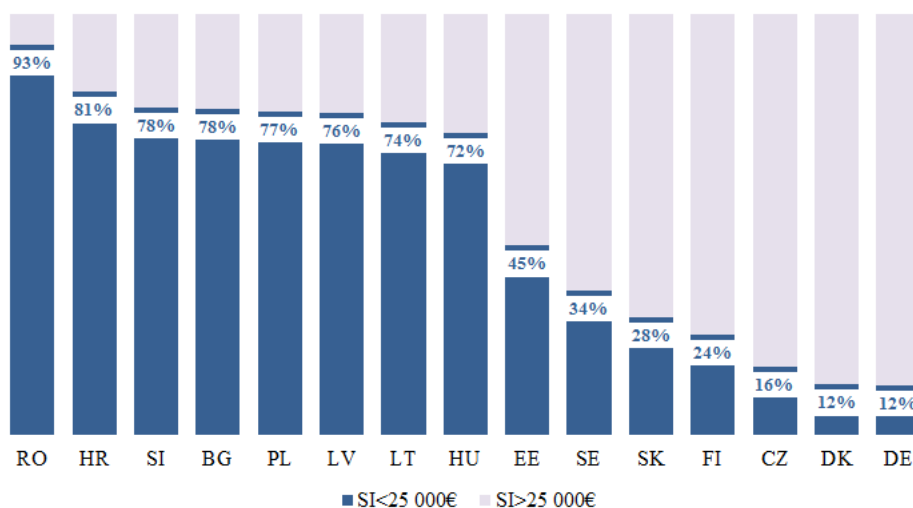

4.1-4. attēls. MVS (SI < 25 000 EUR) standartizlaides īpatsvars kopējā standartizlaidē ES valstīs 2013. gadā [Kopējā standarta saimniecību grupās ES valstīs, tajā skaitā MVS]

Avots: Autoru aprēķins no Eurostat datiem

Dati par darbaspēka sadalījumu rāda, ka vislielākā nozīme MVS ir tieši nodarbinātības kontekstā (4.1-5. attēls). Šajā ziņā valstis izteikti sadalās divās daļās – vienā ir lielākā daļa jauno dalībvalstu, kurā šo saimniecību īpatsvars lauksaimniecības nodarbinātībā ir virs 70%. To skaitā ir arī Latvija ar 76%, kas ir līdzīgi kā virknei citu valstu (tai skaitā Lietuvā un Polijā).

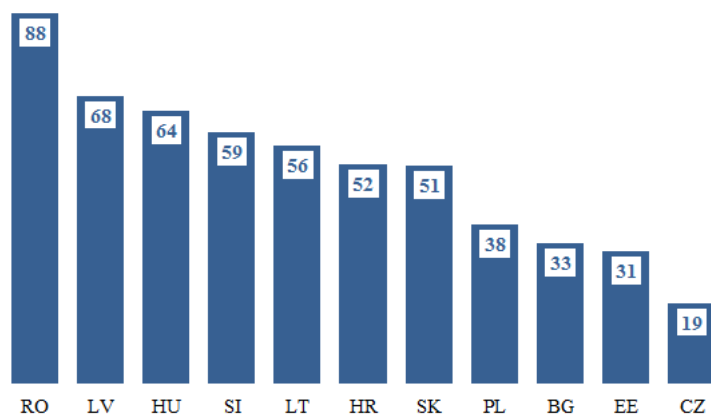
4.1-5. attēls. MVS (SI < 25 000 EUR) nodarbināto skaita īpatsvars kopējā nodarbināto skaitā ES valstīs 2013. gadā (GDV) [Kopējais nodarbināto skaits lauku saimniecībās ES valstīs, tajā skaitā MVS (pilna laika vienībās)]

Avots: Autoru aprēķins no Eurostat datiem

Turpretī otru grupu veido valstis ar salīdzinoši nelielu MVS īpatsvaru, lai arī nodarbinātībā minētais īpatsvars ir lielāks nekā pārējos šo saimniecību lomu raksturojošos rādītājos.

Eurostat un pētījumos tiek izmantots arī *pašpatēriņa saimniecību* jēdziens. Par tādām uzskata saimniecības, kas pārdod ne vairāk kā 50% no savas produkcijas (EP, 2013). Latvija ir valsts ar otro augstāko šādu saimniecību īpatsvaru - 68% no

saimniecību kopskaita (4.1-6. attēls), turklāt gandrīz divas trešdaļas no tām vispār neražo produkciju pārdošanai (CSP, 2013). Šī situācija nav vērtējama pozitīvi, jo norāda uz ieņēmumu trūkumu šajās saimniecībās. To var skaidrot vai nu ar saimniecību nespēju ražot produkciju pārdošanai, vai arī ar grūtībām realizēt savu produkciju jeb “ieiet” tirgū.

4.1-6. attēls. Saimniecību īpatsvars, kuras pašpatēriņam izmanto vairāk nekā 50% no saražotās produkcijas (2013.g.)

Avots: Autoru aprēķins no Eurostat datiem

Iepriekš veikto pētījumu rezultāti par mazajām saimniecībām un to attīstību rāda, ka nodrošinājums ar pamatlīdzekļiem ir ievērojami sliktāks, un arī atbalsts investīcijām ir ievērojami zemākā līmenī nekā lielāko saimniecību grupās (LAND 2012; 2013).

Latvijā ES lauksaimniecības investīcijas ir ieguldītas galvenokārt lielajās saimniecībās, kuru produktivitāte kopumā atbilst jauno ES dalībvalstu līmenim, taču mazākajās saimniecībās tā ir trešā zemākā visā ES (4.2-16. attēls). Valsts politikas orientācija uz lielajām saimniecībām, ražošanas koncentrāciju un specializāciju nav kopumā paaugstinājusi vidējos valsts produktivitātes rādītājus, kas saglabājas vieni no zemākajiem ES. LAP 2014-2020 SVID sadaļā atzīmēts, ka vairāk nekā puse no visām saimniecībām produkciju tirgū nerealizē, kas nozīmē, ka tās negūst ieņēmumus no lauksaimnieciskās darbības. Līdzekļu nepietiekamība un ierobežotās atbalsta iespējas nostāda MVS nevienlīdzīgās pozīcijās, bet šo saimniecību koncentrācija atsevišķās teritorijās pastiprina nevienlīdzības teritoriālos riskus. Veidojas disproporcija starp globālo lielražošanu, kas prasa nelielu cilvēku skaitu, un vietas attīstībā nozīmīgo lokālo nodarbinātību laukos. Rezultātā padziļinās lauku teritoriju sociāli ekonomiskās problēmas, sekmējot lauku iztukšošanos, sabiedrības sociālā kapitāla noplicināšanos, samazinot vietu attīstības iespējas (Latvijas lauku telpas..., 2012; Veveris, 2014).

Latvijas mazo saimniecību attīstībai visnozīmīgākie šķēršļi ir ražošanas aktīvu trūkums, kā arī grūtības finansējuma piesaistē ilgtermiņa investīcijām un apgrozāmajiem līdzekļiem, sliktā tirgus infrastruktūra. Līdzšinējiem atbalsta pasākumiem ir bijusi pozitīva ietekme, tomēr tie bijuši nepietiekami, lai atrisinātu mazo saimniecību tirgus spējas problēmas un dotu pietiekamu ieguldījumu to ekonomiskajā attīstībā (Leimane u.c. 2014). Tas radījis arvien pieaugošu plaisu starp attīstības tendencēm dažāda ekonomiskā lieluma saimniecībās (4.2-6. attēls).

Izvērtējot pašreizējo situāciju, var secināt, ka iepriekš konstatētās problēmas MVS – nepietiekamais nodrošinājums ar kapitālu, pieaugoša attīstības tempu

disproporcija starp lielsaimniecībām un MVS, mazo saimniecību izzušana un ar to saistītā lauku iztukšošanās - joprojām ir aktuālas. To apstiprina arī jaunākie pētījumi šajā jomā (Veveris, Sapolaite, Dambina 2016 u.c.).

4.1.2 Mazo saimniecību sociāli ekonomiskā nozīme

Mazo saimniecību (MS) loma lauksaimniecības un lauku attīstības kontekstos ir bijusi nepilnīgi novērtēta. Gadu desmitus ekonomikā dominējusi efektivitātes un produkcijas vērtības izpratne neņēma vērā lauku saimniekošanas ilgtspējas, multifunkcionalitātes ietekmes. Tika nošķirta lauksaimniecības ražošana – business - no lauku attīstības, vietas un kopienu kultūrkonteksta. Pašreiz esošās pētnieciskās un politiskās pieejas ļauj apgalvot, ka MS loma mainās.

Zinātnieku izstrādātās lauku attīstības pieejas pagājušā gadsimta 70-80. gados izveidoja pamatu politikas izmaiņām. Politikā vienkāršoto pieeju „kļūsti liels vai dod ceļu citiem” pakāpeniski nomaina virzība uz lauksaimniecības sociālajiem un vides ieguvumiem. Tiek atzīta saimniekošanas sistēmu strukturālā dažādība, sekmējot lauku reģionu identitāti, MS loma mainās (What is ..., 2011; Davidova & Thomson, 2013; De Castro etc. 2014; u.c.)

Pašlaik kvantitatīvās vērtēšanas metodes nav izstrādātas, unificētas un plaši akceptētas, lai precīzi noteiktu MS ieguldījumu sabiedrisko labumu radīšanā, vides pakalpojumu sniegšanā un lauku attīstībā. Tiek meklēta jauna definīcija mazajām saimniecībām, kas ietver ne tikai normatīvo pieeju, bet arī sabiedriskā labuma komponenti (Gioia, 2017). ES KLP atbalsts MS lauku teritorijās tiek vērtēts neviennozīmīgi, pārsvarā ierobežoto ieguldījumu dēļ (skat. Čehijas analīze (Bednaříková, 2015).

Pētījumi un politikas dokumenti akcentē izšķirošo MS lomu turpmākās lauku attīstības kontekstā. Šajā sadaļā ir sniegts galveno atziņu apkopojums Latvijā un citās valstīs pēdējos gados MS kontekstā.

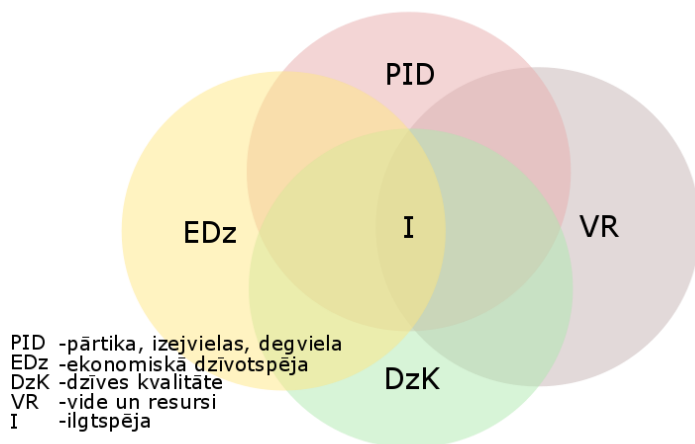
Mazās saimniecības un ilgtspēja

Pašlaik lauksaimniecības attīstību ietekmē ilgtspējas un multifunkcionalitātes koncepti, kas veido zinātniskās pētniecības virzienus un politikas rīcības. Ilgtspējas koncepts veido daudzdimensionālu skatījumu uz lauksaimniecību un tās funkcijām laukos.

Ilgtpējīga lauku saimniekošana ietver vajadzību apmierināšanu pēc pārtikas, izejvielām un degvielām, uzlabojot vides kvalitāti un resursu bāzi, nodrošinot lauksaimniecības ekonomisko dzīvotspēju, lauku iedzīvotāju dzīves kvalitāti (Toward..., 2010),³, kas ir 21. gadsimta lauksaimniecības ceļa kartes nozīmīgākie punkti. Paredzams, ka lauksaimniecība pēc 2025. gada atkal iegūs lielu nozīmi pasaulē (Kern, 2015). Jo vairāk tiek nodrošināta mērķu pārklāšanās, jo ilgtspējīgāks ir rezultāts (4.1.-7. attēls).

---

³ Angļu valodā tiek lietots koncepts Fⁿ /Future Farming, Food, Feed, Fitness, Fuel, Fiber, Freshwater, Fishery, Forestry, Flora, Fauna, Fun, Freedom, ../, kas attiecas uz daudzveidīgu ilgtspējas komponentu raksturlielumiem

4.1-7. attēls. Ilgtspējīgas lauku saimniekošanas mērķi

Avots: Toward Sustainable Agricultural Systems in the 21st Century, 2010

Augstāk minētie ilgtspējīgas saimniekošanas mērķi darbojas bieži vien atšķirīgi un ne vienmēr saskaņā viens ar otru. Dominējošā filozofija pasaulē ir industriālā, kur lauksaimniecība ir tikai vēl viens biznesa veids un pretēja tam - agrārā filozofija (multifunkcionālā), kur lauksaimniecībai piemīt sociālas funkcijas – lauksaimniecība ir lauku kopienas daļa (Thompson, 2010).

Politikā veidojas valsts atbalstītā lauksaimniecība, jeb protekcionisma pieeja; konkurencē balstīta lauksaimniecība, kas seko tirgus liberalizācijai, un ES dominējošā multifunkcionālā lauksaimniecība, kas kombinē tirgojamu preču ražošanu un netirgojamu labumu radīšanu. ES KLP ir raksturīgs dažādu lauksaimniecības izpratņu konglomerāts, kas apgrūtina politikas ieviešanu (Mölders, 2014). Ilgtspēju var panākt ar dažādām saimniekošanas formām, tomēr pētījumos tiek atzīts, ka MS (pretēji lielajām) ir labvēlīgākas kopienas sociālo mērķu sasniegšanai.

Būtiski kļūst ilgtspējas faktori, ko nevar efektīvi nodrošināt ar esošajām saimniekošanas metodēm konvencionālā lauksaimniecībā. Piemēram, pārtikas drošība, bioloģiskā daudzveidība, augšņu kvalitāte un veselība, saimniecību ekonomiskā drošība, kopienas ekonomiskā drošība, vietējā pārtika, ilgtspējīgi ekoloģiskie pakalpojumi, pievilcīgas ainavas. MS ir būtiska loma un priekšrocības šo mērķu sasniegšanā (Meike, 2017). Mazāk intensīva resursu (piemēram, pesticīdu) lietošana MS nozīmē mazāku negatīvo ietekmi uz vidi, nelieli izmēri rada labvēlīgus apstākļus dabisko augu un dzīvnieku dzīvotņu saglabāšanai. Tradicionālā (ekstensīvā) lauksaimniecības prakse sekmē bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu.

Ilgtspējīga saimniekošana laukos negūst vispārēju atbalstu un ir laika gaitā ilgstošs process. To nosaka gan politika, gan dominējošās saimniekošanas formas, gan zināšanas. Nozīmīgs faktors, kas stimulē attieksmes maiņu pret tradicionālām un videi draudzīgām ražošanas metodēm, ir pircēju paradumu maiņa, kur svarīga kļūst ražošanas ētiskā puse. Pētījumi rāda, ka pircēji arvien vairāk izvēlas pesticīdu, hormonu, u.tml. brīvo, eko-draudzīgo, vietēji audzēto pārtiku. (Bell, 2004; Pollan, 2006; Packaged Facts, 2007)

Ilgtspēja tradicionāli tiek skatīta kā ekonomiskās, sociālās un vides jomu simbioze. Attiecībā uz lauksaimniecības mērķi – pārtikas ražošanu – tas izpaužas kā zemes izmantošanu tradicionālo un dažādošanas formu meklējumi, tradicionālo produktu audzēšana un komercializācija, vides pakalpojumu pārskatīšana (4.1-8. attēls).

4.1-8. attēls. Pārtikas ražošanas ilgtspējas kontekstā (IAASTD ziņojums)

Avots: International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development, 2009.

Gan Eiropas, gan Latvijas pieredze rāda, ka dažādos gados atsevišķiem lauksaimniecības produktiem mēdz būt lielas cenu un pieprasījuma svārstības. Arī no šī viedokļa ekonomiski stabilāka ir tā saimniecība, kas nodarbojas ar vairāku produktu ražošanu, un MS parasti ražošanas struktūra ir līdzsvarotāka (McIntyre et al., 2009). Lauku saimniekošanas ekonomiskā ilgtspēja respektē vidi un tradīcijas, kur MS ir lielāka elastība.

MVS ir nozīmīgas arī vides stāvokļa uzturēšanā un saglabāšanā Latvijā. LAD datu par atbalstītajām platībām analīze, parāda, ka MVS (43 tūkst. atbalsta saņēmēju ar SI zem 25 000 EUR) apsaimnieko 74% no visiem Latvijas ilggadīgajiem zālājiem, kuri ir bioloģiskajai daudzveidībai nozīmīgi ainavas elementi lauksaimniecības zemēs. No visām LIZ, kuras atrodas Natura 2000 teritorijās, divas trešdaļas platību (61 tūkst. ha) apsaimnieko tieši MVS (7 tūkst. atbalsta saņēmēju). Ievērojams skaits MVS (~6,6 tūkst. atbalsta saņēmēju) realizē Agrovīdes pasākumus, aptverot ievērojamas platības (98,5 tūkst. ha) no Agrovīdes pasākumā atbalstītajām platībām Latvijā. Tāpat MVS galvenokārt sastopamas Latvijas pauguraiņu teritorijās, kur tās nodrošina Latvijai tipisko mozaikveida ainavu uzturēšanu un līdz ar to arī pastāvēšanu.

Mazās saimniecības un multifunkcionalitāte

Multifunkcionalitātes koncepts skata lauksaimniecību no tās funkciju viedokļa, ko tā pilda attiecībā pret ilgtspējas faktoriem noteiktā teritorijā. Pastāv atšķirīgi viedokļi par multifunkcionalitāti gan Eiropā gan pasaulē (Ferrari & Rambonilaza, 2009; Arovuori & Kola, 2004; Majkovič, et al., 2005). OECD to skata kā lauksaimniecības ražošanas procesa papildināmību, kam pievienojas sociālās un vides funkcijas un veido lauksaimniecības pozitīvo nozīmi. ES, FAO, skata

multifunkcionalitāti plašāk - kā daudzlīmeņu sabiedrisku politiku, kas var atbalstīt ilgtspējīgu lauku attīstību.

Bieži vien multifunkcionalitāte tiek saprasta sašaurināti, un attiecināta tikai uz lauksaimniecību (Garzon, 2005), piemēram, Eiropas parlaments uzsver nodarbinātības, ainavu saglabāšanas, tradīciju un tradicionālo produktu saglabāšanu (European Parliament, 2014). Tiek uzdoti jautājumi par lauksaimniecības lomu laukos jaunajā ekonomiskajā un politiskajā vidē (Garzon, 2005).

Globālās politikas izmaiņu tendences – strukturālās izmaiņas, dažādošana – virzība projām no tradicionālās uz zemi balstītas ražošanas uz jauno lauku ekonomiku, kur dominē, sekundārā un terciārā ekonomika un komodifikācija. (EDORA, 2011) Uzsvars ir nevis uz produktivitāti par katru cenu, bet uz konkurētspēju respektējot pārtikas kvalitāti, pakalpojumus, kas svarīgi sabiedrībai (Ferrari & Rambonilaza, 2009).

Neskatoties uz izplatīto viedokli par lielo saimniecību (LS) ekonomisko efektivitāti, MS sniedz daudzfunkcionālu labumu lauku attīstībai. MS raksturīga elastība, ražošanas ciklu daudzveidība, intensīvāka zemes izmantošana, pārsvarā tās ir ģimenes saimniecības ar lielāku motivāciju, lielāku darba patēriņu uz platības vienību, ekoloģiski draudzīgākas - lietojot kompostu un mēslojumu, pretēji lielo saimniecību agroķīmijai. Lauksaimniecība ne tikai nodrošina ar produktiem, bet attiecas uz pārtikas drošību, samazinot riskus, kas rodas dažādu negaidītu notikumu dēļ; uz vides un zemes saglabāšanu; ainavas veidošanu; vietējās kopienas saglabāšanu caur ražošanas aktivitātēm harmonijā ar dabisko vidi. To visu saprot ar lauksaimniecības multifunkcionalitāti.

Šī gadsimta sākumā ir plaši pētījumi par multifunkcionalitātes nozīmi lauku attīstībā paredzot kvalitatīvas pārtikas ķēdes, un pilnīgu iesaistību (sociālo, kultūras, ekoloģisko) vietējā teritorijā, atzīstot konvencionālās saimniekošanas efektivitāti preču ražošanā, tai pašā laikā, tās ierobežoto raksturu attiecībā uz tirgus problēmām un nelīdzvērtīgu konkurenci, ekoloģiskām un sociālām problēmām (Van Huylenbroeck et al. 2007; Garzon, 2005; Van der Ploeg & Roep, 2003).

MS veidojas atšķirīga nozaru struktūra, kur atsevišķas nozares ir tieši raksturīgas MS. Latvijā tās ir, piemēram, biškopība (Latvijas biškopības...), truškopība, mājuputnu audzēšana brīvās turēšanas apstākļos u.tml. Profesiju klasifikatorā ir sadaļa, kas paredz nišu tieši mazajiem lauku uzņēmējiem – “lopkopji un tiem radniecīgu profesiju darbinieki” (Profesiju klasifikators). MS izmantoto tehnoloģiju atšķirības, to produkcija tiek atzīta par bioloģiski augstvērtīgāku, ko ir iespējams pārdot par augstāku cenu. MS dažādo ražošanu, iesaistās nišas produktu tirgos, radoši izmanto vietējos resursus, veido un izmanto alternatīvus pārdošanas kanālus, uzsāk mazo pārstrādi, piedāvā saimniecībā pakalpojumus (Small farms..., 2017.; Tisenkopfs, 2015). No minētā var izdarīt secinājumu, ka MS un LS nav savstarpēji aizvietošanas – tām katrai ir sava, atšķirīga niša.

Lauku attīstība ir uz vietu orientēta un attiecas uz daudzveidīgām cilvēku vajadzībām. Lai gan LAP risina lauksaimnieku vajadzības, tās atstāj ietekmi uz kopienas dzīves kvalitāti, bet kopienu summa - uz lauku teritoriju attīstību valstī kopumā 4.1-9. attēls.

4.1-9. attēls. Lauksaimniecības multifunkcionalitāte.

Avots: Autoru veidots attēls

Lauksaimniecība rada ienākumus, darba vietas, papildus nodarbes veidojot dzīves ekonomisko pamatu laukos; tā atstāj ietekmi un pārveido vidi, ainavas, kas rezultējas klimata izmaiņās; veido lauku kopienu, kultūru, vērtību pārmantojamību nodrošinot sociālo vidi.

/EKONOMIKA/

Mazo saimniecības ekonomiskā nozīme

Pētījumos tiek atzīts tirgus ekonomikas ierobežotais raksturs attiecībā uz lauku / vietas attīstību. Ekonomiskā papildināmība (*externalities*) ir grūti novērtējama tirgus kategorijās (tirgus cenā), kas viena pati nenodrošina lauksaimniecības multifunkcionalitāti (Rosset, 1999; Novikova, 2014; Arovuori & Kola, 2004; Arovuori & Kola, 2005). Pašlaik trūkst rīku, lai izvērtētu multifunkcionalitātes orientētu politiku ietekmes kompleksā skatījumā (Ferrari & Rambonilaza, 2009; The State... , 2014).

Papildināmība var tikt novērtēta preču gadījumā tad, ja tās nes negatīvu efektu, ko ir grūti izdarīt ne-preču (sabiedriskā labuma) gadījumā. Pētījumos uzsvērtā gan vērtējumu metodikas neskaidrība, gan multifunkcionālo ietekmju vērtējumu nozīmība (Ferrari & Rambonilaza, 2009; Renting et al., 2008; Glebe, 2003). Lauksaimniecības vērtējumā tiek skatītas tikai atsevišķas produkcijas ražošanas izmaksas. Iztrūkst ietekmes uz vidi, klimata izmaiņām, pārtikas kvalitāti un cilvēku veselību vērtējumi, un īpaši - ietekmes uz lauku attīstību vērtējums. Ir bijuši mēģinājumi skatīt pilnās izmaksas ietverot ražošanas papildus efektus, (skat., Lielbritānijas piemēru) (Pretty et al., 2000).

Pētījumi valstīs ar intensīvu lauksaimniecību uzrāda, ka ieguldījumi lauksaimniecībā pārsniedz tos labumus, ko lauksaimniecība dod kā blakus efektus, palielinot negatīvās ietekmes, īpaši uz vidi un klimata izmaiņām. (Nīderlandes

piemērs), kas rada jautājumu par KLP ekstensifikācijas un zaļināšanas pasākumu nepieciešamību (How Important..., 2016).

Vairākos pētījumos secināts, ka maza izmēra lauksaimniecības uzņēmumi ir daudzējādā ziņā efektīvāki nekā lielie. Tie saražo vairāk produkcijas uz platības vienību, bet ir mazāk produktīvi nodarbināto skaita ziņā attiecībā uz produkcijas vienību (Gorelick & Norberg-Hodge, 2002). Ir izteikta apgrieztā likumsakarība starp platību un produktivitāti, kas pierādīta daudzos pētījumos (Rosset, 1999; Helfand & Taylor, 2017). Mainoties saimniecību lielumam dažādos gadījumos darbaspēka produktivitātes tendence var atšķirties, kur sākotnēji tā var augt un tad, samazināties (Teryomenko, 2008). Blakus tam, tieša nozīme ir kredītiem (Ladvenicová & Miklovičová, 2015). Tajā pašā laikā, lielās saimniecības neveicina nodarbinātību un nesniedz ieguldījumu nabadzības mazināšanai laukos, jo orientētas uz kapitāla intensīvu izmantošanu (Masterson, 2007). Salīdzinot jauno un veco dalībvalstu saimniecības augstāku efektivitāti sasniedz lielākas saimniecības, bet tikai jaunajās dalībvalstīs, arī augstāka specializācija nedod augstāku efektivitāti. Kopumā, stabilos ekonomiskajos saimniekošanas apstākļos, laukaugu saimniecības ir mazāk efektīvas nekā jaukta tipa saimniecības. (Błażejczyk-Majka et al., 2011). Analizējot kopējo izlaides atdevi, aktīvu atdevi, neto vērtības atdevi, tiek secināts, ka mazās saimniecības nav stipri mazāk ienesīgas nekā lielās (Ungārijas piemērs) (Tóth, 2013).

Ekonomiskās efektivitātes rādītāji ir noteikuši arī saimniecību lielumu, un tā izmaiņu raksturu. Slovēnijā pēc iestāšanās ES samazinājās vidējo saimniecību skaits⁴, jo tās ir par mazu, lai būtu ekonomiski efektīvas un par lielu, lai būtu rentablas (Bojniec & Latruffe, 2013).

Vērtēšanā tiek uzsvērta netveramo faktoru ietekme un loma, īpaši MS attiecībā uz lokālo biznesa klimata veidošanu – vietējā iesakņotība dod zināšanas un to difūziju (Summary Record ..., 2017).

No augstāk minētā izriet, ka MS noniecināšanas politika nav pamatota un pētījumi uzrāda gan saimniecību efektivitātes rādītājus, gan to maz izmērīto ieguldījumu citu lauku attīstības funkciju un ilgtspējas faktoru attīstībā.

Mazo saimniecību loma nabadzības mazināšanā un nodarbinātībā

MS loma nabadzības mazināšanā un nodarbinātībā vērtējama saistībā ar reģionālo politiku un lauku politiku kopumā, kas visās izpaužas vietējos mērogos. MS spēja sevi pabarot un nodarbināt ir nepilnīgi novērtēta.

Lauksaimniecības sociālā loma, nabadzības mazināšana pievērsta Pārtikas un lauksaimniecības organizācijas (FAO) politikas apskatos, kur akcentēta lauksaimniecības un sociālo pasākumu sinerģijas loma nabadzības mazināšanā un lauku attīstībā (piemēram, lauksaimniecības maksājumi, skolēnu ēdināšanas programmas) (The State ..., 2015).

FAO uzsver ģimenes saimniecību inovāciju atbalsta lomu, kas ceļ to produktivitāti. Blakus tam, mazās un ģimenes saimniecības ir maz pētītas attiecībā uz to nozīmi lauku attīstībai un nodrošināšanā ar pārtiku. Ģimenes saimniecību jēdziens ir neviennozīmīgs un dažādās valstīs atšķiras ievērojami (Graeub et al, 2016).

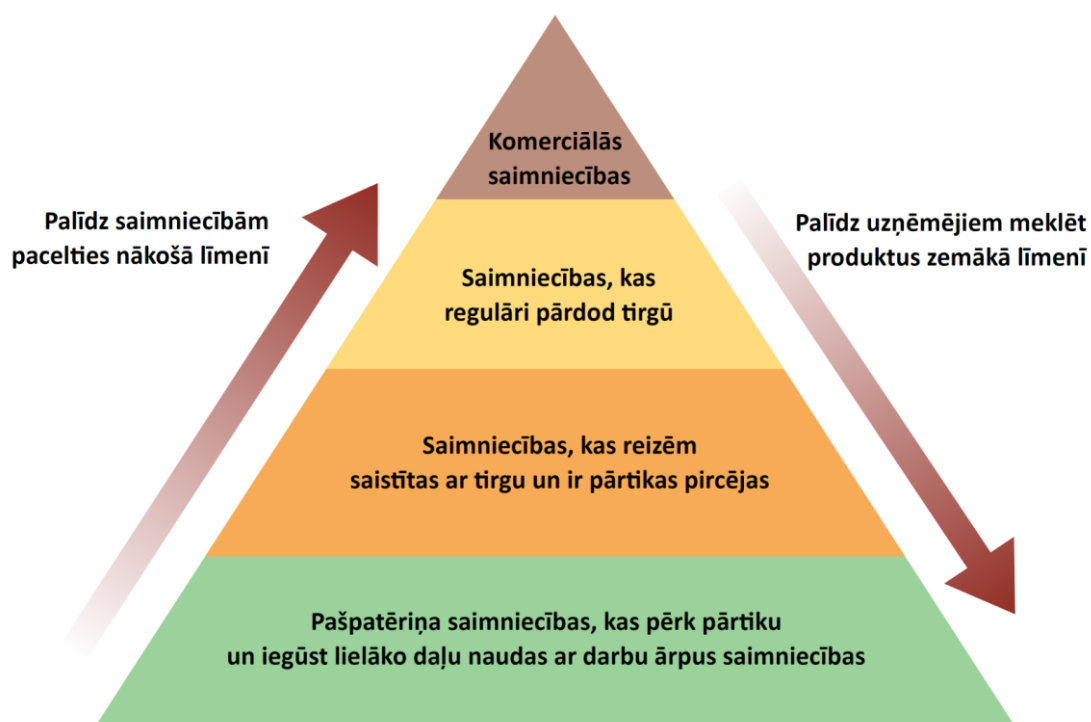
Zināšanu un attiecīgā reāli pieejamā atbalsta trūkums ir galvenie faktori, kas kavē inovācijas. FAO piedāvāja 2010. gadā jaunu intensīvas saimniekošanas paradigmu, kas ir gan efektīva, gan ilgtspējīga paredzot ekosistēmā balstītu pieeju, kas apvieno modernās un tradicionālās zināšanas, videi saudzīgu bioloģiski orientētu lauksaimniecību (The State ..., 2014). Jāveido sistēma, kas veicina pakāpenisku MS

---

⁴ Te jāņem vērā, ka MS tiek dotētas

virzību uz tirgu no vienas puses, un komercsabiedrību interesi par MS piedāvājumu, no otras (4.1-10. attēls).

4.1-10. attēls. Attiecības starp pašapgādes un komercsaimniecībām

Avots: The State of Food and Agriculture. 2014. FAO

Latvijā neatkarības gados ir izveidojies pastāvīgs, strukturāls bezdarbs laukos. Īpaši tas attiecas uz perifērām teritorijām. Darba vietu trūkums un cilvēku iespējas pārcelties uz citu reģionu ietekmē ģimeņu sociālo drošību^{5,6}. Esošā politika nav radījusi pietiekošus apstākļus, lai nodrošinātu šī “nosacīti liekā darbaspēka” integrēšanu valsts ekonomikā. Daudzi no tiem ir zemes īpašnieki, kas nevar pretendēt uz trūcīgā statusu⁷. Tajā pašā laikā, ir iespēja izaudzēt pārtiku savā īpašumā, kas ir neatkarības un pašnodrošināšanas balsts.

Daļa no MS savu nākotni nemaz nesaista sevi ar tirgus ražošanu – viņiem to nemaz nevajag, jo nevēlas uzņemties kredītsaistības. Saskaņā ar LVAEI aptauju kopumā ar tirgu nesaista savu nākotni 1/10 MVS, bet ņemot vērā citas atbildes - līdz 1/6 (Latvijas mazo..., 2013).

MVS ir nozīmīga loma lauksaimniecības produkcijas ražošanā. Nelielās saimniecības veido graudiem 1/10, rapsim - 1/20 no sējumu platības (līdz 20 ha), kartupeļiem – 4/5 (līdz 1 ha), slaucamo govju skaits 1/3 (līdz 20 govīm), un 1/6 (līdz 5 govīm), 1/3 liellopu (līdz 30 liellopiem), 1/15 (līdz 5 liellopiem), 1/6 aitu (līdz 20 aitas) (Lauksaimniecības attīstības..., 2016).

⁵ Latvijas laukos maznodrošināto skaits ir liels, tomēr precīzu datu par to nav, jo statusu nosaka pašvaldības un dažādās vietās gan pats statuss, gan ienākumu līmenis var ievērojami atšķirties. No 119 pašvaldībām statusu noteikušas ir 82 pašvaldības. Trūcīgo personu statusu nosaka valsts, tas ir vienāds visās teritorijās. Skaits ir 46 tūkst., 2,3% no valsts iedzīvotājiem, no kuriem 2/3 ir laukos (CSP dati, 2017.g.).

⁶ Nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju skaits veido 1/5 no Latvijas iedzīvotājiem un turpina pieaugt (CSP, 2015.g.).

⁷ Tas nozīmē, ka reāli ir daudz lielāks trūcīgo skaits, par ko statistika netiek apkopota.

Jāņem vērā, ka daļa no šīs produkcijas ir pašpatēriņam. No otras puses, attīstības iespējas mazajām saimniecībām nākotnē varētu būt – kartupeļi, dārzeņi, augļu koki, sakņaugi, liellopi gaļai un pienam, kazas, aitas var būt MVS attīstāmi virzieni.

/VIDES/

Mazo saimniecību loma ainavas veidošanā un saimniecību dažādošanā

Lauksaimniecība nav tikai vienīgi ekonomiskā aktivitāte. Bez pārtikas ražošanas, lauksaimniecība veido dabas un kultūrvidi, nodrošina ekosistēmu pakalpojumus. Veidojas papildus funkcijas: estētika, atpūta, veselība, miers, reģionālā pārtika, īsās pārtikas ķēdes, videi draudzīga saimniekošana, bioloģiskā lauksaimniecība, daļēja laika, dzīvesveida, pensionāru saimniekošana, izglītojošā, sociālā, aprūpes funkcija, rehabilitācija, terapija, lauku saimniekošanas dažādošana, ražošanas un pārstrādes specializācija (Wilson, 2007; Zasada, 2011; Braastad & Hauge eds., 2007; De Krom & Dessein, 2013).

Tradicionālo lauku ainavu uzturēšana ir nozīmīga plašākai sabiedrības daļai (pilsētu iedzīvotājiem, atpūtniekiem un tūristiem), ne tikai zemes apsaimniekotājiem. Pilsētnieki Eiropā dod priekšroku dažādībai un maza mēroga saimniecību struktūrai, ko papildina dabiskie elementi un saistība ar MVS (Zasada, 2011; Pölling & Mergenthaler, 2017). Ainava var tikt veiksmīgi izmantota kā lauku biznesa elements.

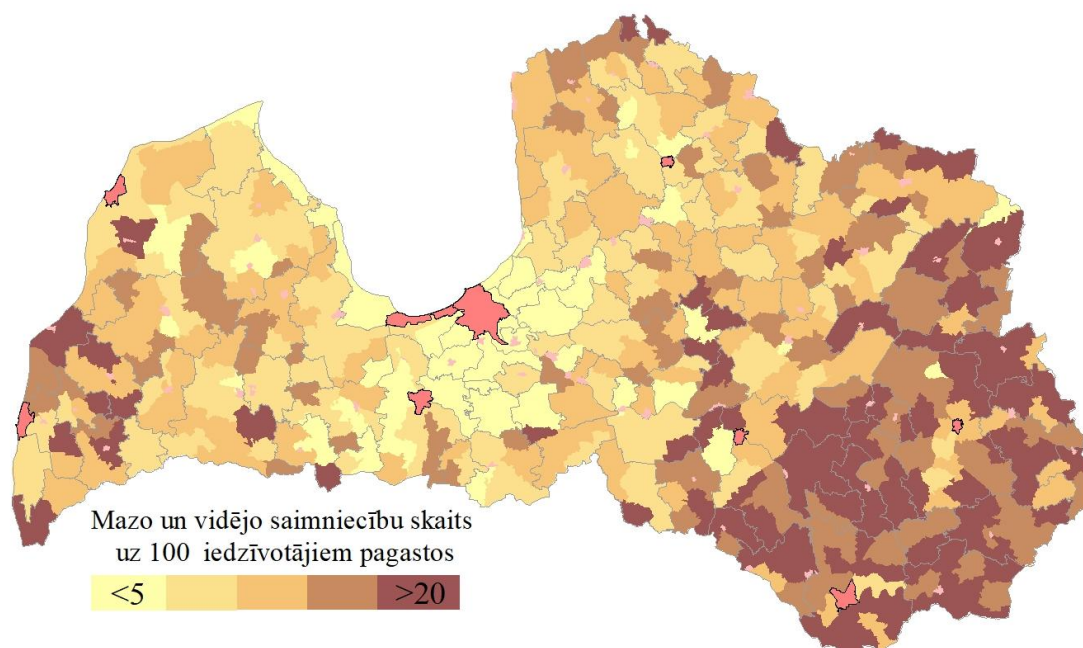
Lauku ainavu ietekmē klimata un augšņu faktori, kas ir atšķirīgi dažādās saimniecībās ar atšķirīgu specializāciju un ražas apjomu. Tie nav vienmēr saistīti ar augstiem ienākumiem un atstāj dažādu ietekmi uz klimata adaptāciju. Dažādi saimniecību veidi ar dažādām saimniekošanas stratēģijām adaptēsies atšķirīgi (Reidsma et al., 2007).

Latvijā pētījumu ieteikumi MS ir vērsti uz spēju vairāk pelnīt, kas rezultējas lauksaimnieciskās darbības intensifikācijā vai darbības dažādošanā ar lauksaimniecību nesaistītā virzienā vai alternatīvā - darbības pārtraukšanā (Latvijas mazo..., 2013). Piedāvātie risinājumi ir tirgus paradigmas orientēti, un neatspoguļo saimniecību daudzveidību. Pašpatēriņa saimniecības iekļaujas saimniekošanas dažādības konceptā, kas pašlaik ir margināla attiecībā uz politikas atbalsta mehānismiem.

/SOCIĀLĀ/

Mazo saimniecību loma lauku apdzīvotībā un kopienu/vietu attīstībā

Vēsturiski Latvijā zemnieku saimniecību attīstībai bijusi cieša saikne ar lauku teritoriju apdzīvotību. 21. gs. sociālekonomisko pārmaiņu rezultātā saikne starp saimniecību un iedzīvotāju skaita izmaiņu tendencēm kļūst arvien mazāk izteikta. Latvijas MVS nozīmību lauku apdzīvojuma veidošanā ietekmē atšķirīga saimniecību struktūra. MVS skaitu attiecinot uz 100 iedzīvotājiem, iegūstam saimniecību relatīvo nozīmību vietējiem iedzīvotājiem (4.1-11. attēls). Jo lielāks ir rādītājs, jo relatīvi lielāka ir MVS nozīme lauku teritoriju apdzīvojumā. Iegūtie rādītāji atšķiras no 0 līdz 45. Lai gan augstākie MVS rādītāji ir Latgalē un Vidzemē, bet mazākie – Pierīgā, tomēr augsts MVS saimniecību īpatsvars attiecībā pret iedzīvotāju kopskaitu ir novērojams dažādos Latvijas reģionu pagastos. Šāds saimniecību skaita sadalījums liecina par to, ka MVS pastāvēšana un attīstība ir būtisks faktors ievērojamā daļā Latvijas lauku teritoriju apdzīvotībā, jo īpaši Latgalē.

4.1-11. attēls MVS skaits uz 100 iedzīvotājiem pagastos 2016. gadā.

Avots: Autoru aprēķins un veidota kartoshēma pēc CSP 2016. gada lauku saimniecību struktūras apsekojuma un iedzīvotāju skaita datiem.

Ģimenes kā kopienu veidojošas ekonomiskas un sociālas vienības ir būtiskas nākotnes lauku apdzīvojuma garants (Meike, 2017; Tisenkopfs u.c. 2015). Latvijā ir nodalāmas ģimenes saimniecības, (kas pārsvarā atbilst MVS) no lielajām saimniecībām, kas ir darba devēji. Pirmās ir orientētas uz saimniekošanu kā nodarbi, dzīvesveidu, kvalitāti, respektu pret vietu un vidi nodarbinot galvenokārt ģimenes locekļus (Biedrības ..., 2015).

Tirgus regulējošā loma Latvijā pēdējās desmitgadēs ir veicinājusi iedzīvotāju izbraukšanu no lauku teritorijām, veidojot daudznozaru domino efektu un ietekmējot vietas attīstību. Mazāk cilvēku nozīmē – mazāk pakalpojumu, zemāku sociālo potenciālu, dārgāku sabiedrisko infrastruktūru (Zobena & Lāce, 2012). Lauku iztukšošanās maina cilvēku attiecības, padara tās par “uzturēšanu nākotnes vārdā”, veido dzīvi šodienai (Dzenovska, 2012), tas ir, pārveido vietu un tur pašreiz dzīvojošo cilvēku dzīvi un nākotni.

MVS var mīkstināt demogrāfiskās sekas laukos, tai skaitā ekonomiskās. MS ir vietas orientētas, t.i. tajās gūtie ienākumi lielākā mērā paliek vietējā kopienā, nekā lielo saimniecību ienākumi⁸ (Chism & Levins, 1994).

Tuvākās desmitgades laikā būtisks ir lauku teritoriju attīstības atbalsts, lai tie neiztukšojas, jo vēlāk ienākot jaunām tehnoloģijām, būs grūti dabūt atpakaļ cilvēkus, kas būs aizbraukuši. Jaunās pieejas virzieni lauku politikai ES, paredz esošo tradicionālo lauksaimniecības praksi pārvērtēšanu, kur Austrumeiropas un Latvijas ieilgusī esošā ekonomikas pārejas situācija uz “Rietumu ražošanas” kultūru var tik izmantota kā inovatīva (Aistara, 2012).

Latvijas lauki ir saglabājuši daudzas arhaiskas saimniekošanas pazīmes, kas ir izzudušas R Eiropā un, kas izpaužas tieši MVS. Harmonijā veidota racionalitāte, uz vietējām zināšanām balstītas inovācijas, vietas kultūras mantotie konteksti, attieksme

⁸ ASV Vietējās ekonomikas atbalsta pētījumi uzrāda, ka ienākumu līmenim līdz 100 000 USD gadā 95% no tā paliek vietējā kopienas tirgū, kamēr saimniecībās ar 900 000 USD - mazāk kā 20 %.

pret darbu, pašpietiekamība kā apzināta stratēģija, iesakņotība, dzīvojama dzīve (Cimdiņa & Raubiško, 2012; Dzenovska, 2012) ir krasā pretrunā ar tirgus ekonomiku un veido citu - uz tirgus attiecībām nebalstītu saimniekošanas modeli, kas prasa atšķirīgu attieksmi no politikas veidotājiem.

Nākotnes lauku attīstības scenāriji (Eiropa – 2050) paredz, tai skaitā, produktīvu un ekoloģisku lauksaimniecību – investējot Jaunajā lauku ekonomikā, pārstrādē, pakalpojumu industrijās saistītās ar bioresursiem un bioloģisko lauksaimniecību, vietējo resursu izmantošanu pārtikas ražošanā (ET2050, 2014) ir papildinoši iepriekš minētajām saimniekošanas vērtībām. Respektējot lauksaimniecības daudzveidīgo lomu, MS veido savu ieguldījumu ilgtspējas mērķu sasniegšanai plašākā lauku attīstības kontekstā.

Kopumā MS lauksaimniecības nozares pētījumos tiek skatītas galvenokārt nozares kontekstā, netverot to lomu multifunkcionālās izpausmēs (Latvijas mazo ..., 2013; Vienotas..., 2012).

Kopsavilkums

MS skatāmas kopējā lauksaimniecības ilgtspējas un multifunkcionalitātes kontekstā. Tās pilda īpašu lomu lauku vides un kopienas attīstībā un ir izšķiroša nozīme lauku nodarbinātības, vietējās pārtikas ražošanā, kultūras tradīciju saglabāšanā, vietējo zināšanu un vietējā cilvēku potenciāla attīstībā.

Lauku politikā jāņem vērā MVS lomas teritoriālās atšķirības. Mazo saimniecību vērtība ir to funkcionālajā daudzveidībā, kas nav vienīgi tirgus orientēta. Tādēļ to sniegtā labuma novērtēšanai vajadzīgi atšķirīgi kritēriji nekā lielām saimniecībām.

Jāstiprina lokālo zināšanu nozīme MS – gan kā zināšanu saņēmējas, gan kā izplatītājas. Jāpārskata vietas loma lauku drošības kontekstā – zeme, cilvēki noteiktā vietā kā vērtība un kvalitātes garants.

4.2. Saimniecību struktūra un attīstības tendenču izpēte Latvijā un salīdzinājums ar izvēlētajām ES dalībvalstīm

4.2.1 Saimniecību struktūra un tās izmaiņas

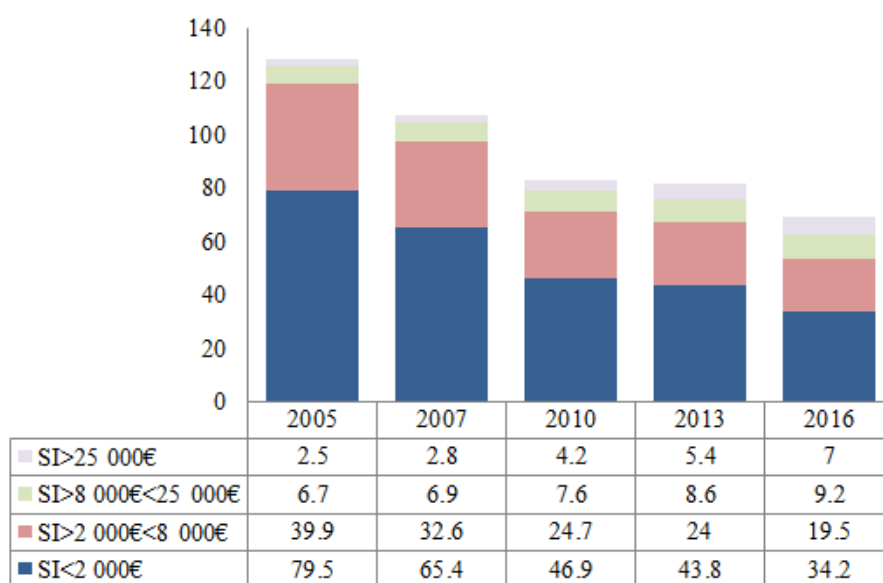
Lai izvērtētu mazo un vidējo saimniecību attīstību raksturojošās tendences gan Latvijā, gan salīdzinājumā ar citām ES valstīm, šajā sadaļā ir analizēti galvenie rādītāji, kas raksturo šo saimniecību skaitu un tā izmaiņas, specializāciju, izmantoto LIZ un standarta izlaidi.

Saimniecību struktūra un skaita izmaiņas

Izplatītākais rādītājs, ar ko raksturo lauku saimniecības jebkurā valstī, ir šo saimniecību skaits. Tas norāda uz lauksaimniecības masveidību un sociālo nozīmi konkrētā valstī vai reģionā. Eiropas lauksaimniecība kopumā tiek pozicionēta kā sociāli atbildīga nozare, kurā globalizācijas tendences un nepieciešamība paaugstināt produktivitāti tiek samērota gan ar vides un pārtikas kvalitātes prasībām, gan arī atbildīgu sociāli ekonomisko politiku laukos.

Saimniecību struktūra un tās dinamika Latvijā, vērtējot pēc ekonomiskā lieluma, ir attēlota 4.2-1. attēlā. Redzams, ka ievērojamo saimniecību skaita samazināšanos veido samazinājums tieši ļoti mazo un mazo saimniecību grupās. Pēdējo 11 gadu laikā to skaits samazinājies par vairāk nekā pusi. Vidējo un lielo saimniecību ir kļuvis vairāk, tomēr šo saimniecību skaits un īpatsvars ir samērā nelieli

uz saimniecību kopskaita fona. Tas nozīmē, ka vislielākā nozīme lauku apdzīvotības veidošanā joprojām ir tieši mazajām saimniecībām.

4.2-1. attēls. Saimniecību skaits saimniecību ekonomiskā lieluma grupās Latvijā, 2005. g. - 2016. g.

Avots: Eurostat

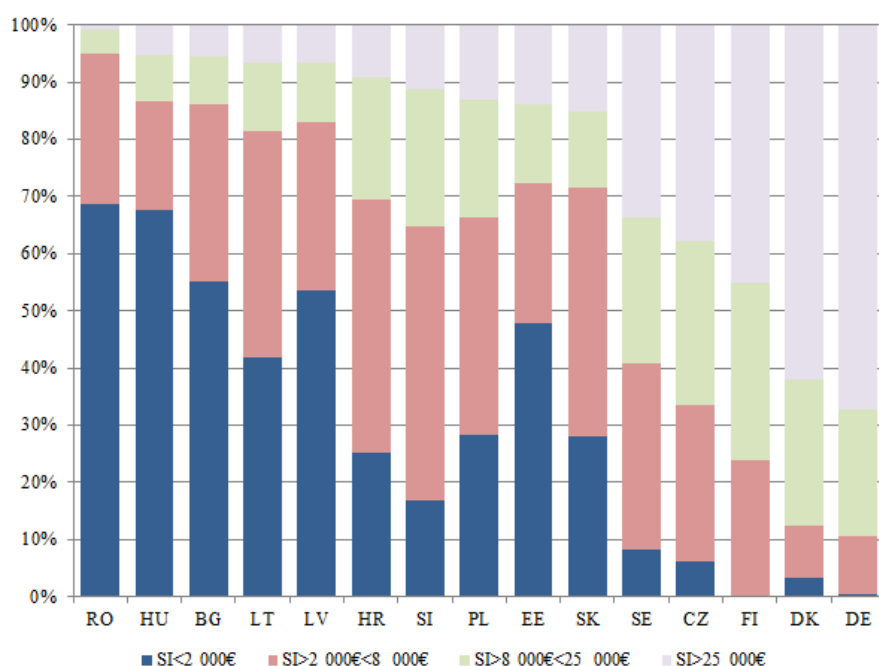
Saskaņā ar lauku saimniecību reģistra datiem, laikā no 2005. līdz 2016. gadam lauku saimniecību skaits ir samazinājies no 133 tūkst. līdz 82,4 tūkst. jeb par 38% (skaits uz gada beigām). Straujākais saimniecību skaita samazinājums ir Zemgales un Pierīgas reģionos – par 42%. Relatīvi mazāks saimniecību skaita samazinājums ir Vidzemē – par 34% un Latgalē par 37%. Šie ir reģioni, kas visvairāk saņēmuši mazāk labvēlīgo apvidu maksājumus.

Te svarīgi piebilst, ka pēdējo 3 gadu (2013.-2016.) tendences abos reģistros ir atšķirīgas. Struktūrapsekojums liecina par strauju ļoti mazo un mazo saimniecību skaita samazināšanos (kopā par 20,8%), bet saimniecību kopskaita samazināšanos par 14,6%. Savukārt CSP Statistiskā lauku saimniecību reģistra dati norāda uz mērenākiem procesiem: ļoti mazo un mazo saimniecību (līdz SI 8000) skaits šajā laikā ir samazinājies tikai par 4% un veido 69,3 tūkst., bet saimniecību kopskaits – arī par 4% (līdz 82,4 tūkst.).

Starpība starp lauku saimniecību reģistra un struktūrapsekojuma datiem atbilstoši metodikai ietver galvenokārt ļoti nelielas saimniecības, kurām saskaņā ar reģistra datiem SI ir mazāka par 70 EUR un izmantotā LIZ līdz 10 ha. Tik mazas saimniecības netiek iekļautas struktūrapsekojuma kopā.

Savukārt, atbilstoši LAD datiem, maksājumiem pieteikto atbalsta saņēmēju skaits Latvijā ir mazāks nekā saimniecību skaits citos statistikas datos, t.i., nedaudz vairāk par 60 tūkst. atbalsta saņēmēju 2013. gadā. Zinot atbalsta saņēmēju LIZ platības, to struktūru un nosacītās liellopu vienības pēc 2013. gada datiem novērtēts, ka Latvijā ir 56,4 tūkst. MVS, t.i., atbalsta saņēmēju ar SI zem 25 000 EUR (ES reformētās., 2014). Atzīmējams, ka starp dažādiem minētajiem datu avotiem absolūtās vērtības ir atšķirīgas, taču procentuālie MVS rādītāji kopumā ir līdzīgi. MVS skaita īpatsvars pagastos ietverts 1. pielikumā.

Atsevišķās dalībvalstīs gan saimniecību lieluma struktūra ir būtiski atšķirīga. (4.2-2. attēls). Daļā dalībvalstu (tostarp arī Latvijā) ļoti mazo un mazo saimniecību skaits ir dominējošs.

4.2-2. attēls. Saimniecību kopskaits saimniecību grupās ES valstīs 2013. gadā, tajā skaitā MVS

Avots: Autoru aprēķins no Eurostat datiem

Kopumā ES-27 (neskaitot Horvātiju) ir uzskaitīts 10,8 milj. saimniecību. Šo saimniecību skaits samērā strauji samazinās visā ES: kopš 2005. gada samazinājuma temps ir par 3,7% gadā. Latvijā saimniecību skaita samazinājums (par 5,5% gadā) ir straujāks nekā vidēji ES. Atsevišķās dalībvalstīs reģistrēts vēl straujāks saimniecību skaita kritums (Slovākijā par 12,5% gadā, Bulgārijā par 8,9%, Polijā par 6,6%, Itālijā par 6,5% un Čehijā par 5,8%), tomēr saimniecību skaita straujās izmaiņas atsevišķos gados norāda uz reālu iespēju, ka lielākā daļa šo izmaiņu minētajās valstīs (izņemot Bulgāriju) ir notikušas uzskaites metodikas izmaiņu dēļ, bet reālais samazinājums ir mazāk straujš. Kopumā šie dati rāda, ka saimniecību skaita kritums Latvijā ir viens no straujākajiem ES. Tas ir arī straujākais Baltijas valstīs: ja Latvijā laikā no 2005. līdz 2013. gadam samazinājums ir par 36,5%, tad Lietuvā par 32% un Igaunijā par 31%⁹.

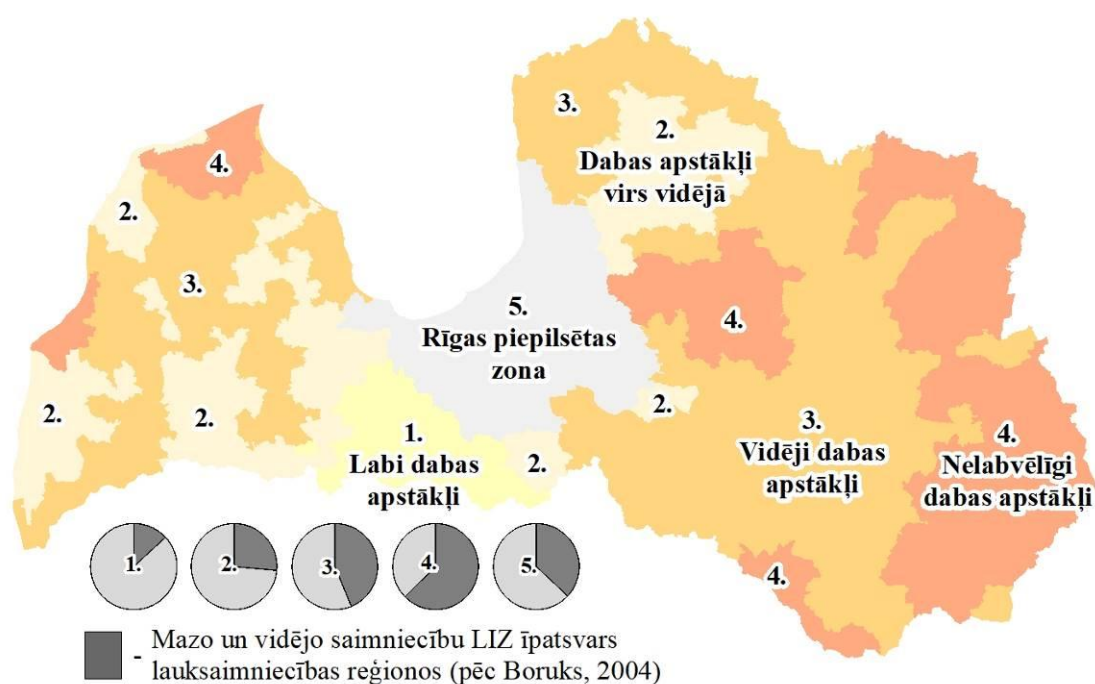
Apmēram trešdaļai dalībvalstu ir kopumā sabalansēta saimniecību struktūra – tajās nozīmīgu daļu veido gan lielās, gan vidējās, gan mazās saimniecības, taču tajās ir neliels skaits ļoti mazo saimniecību. Šo valstu skaitā ir Čehija, Zviedrija, Austrija, Īrija, Itālija, Somija u.c. No sabalansētas attīstības viedokļa tieši šādu struktūru varētu uzskatīt par optimālu, jo tā ietver gan augsti produktīvas preču saimniecības, kas ražo tirgum, gan dzīvesveida saimniecības, kuras arī ražo un gūst ienākumus, kaut arī mazākos apmēros. Taču gandrīz nav tādu saimniecību, kurās ražošana ir nenozīmīga vai tā nenotiek vispār.

Tomēr ekonomiski lielas saimniecības šajās valstīs ne vienmēr nozīmē, ka tās ir lielas platību ziņā.

⁹ https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-area-economics/briefs/pdf/009_en.pdf

Mazo un vidējo saimniecību lauksaimniecības zemes un to izmaiņas

Dati par mazajām un vidējām saimniecībām tika analizēti to apsaimniekoto LIZ griezumā, izmantojot LAD telpiskos datus par 2013. gadu, jo šim gadam bija pieejami dati par saimniecību SI. MVS apsaimnieko nedaudz vairāk nekā 40% no atbalstam pieteiktajām LIZ platībām Latvijā. To novietojums ir telpiski nevienlīdzīgs gan reģionālā līmenī, gan novadu un pagastu griezumā. Šāds sadalījums jau vēsturiski saistīts ar atšķirīgajiem lauksaimniecību ietekmējošiem dabas apstākļiem (augšnes kvalitāte, reljefs, hidroloģiskie apstākļi, mikroklimats u.tml.), tomēr šādu sadalījumi ietekmējusi arī lauksaimniecības nozares attīstība, t.sk., lauksaimniecības politika pēdējās desmitgadēs. Analizējot MVS platību sadalījumu lauksaimnieciskajos reģionos (Boruks, 2004), iegūtie rezultāti (4.2-3. attēls) rāda, ka Rietumzemgalē (reģionā ar labiem dabas apstākļiem) MVS LIZ īpatsvars ir tikai 13%, bet reģionos ar lauksaimniecībai nelabvēlīgiem dabas apstākļiem MVS apsaimnieko 63% platību.

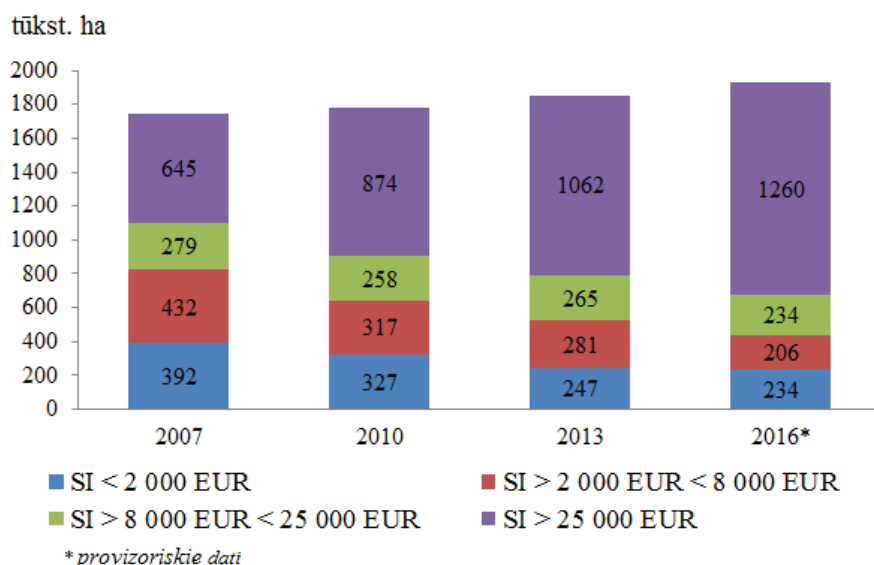
4.2-3. attēls. Mazo un vidējo saimniecību apsaimniekoto LIZ īpatsvars lauksaimniecisko reģionu griezumā (pēc Boruks, 2004)

Avots: Autoru aprēķins pēc LAD datiem

Piezīme: 1. reģions – labi dabas apstākļi, 2. – dabas apstākļi virs vidējā, 3. – vidēji dabas apstākļi, 4. - nelabvēlīgi dabas apstākļi, 5. – Rīgas piepilsētas zona

Vērtējot MVS LIZ īpatsvaru administratīvo vienību robežās, novērojamas jau iepriekš minētās tendences, ka šīs saimniecības galvenokārt izplatītas teritorijās ar sarežģītiem dabas apstākļiem (2. pielikums).

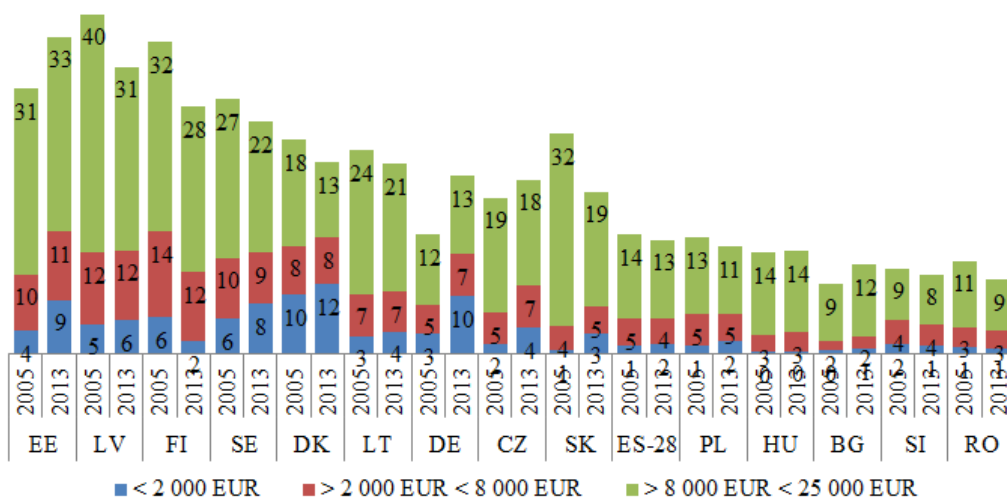
Izmantotā LIZ izmaiņas redzamas 4.2.-4.attēlā. Tas parāda izmantotā LIZ samazinājumu ļoti mazo un mazo saimniecību grupā gandrīz uz pusi, toties lielo saimniecību grupā tas ir divkārtšojies. Šie procesi norāda uz strauju ražošanas resursu koncentrēšanos lielsaimniecību rokās, tomēr būtu vērtējami arī kontekstā ar mazo saimniecību nozīmi lauku ekonomikā un sociālajā dzīvē (skat. 4.1.2.sadaļu).

4.2-4. attēls. Izmantotā LIZ izmaiņas saimniecību grupās, tūkst.ha

Avots: Eurostat

Saimniecību raksturojumā liela nozīme ir arī apsaimniekotās LIZ platībai vienā saimniecībā, jo tas ietekmē potenciālās attīstības iespējas un virzienus. Vidējās LIZ platības katrā no aplūkotajām saimniecību lieluma grupām Latvijā un citās ES valstīs ir apkopotas 4.2-5. attēlā. Attēls parāda, ka Latvijā MVS apsaimniekotās zemes platības ir vienas no lielākajām ES valstīs.

4.2-5. attēls. Vidējā LIZ platība MVS grupās Latvijā un citās ES valstīs, ha

Avots: Eurostat

Ļoti mazo saimniecību grupā vidēji Latvijā apsaimnieko 6 ha LIZ, kas ir ceturtais lielākais rādītājs starp analizētajām ES valstīm. Lielāka vidējā LIZ platība ir Dānijā, Vācijā, Igaunijā un Zviedrijā.

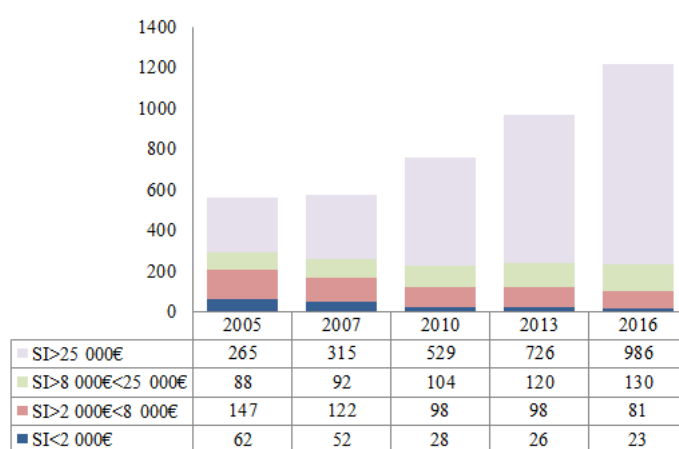
Mazo saimniecību grupā Latvijā vidēji apsaimnieko 12 ha LIZ, kas ir dalīts augstākais rādītājs ar Somiju. Visās pārējās valstīs attiecīgās platības ir mazākas. Savukārt vidējās saimniecībās Latvijā ir otra lielākā vidējā LIZ platība aiz Igaunijas (31 ha). Laikā kopš 2005. gada vidējās saimniecībās apsaimniekotā platība ir nozīmīgi samazinājusies par 9 ha uz saimniecību, mazajās saimniecībās nav mainījusies, bet

ļoti mazajās pat nedaudz palielinājusies. Vidējās apsaimniekotās platības samazinājums konkrētā saimniecību lieluma grupā no ekonomiskā viedokļa varētu vērtēt pozitīvi, jo iespējams, ka zeme tiek izmantota efektīvāk..

SI izmaiņas

Ekonomisko aktivitāti mazajās un vidējās saimniecībās raksturo standartizlaide. Dati par kopējo SI dalījuma pa saimniecību lieluma grupām laika posmā no 2005. līdz 2016. gadam attēloti 4.2-6. attēlā. Kopējā SI visās Latvijas lauku saimniecībās no 562 miljoniem EUR 2005. gadā ievērojami palielinājusies līdz 1 219 miljoniem EUR 2016. gadā (2,2 reizes). Tajā skaitā būtiski samazinājusies MVS daļa – no 52,8% līdz 19,0%. Arī absolūtā izteiksmē šajās saimniecībās izlaide ir samazinājusies no 297 milj.EUR līdz 233 milj.EUR (par 22%). Tā kā attiecīgo saimniecību skaits ir samazinājies divkārt, tas nozīmē, ka vidēji vienā mazajā un vidējā saimniecībā SI ir palielinājusies par 55%.

4.2-6. attēls. Kopējā standartizlaide saimniecību ekonomiskā lieluma grupās Latvijā 2005. g. - 2016. g., milj. EUR

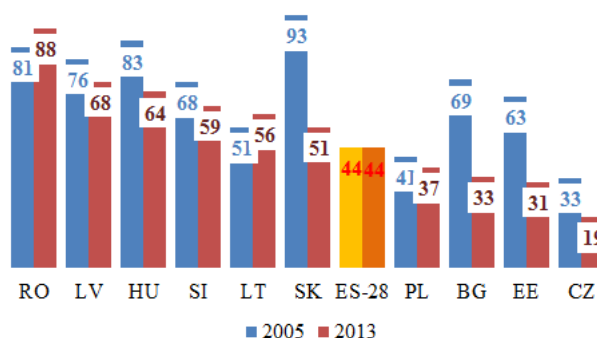
Avots: Eurostat

Analizējot MVS grupu sīkāk, atklājas, ka šīs grupas iekšienē ir būtiskas atšķirības attīstības tendencēs. Vissliktākā dinamika ir ļoti mazajās saimniecībās, kur visstraujāk ir samazinājies gan saimniecību skaits (par 57%), gan saražotā produkcija (SI) (par 63%). Tas liecina, ka arī palikušo šīs grupas saimniecību saražotās produkcijas vērtība jeb ekonomiskā aktivitāte ir zemāka nekā iepriekš. Gandrīz tikpat straujš samazinājums ir arī mazo saimniecību grupā (kritums attiecīgi par 51% un 45%). Savukārt vidējo saimniecību grupā situācija ir pretēja: šīs grupas saimniecību skaits pārskata periodā ir palielinājies par 38% (4.2-1. attēls), bet to SI – par 48%. Tas nozīmē, ka vienā vidējā saimniecībā saražotās produkcijas vērtība ir paaugstinājusies. Tomēr, neraugoties uz to, vidējo saimniecību īpatsvars kopējā lauksaimniecības sektora SI ir būtiski samazinājies: no 15.7% 2005. gadā līdz 10.6% 2016. gadā, jo ļoti strauji ir palielinājies lielo saimniecību īpatsvars saražoto produktu struktūrā – no 47% līdz 81% (4.2-6. attēls).

Izmaiņas pašpatēriņa saimniecībās

Tādu saimniecību īpatsvars, kuras vairāk par 50% ražo pašpatēriņam, Latvijā ir ļoti augsts – 68% un ir otrs augstākais starp visām ES dalībvalstīm, atpaliekot tikai

no Rumānijas (4.2-7. attēls). Gandrīz pusē dalībvalstu šādu saimniecību nav, vai to skaits ir nenozīmīgs.

4.2-7. attēls. Pašpatēriņa saimniecību īpatsvars visu lauku saimniecību kopskaitā Latvijā un citās ES valstīs (2005. un 2013.g.)

Avots: Eurostat

Kaut arī pētījumos tiek norādīts uz pozitīvajiem aspektiem lauksaimniecības produktu ražošanai pašpatēriņam, tomēr Latvijas gadījumā šī situācija drīzāk norāda uz nespēju mazajām saimniecībām iekļauties tirgū, tādēļ nav vērtējama pozitīvi. Vidēji ES-10 jaunajās dalībvalstīs, kuras iestājās 2004. gadā, šādu saimniecību īpatsvars ir 46%. Lai arī tas ir daudz, tomēr mazāk nekā Latvijā. Savukārt lielākajā daļā ES-15, tajā skaitā četrās Baltijas jūras valstīs (Vācija, Dānija, Zviedrija un Somija), šādu saimniecību struktūrapsekojuma datus nav vispār.

Eurostat apkopotie saimniecību struktūrapsekojuma dati apliecina, ka kopš 2005. gada vairumā valstu pašpatēriņa saimniecību īpatsvars samazinās. Tas attiecas arī uz Latviju, tomēr, ņemot vērā augsto šādu saimniecību īpatsvaru un straujo saimniecību kopskaita kritumu, pašpatēriņa saimniecību īpatsvara samazinājums 8 gadu laikā no 76% līdz 68% ir uzskatāms kā lēns process. Tas liecina, ka Latvijā pašpatēriņa saimniecību iekļaušanās tirgū notiek gausi, un ņemot vērā straujo saimniecību skaita samazināšanos, tas nozīmē, ka Latvijā samazinās to saimniecību skaits, kuras pārdod tirgum. Savukārt vairākās citās valstīs, kurās 2005. gadā bija liels šādu saimniecību īpatsvars, ir panāktas būtiskas izmaiņas. Tajā skaitā Igaunijā, kur pašpatēriņa saimniecību īpatsvars samazinājies divkārt – no 63% līdz 31%.

4.2.2 Saimniecību attīstības tendences

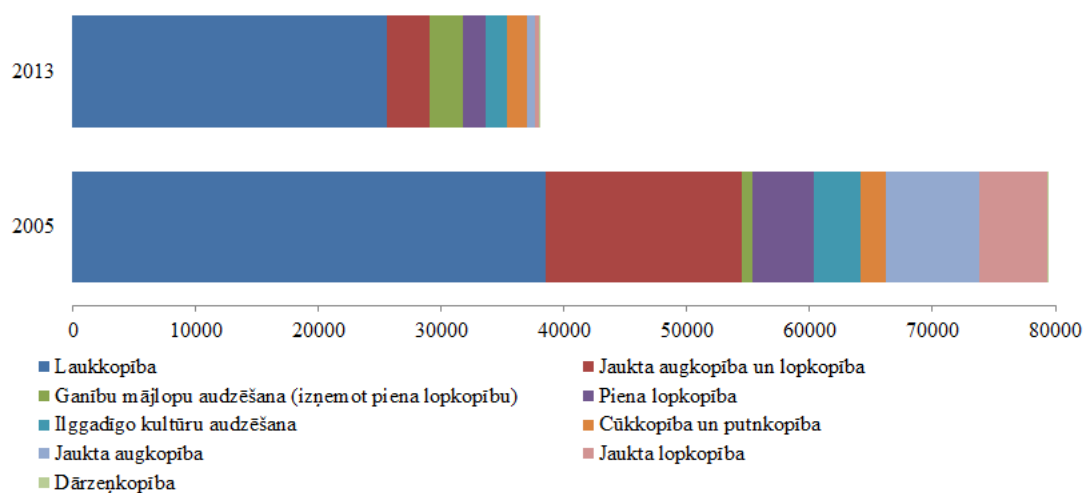
Lai varētu analizēt attīstības tendences, izvēlēti vairāki rādītāji, kas pētījumos minēti kā svarīgi raksturlielumi. Viens no tādiem ir saimniecību specializācija, kas raksturo galvenos saimniecību darbības virzienus. Tiek vērtēta arī saimniecību loma nodarbinātībā (pilna laika vienībās jeb GDV). Ievērojot pieejamo datu apjomu, izvēlējamies analizēt arī standarta izlaidi uz vienu pilna laika nodarbināto. Lai novērtētu LAP atbalsta nozīmi saimniecību attīstībā, ir salīdzināta ieguldījuma subsīdiju saistība ar darba ražīguma izmaiņām. Lai izvērtētu kopējo saimniecību bilanci ar publisko sektoru, ir vērtēta arī subsīdiju un nodokļu bilance (saņemtās subsīdijas un samaksātie nodokļi vidēji uz saimniecību).

Specializācija un tās izmaiņas

Dati par specializāciju ir pieejami no diviem atšķirīgiem avotiem – Eurostat un CSP datiem. Atšķirīgās metodikas dēļ tie savā starpā nav salīdzināmi. Tā kā Eurostat

dati ir pieejami par laiku no 2005. līdz 2013. gadam, specializācijas izmaiņu vērtējums ir veikts, izmantojot šos datus. Savukārt CSP dati ir pieejami par 2016. gadu, taču tie nav salīdzināmi ar laiku pirms 2010. gada atšķirīgās saimniecību klasifikācijas dēļ. Tādēļ tie izmantoti tikai apraksta veidā, lai novērtētu jaunākās izmaiņu tendences. Turklāt jāpiebilst, ka šajā analizē netiek iekļautas tās saimniecības, kurām specializācija nav noteikta (2013. gadā tādu bijis 5780 jeb 7,1% no visām).

MVS specializācija ir atkarīga no saimniecību lieluma. Ļoti mazo saimniecību grupā dominē laukkopība, kas nozīmē dažādu augkopības produktu audzēšanu (galvenokārt tie ir kartupeļi, kā arī citas kultūras izņemot labību, kā arī dārzeņus, kuri ietilpst atsevišķā grupā). Šādu saimniecību īpatsvars ir palielinājies, no 48% 2005. gadā līdz pat 67% 2013. gadā (4.2-8. attēls), kuras audzē lopbarības augus vai nektāraugus (t.sk. uztur pļavas).

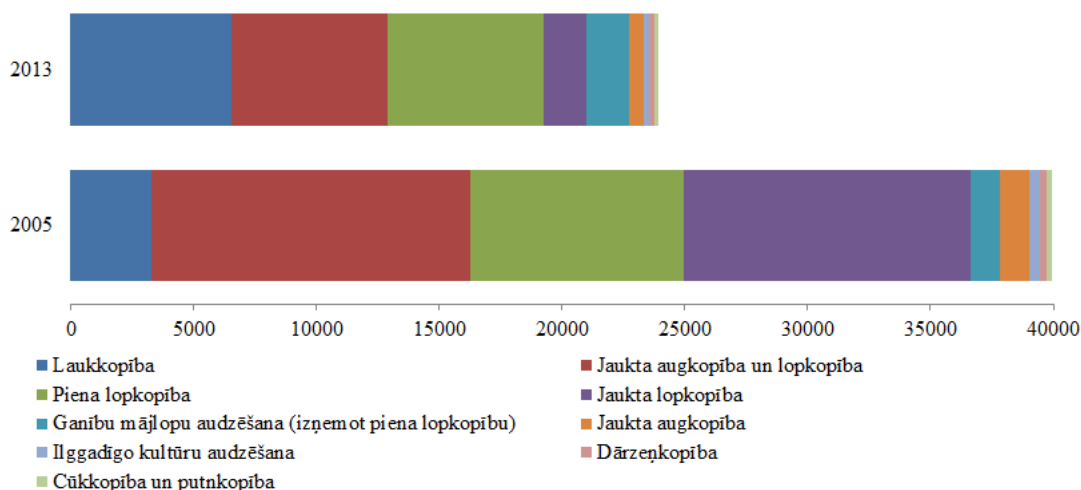

4.2-8. attēls. Saimniecību skaita izmaiņas Latvijas ļoti mazo saimniecību grupā ar SI < 2 000 EUR pa specializācijas veidiem, 2005. g. - 2013. g.

Avots: Eurostat

Pārējo specializāciju īpatsvaram šajā grupā ir tendence samazināties un 2013 g. nevienā no grupām tas nepārsniedza 7%. Nozīmīgākie no tiem bija jauktā specializācija (9,2%) un ganāmo mājlopu audzēšana (7,3%). Saskaņā ar provizoriskajiem 2016. gada saimniecību struktūras apsekojuma datiem, šīs lieluma grupas saimniecībām bez vispārējās laukkopības ir raksturīgi šādi darbības virzieni: cūkkopība un putnkopība (11,7% saimniecību), jauktā augkopība un lopkopība (10,6% saimniecību), ganāmo mājlopu audzēšana (9% saimniecību), kā arī jauktā augkopība (6,5% saimniecību) (CSP). Visbūtiskāk šajā lieluma grupā ir samazinājies piena lopkopības saimniecību īpatsvars, kas vēl 2010. gadā veidoja 12,8% no šo saimniecību kopskaita, bet 2016.gadā vairs tikai 2,8%. Tikpat būtiski samazinājies jauktas specializācijas (augkopība un lopkopība) nozīme, kas liecina, ka daudzas saimniecības pārstājušas turēt produktīvos dzīvniekus.

Savukārt MVS grupās ir vairāki galvenie specializācijas virzieni. Mazo saimniecību grupā aptuveni līdzīga nozīme ir trim specializācijas veidiem: laukkopībai, jauktai augkopībai un lopkopībai, kā arī piena lopkopībai. Redzams, ka palielinās laukkopības specializācijas īpatsvars, bet samazinās jauktas specializācijas saimniecību īpatsvars (4.2-9. attēls).

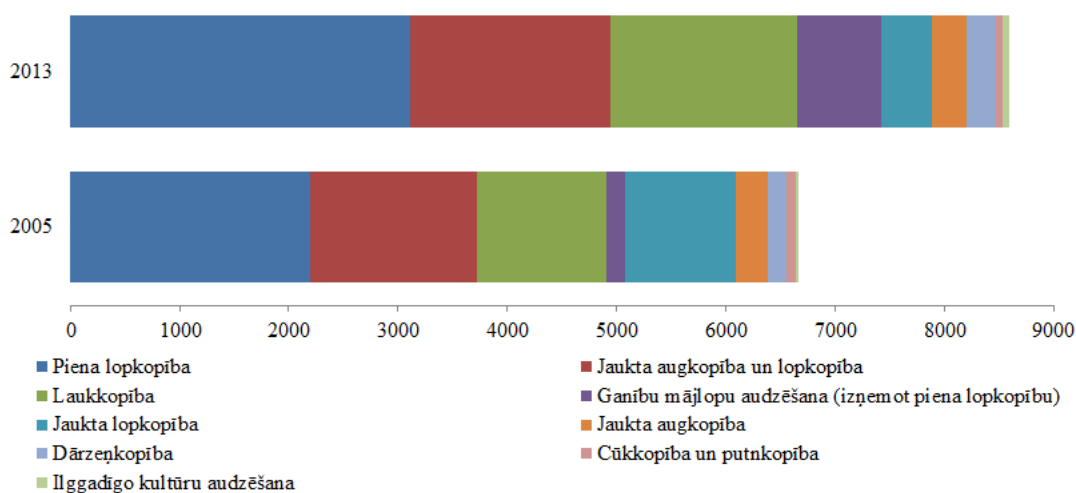

4.2-9. attēls. Saimniecību skaita izmaiņas Latvijas mazo saimniecību grupā ar SI > 2 000 EUR < 8 000 EUR pa specializācijas veidiem, 2005. g. - 2013. g.

Avots: Eurostat

Jaunākie pieejamie dati (par 2016. g.) liecina, ka papildus iepriekš nosauktajiem par nozīmīgu specializācijas veidu šajā grupā ir kļuvusi arī ganāmo mājlopu audzēšana.

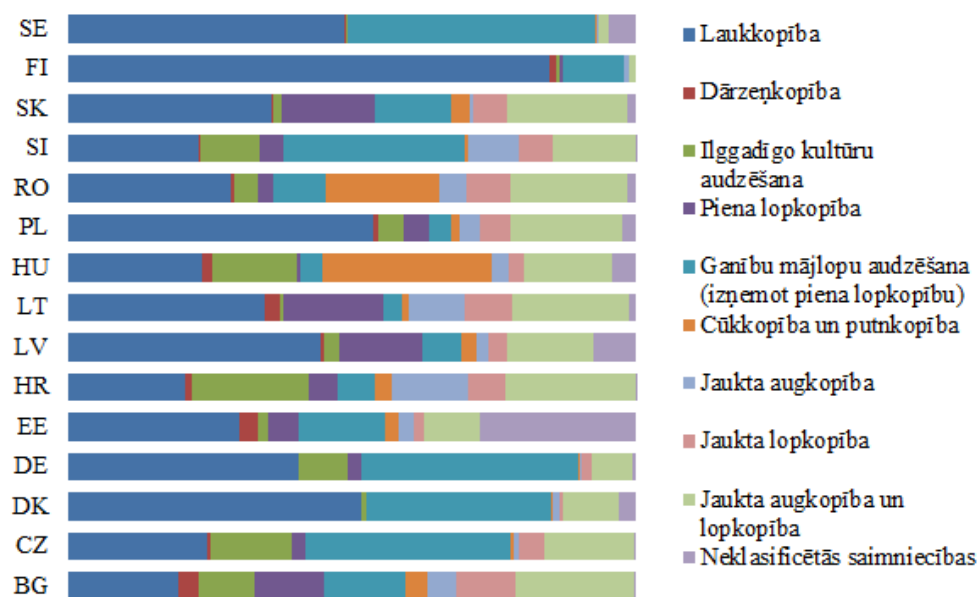
Vidējās saimniecībās, salīdzinot ar iepriekšējām grupām, specializācijas struktūru var vērtēt kā sabalansētāko. Tajās dominē tie paši četri specializācijas veidi, kas mazajās saimniecībās - laukkopība, piena lopkopība, jauktā augkopība un lopkopība, kā arī ganāmo mājlopu audzēšana, tomēr attiecības starp tām ir izlīdzinātākas, un 16,5% no saimniecībām ir specializējušās kādā citā jomā (bez 4 nosauktajām). Turklāt šī grupa ir vienīgā, kur visbiežāk sastopamā specializācija ir piena lopkopība (36% saimniecību), nozīmīgi apsteidzot laukkopības, kā arī jauktās specializācijas saimniecības (20% katrā). Savukārt nozīmīgi palielinājusies ganāmo mājlopu audzēšana, kurā specializējas ap 10% šīs grupas saimniecību (4.2-10. attēls).

4.2-10. attēls. Saimniecību skaita izmaiņas Latvijas vidējo saimniecību grupā ar SI > 8 000 EUR < 25 000 EUR pa specializācijas veidiem, 2005. g. - 2013. g.

Avots: Eurostat

Salīdzinot MVS specializācijas struktūru Latvijā un citās valstīs, var secināt, ka kopējās tendences ir līdzīgas (4.2-11. attēls).

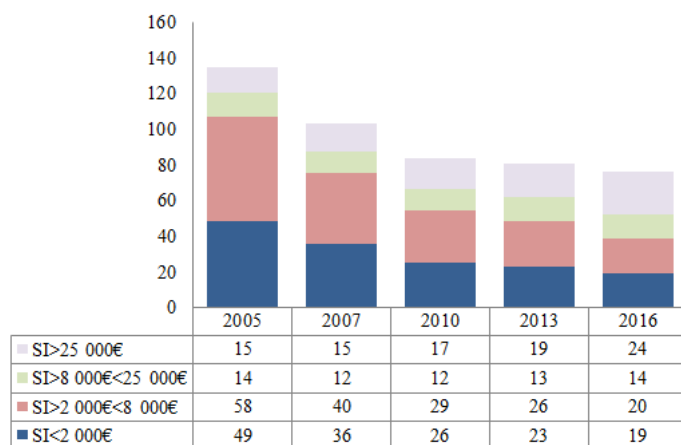
4.2-11. attēls. Saimniecību sadalījums specializācijas grupās ES valstīs saimniecību ekonomiskā lieluma grupā ar SI < 25 000 EUR 2013. g.

Avots: Eurostat

Vairumā valstu izplatītākā ir laukkopības specializācija. Katrā valstī gan ir savas raksturīgās iezīmes, tādēļ nevar runāt par kādu vienotu vai optimālu specializācijas modeli šīm saimniecībām. Salīdzinot savā starpā Baltijas valstis, gan nākas secināt, ka Lietuvā un Igaunijā MVS specializācijas struktūra kopumā ir daudzveidīgāka.

Nodarbinātības izmaiņas

Lauku saimniecībās nodarbināto kopskaits Latvijā (pilna laika vienībās) ir samazinājies vēl straujāk nekā saimniecību kopskaits: no 135,4 tūkst. 2005. gadā līdz 76,2 tūkst. 2013. gadā jeb par 44% (4.4-12. attēls.).

4.2-12. attēls. Kopējā nodarbinātība saimniecību ekonomiskā lieluma grupās Latvijā 2005. g. - 2016. g., tūkst. GDV

Avots: Eurostat

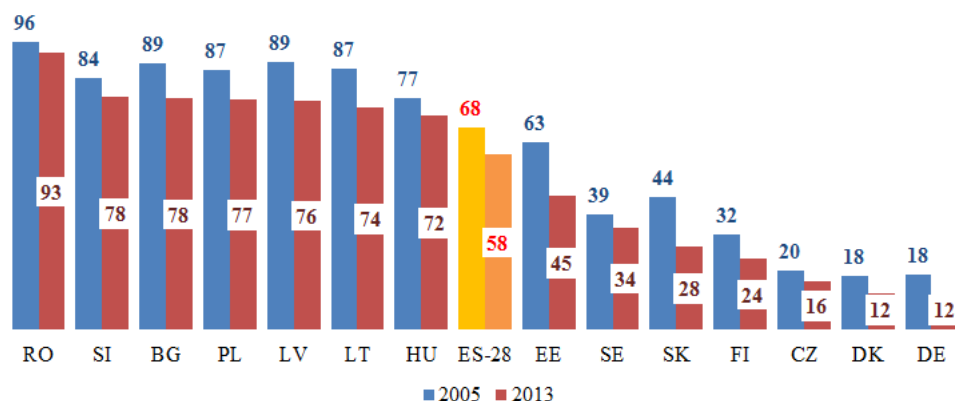
Nodarbināto skaits MVS samazinājies par 55% no 116,1 tūkst. GDV 2005. gadā līdz 52,4 tūkst. GDV 2016. gadā. Kopumā šo saimniecību īpatsvars lauksaimniecībā nodarbināto kopskaitā samazinājies no 85,5% līdz 68,6%. Tostarp vidējo saimniecību īpatsvars kopējā lauksaimniecībā nodarbināto skaitā palielinājies no 10% līdz 18%.

MVS ir joprojām ir koncentrēta lielākā daļa lauksaimniecības darbaspēka. Tomēr saimniecībās, kuras šajā pētījumā tiek identificētas kā mazās (ar lielumu līdz 8000 EUR) nodarbināto skaits strauji samazinās, turklāt mazajās saimniecībās tas ir samazinājies vēl straujāk nekā ļoti mazajās. Taču jāatzīmē arī, ka nodarbinātības samazinājuma tempi lauku saimniecībās daudz straujāki bija laikā no 2005. līdz 2010. gadam, kad ļoti mazajās un mazajās saimniecībās tā samazinājās teju divkārt. Taču pēdējos gados šie procesi nav tik strauji (lai arī joprojām ir nozīmīgi), bet pozitīvi vērtējams, ka nodarbinātības kritumu mazajās saimniecībās daļēji kompensē nodarbināto skaita kāpums lielajās saimniecībās, turklāt arī vidējās saimniecībās nodarbināto skaits ir nedaudz palielinājies.

Nodarbinātība lauku saimniecībās (tajā skaitā mazajās) veido būtisku daļu no laukos nodarbināto kopskaita. Atbilstoši CSP datiem 2016. gadā laukos (t.i., teritorijās ārpus pilsētām) bija nodarbināti 273 tūkst. iedzīvotāju. Atšķirīgās uzskaites metodikas dēļ šis skaits nav tieši salīdzināms ar GDV lauksaimniecībā, tomēr tas ļauj izdarīt vērtējumu, ka mazo saimniecību īpatsvars nodarbinātībā laukos kopumā veido aptuveni 14%. Turklāt šie ir vidējie rādītāji, ietverot Pierīgu u.c., kur lauksaimniecības nozīme ir salīdzinoši neliela, bet no pilsētām attālākos pagastos mazo saimniecību nozīme nodarbinātības uzturēšanā ir krietni lielāka. Iepriekš veiktos pētījumos ir norādīts, ka dominējošās lauku teritorijās (novadi bez reģionālās attīstības centra pilsētas) lauksaimniecībā un mežsaimniecībā nodarbināto īpatsvars veido ap 35% (Latvijas lauku telpas., 2012). Nozīmīgi, ka lauksaimniecībā notiekošās tendences ir saistītas ar kopējās nodarbinātības izmaiņām laukos. Jo laikā no 2005. līdz 2010. gadam, kad lauksaimniecībā nodarbinātība kritās par 50 tūkst. GDV, arī kopējais nodarbināto skaits laukos būtiski samazinājās – par 34 tūkst. cilvēku. Savukārt kopš 2010. gada, kad lauksaimniecības nodarbinātība ir samazinājusies ievērojami lēnākā tempā – par aptuveni 8 tūkst. GDV, kopējais nodarbināto skaits laukos ir palielinājies par 13 tūkst.

ES valstīs nodarbinātības izmaiņas MVS ir dažādas intensitātes. Dažās valstīs, kā Igaunija un Slovākija šo saimniecību īpatsvars lauksaimniecībā nodarbināto skaitā

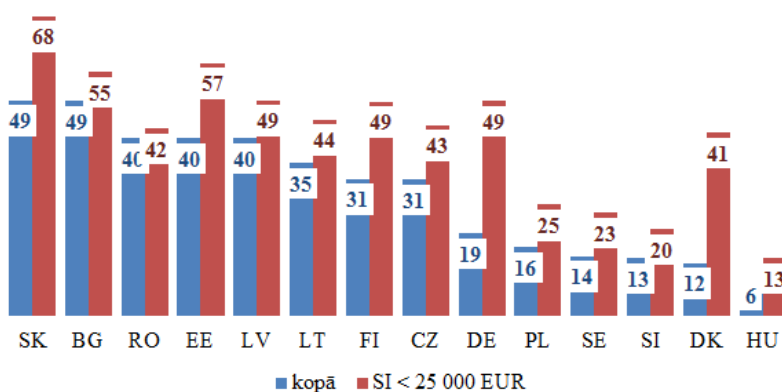
ir strauji samazinājies, bet vairumā valstu šī tendence ir mērenāka. Tomēr samazinājums 8 gadu laikā ir visās analizētajās valstīs (4.2-13. attēls). Latvija pieder pie valstīm ar procentu punktu ziņā lielāko kritumu (no 89% līdz 76%), kas liecina par būtiskām strukturālām izmaiņām. Tomēr tik un tā Latvija pieder pie valstīm ar augstu MVS nozīmi, turklāt līdzīgs šo saimniecību īpatsvars nodarbinātībā ir vēl sešās valstīs.

4.2-13. attēls. MVS (SI < 25 000 EUR) nodarbināto skaita īpatsvars kopējā nodarbināto skaitā ES valstīs 2005. un 2013. gadā (GDV)

Avots: Eurostat

Salīdzinot nodarbināto skaita izmaiņas MVS un lauku saimniecībās kopā (4.2-14. attēls), redzams, ka visās valstīs tieši mazajās saimniecībās nodarbinātība samazinās straujāk. Latvijā no 2005. līdz 2013. gadam ir bijis ceturtais straujākais samazinājuma temps MVS un trešais straujākais visās saimniecībās kopā.

4.2-14. attēls. Nodarbinātības samazinājuma temps lauku saimniecībās ES valstīs (2013/2005, %)

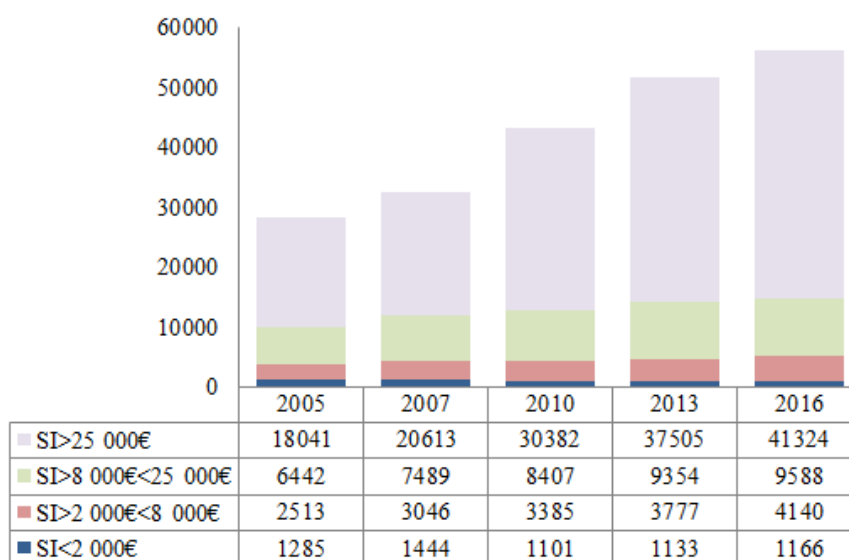
Avots: Eurostat

Dati rāda, ka vairākās valstīs ir strauji samazinājusies nodarbinātība tieši MVS (tajā skaitā arī ES-15 valstīs, kā Vācija, Dānija, Somija), tomēr kopumā sektorā izmaiņas bijušas mērenākas. Tas liecina, ka liela daļa darbaspēka, kas tiek izbrīvots mazajās saimniecībās, pāriet strādāt uz lielajām, tomēr Latvijā šāda tendence ir mazāk izteikta. Kā redzams no 5.2-13. attēla datiem, 11 gadu laikā nodarbinātība ļoti mazajās

un mazajās saimniecībās samazinājusies par 68 tūkst. GDV gadā, taču lielajās palielinājusies tikai par 9 tūkst. GDV.

Darba produktivitātes izmaiņas

Iepriekš aprakstītie bija struktūras rādītāji, bet šis rādītājs ļauj salīdzināt, kādas tendences novērotas MVS (tai skaitā salīdzinājumā ar citām lauku saimniecībām) darba produktivitātes ziņā, kas ir saistīta ar gūtajiem ienākumiem. Tā kā pieejamo datu klāsts par MVS ir ierobežots (it īpaši par mazajām un ļoti mazajām saimniecībām), precīzākais pieejamais rādītājs ir saimniecību standarta izlaide uz pilna laika nodarbināto (SI/GDV). Attiecīgais rādītājs par Latviju dinamiskā aplūkots 4.2-15. attēlā.

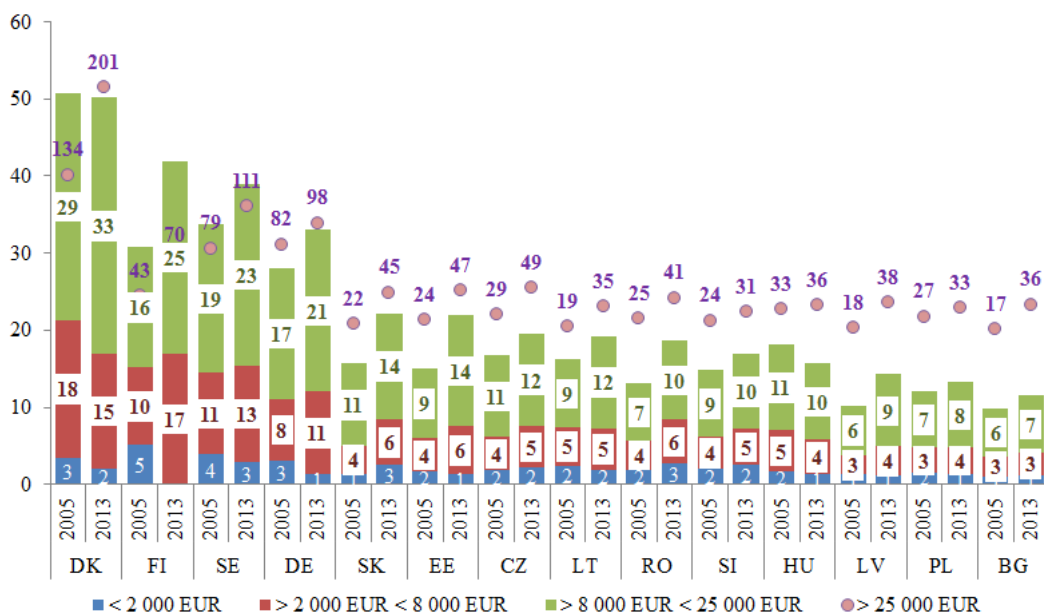
4.2-15. attēls. Vidējā standartizlaide uz vienu nodarbināto saimniecību ekonomiskā lieluma grupās Latvijā 2005. g. - 2016. g., EUR/GDV

Avots: Eurostat

Izmaiņas parāda, ka vidējā SI uz vienu nodarbināto visstraujāk ir palielinājusies lielajās saimniecībās (par 129% laikā no 2005. līdz 2016. g.). Savukārt vidējās saimniecībās tā palielinājusies daudz mazāk – par 49%. Pat mazajās saimniecībās ir novērots straujāks kāpums (par 65%), lai gan absolūtā izteiksmē tas vairāk nekā divkārt atpaliek no vidējām saimniecībām. Savukārt ļoti mazajās saimniecībās vispār nav palielinājuma - tieši otrādi, ir konstatēts samazinājums par 9%. Tas nozīmē, ka ļoti mazās saimniecības ir samazinājušas produkcijas vērtību.

Salīdzinot datus dažādās ES valstīs (par 2013. g.), (4.2-16. attēls) redzams, ka, vērtējot lielo saimniecību produktivitāti (augšējie punkti), Latvija ierindojas jauno dalībvalstu vidusdaļā. Savukārt vidējo un mazo saimniecību produktivitāte šeit ir viena no viszemākajām. Mazo un vidējo saimniecību SI uz GDV ir trešais zemākais un pārsniedz tikai Bulgārijas un Polijas rādītājus, bet ļoti mazajās saimniecībās tas ir aptuveni vienlīdz zems kā Polijā, Ungārijā un Bulgārijā, bet pārējās valstīs ir augstāks.

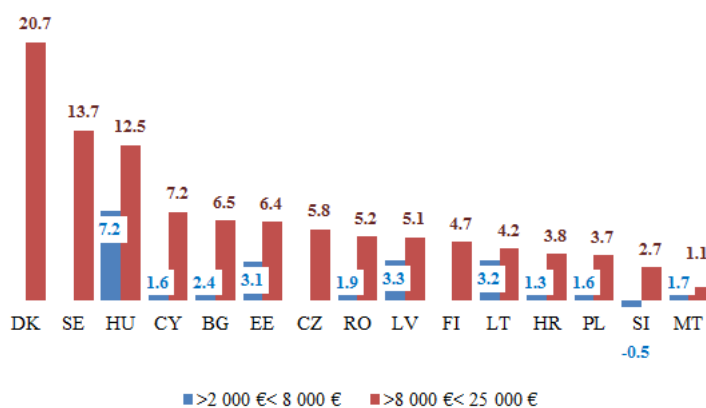

4.2-16. attēls. Vidējā standartizlaide uz vienu nodarbināto saimniecību ekonomiskā lieluma grupās ES valstīs 2013. g., tūkst.EUR/GDV

Avots: Eurostat

Saimniecībās gūtos ienākumus raksturo rādītājs neto pievienotā vērtība uz pilna laika nodarbināto. Atšķirībā no iepriekšējā rādītāja, kas ir atkarīgs tikai no tā, kas saimniecībā tiek audzēts, šis rādītājs ņem vērā ieņēmumus un ražošanas izmaksas, kā arī saņemtās subsīdijas. Šāds rādītājs pieejams vien FADN (SUDAT) datos, līdz ar to pieejamība ir atkarīga no katrā dalībvalstī noteiktā FADN sliekšņa un saimniecību pārstāvniecības. Par valstīm un saimniecību grupām, kurām rādītājs ir pieejams, dati ir apkopoti 4.2-17. attēlā.

4.2-17. attēls. Neto pievienotā vērtība uz vienu nodarbināto saimniecību ekonomiskā lieluma grupās ES valstīs 2015. g., tūkst.EUR/GDV

Avots: FADN datubāzes dati

Par ļoti mazo saimniecību grupu FADN dati nav pieejami, bet par mazo saimniecību grupu tie ir pieejami daļēji un arī to ticamība ir ierobežota, sakarā ar atšķirīgu pārstāvības sliekšni dažādās valstīs un izlasē iekļauto saimniecību skaitu.

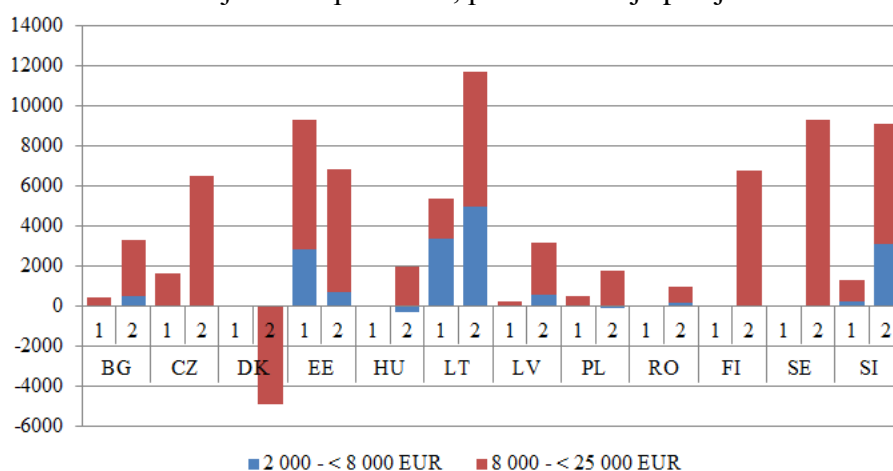
No 4.2.-17. attēlā apkopotiem datiem par 2015. gadu redzams, ka šajā saimniecību grupā, salīdzinot ar tām valstīm, par kurām dati ir pieejami, Latvijā NPV

uz nodarbināto ir viena no lielākajām, atpaliekot tikai no Ungārijas, kurā tā saskaņā ar datiem ir ievērojami augstāka nekā citās valstīs. Trijās Baltijas valstīs rādītāji ir līdzīgi. Dažās valstīs ar būtiski zemāku ienākumu līmeni to ietekmē atšķirīgais FADN sliekšnis (Baltijas valstīs tas ir 4000 ELV, bet Rumānijā un Polijā 2000 ELV). Dažādu nelabvēlīgu apstākļu ietekmē var izveidoties situācija, kad konkrētā gada NPV ir negatīva, kā šajā gadījumā Slovēnijā. Lai izslēgtu atsevišķu gadu svārstības, ir apkopota informācija arī par visu periodu no 2004. līdz 2015.gadam. Kopumā tendences ir līdzīgas kā 2015.gadā, ar dažām izmaiņām, piemēram, Igaunijā vidējā NPV šajā periodā ir 5000 EUR/GDV, tātad ievērojami augstāka nekā pārējās Baltijas valstīs.

Bruto ieguldījumi un ieguldījumu subsīdijas

Neto pievienotās vērtības lielumu ietekmē gan ieņēmumu un izmaksu attiecība, gan saņemtās subsīdijas. Tās FADN tiek izdalītas divās galvenajās grupās - ieguldījumu subsīdijas un pārējās. Tādēļ turpmāk analizēts ieguldījumu subsīdiju apjoms un to saistība ar investīcijām.

Ieguldījumu subsīdiju un veikto investīciju apjoms Latvijā un citās ES valstīs 2015. gadā apkopots 4.2-18. attēlā. No tā var redzēt, ka visaktīvākais investīciju atbalsts tiek sniegts MVS Igaunijā un Lietuvā, savukārt Latvijā mazās saimniecības, kuras ietilpst SUDAT izlasē, tādu praktiski nav saņēmušas. Arī vidējās saimniecībās tas bijis viens no zemākajiem starp valstīm, par kurām bija pieejami dati.

4.2-18. attēls. Ieguldījumu subsīdijas un bruto ieguldījumi* vidēji vienā FADN saimniecībā ekonomiskā lieluma grupās ES valstīs 2015. g., EUR

Avots: FADN datubāzes dati

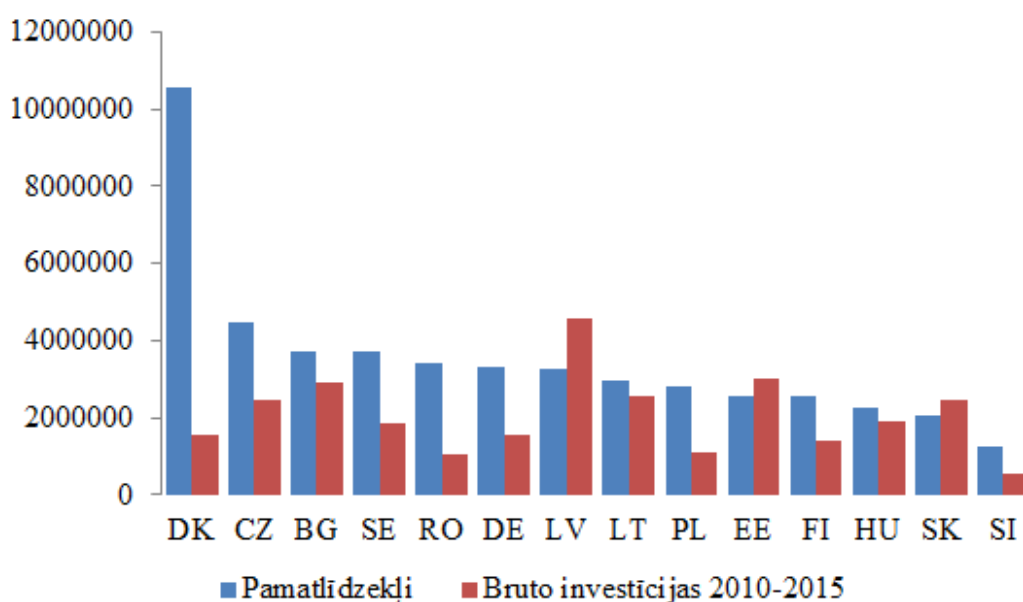
*1-ieguldījumu subsīdijas; 2-bruto ieguldījumi

Savukārt dati par veikto ilgtermiņa ieguldījumu apjomu rāda, ka Latvijā vidēji uz vienu mazo saimniecību tas 2015. gadā tas bija nepilni 600 EUR, bet vidējo saimniecību - 2588 EUR. Ievērojot, ka izlasē iekļautās mazās saimniecības atbalstu ieguldījumiem praktiski nav saņēmušas, bet vidējās tas veido tikai desmito daļu no ieguldījumu apjoma, var secināt, ka lielāko daļu ilgtermiņa ieguldījumu šīs saimniecības veikušas pa saviem līdzekļiem. Atsevišķos gadījumos gan veikto ieguldījumu apmērs var nebūt samērojams ar saņemtajām ieguldījumu subsīdijām, jo ne vienmēr subsīdijas tiek saņemtas tajā pašā gadā, kad veikti ieguldījumi. Lai novērstu šādu iespējamu novirzi, ir apkopoti un analizēti dati par periodu no 2004.-2015. gadam. Rezultāti liecina, ka Latvijā mazās saimniecības ir veikušas ieguldījumus vidēji par 1900 EUR gadā, bet saņēmušas ieguldījumu subsīdijas 180

EUR gadā, t.i. 9% no ieguldījumu kopsummas. Savukārt vidējās saimniecības veikušas ieguldījumus vidēji par 3500 EUR gadā, bet subsīdijās saņēmušas 650 EUR gadā, tātad subsidēti ir vidēji 18% no ieguldījumu kopsummas.

Tātad mazās saimniecības vislielāko daļu no saviem ieguldījumiem veic pašu spēkiem, un tāpēc šie ieguldījumi ir ļoti nelieli. Kā konstatēts jau iepriekš veiktajos LAND pētījumos, mazo saimniecību pamatlīdzekļi ir nolietoti un tie netiek pietiekami atjaunoti (Investīciju struktūras analīze, 2013). Šī situācija tika atzīta un iekļauta gan LAP 2007-2013 gan LAP 2014-2020 vajadzību pamatojumā.

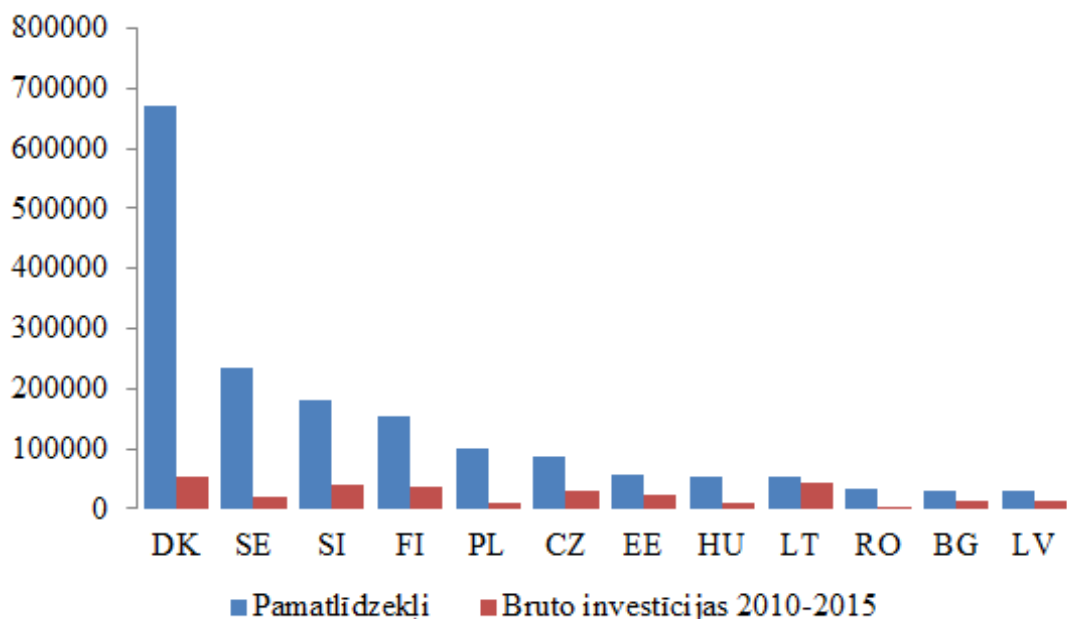
Tomēr, ja salīdzinām bruto ieguldījumu no 2010. līdz 2015. gadam ar esošo pamatlīdzekļu vērtību 2010. gadā, redzams, ka Latvijā visaktīvāk pamatlīdzekļu atjaunošana notikusi tieši lielajās saimniecībās, kur šajos 6 gados veikto ieguldījumu apjoms pat pārsniedz līdzšinējo pamatlīdzekļu apjomu. Turklāt ieguldījumu vērtība vidēji saimniecībā bijusi lielākā no visām salīdzinājumā iekļautajām valstīm (4.2-19.attēls).

4.2-19. attēls. Pamatlīdzekļu atjaunošanas intensitāte vidēji vienā FADN saimniecībā lielo saimniecību grupā ar SI >25 000EUR ES valstīs 2010.-2015. g

Avots: FADN

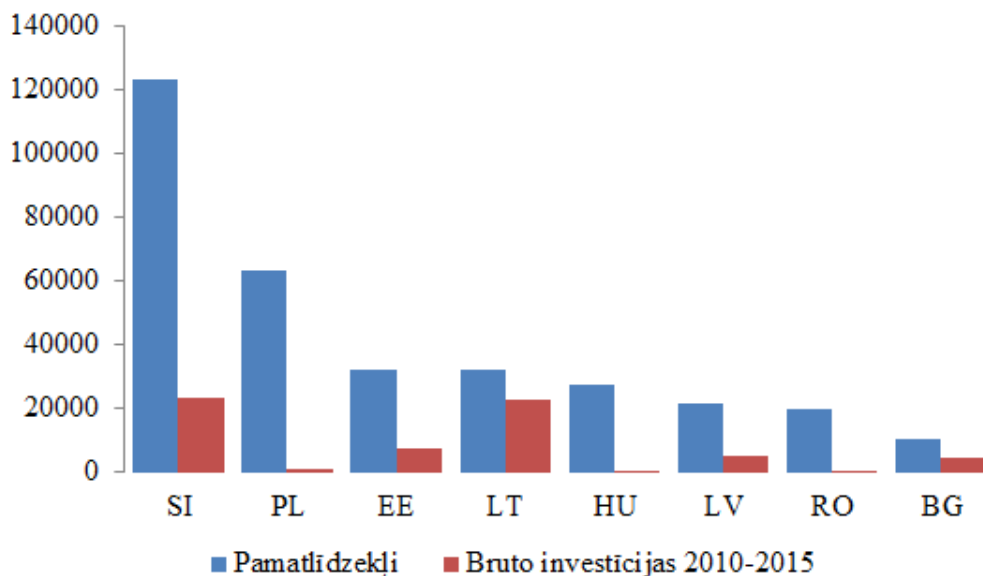
Savukārt vidējās saimniecībās ieguldīto līdzekļu apjoms (4.2-20. attēls) ir viens no mazākajiem starp salīdzināmajām dalībvalstīm, turklāt esošo pamatlīdzekļu apjoms bijis vismazākais no visām saimniecībām. Tas nozīmē, ka tieši vidējās saimniecībās ir akūts pamatlīdzekļu trūkums, ja salīdzinām šādas saimniecības Latvijā ar līdzīgām citās ES valstīs.

4.2-20. attēls. Pamatlīdzekļu atjaunošanas intensitāte vidēji vienā FADN saimniecībā vidējo saimniecību grupā ar SI 8000 - 25 000EUR ES valstīs 2010.-2015. g

Avots: FADN

Mazo saimniecību (SI līdz 8000 EUR) grupā analīzes rezultāti liecina par līdzīgu situāciju – esošo pamatlīdzekļu apjoms Latvijā ir viens no zemākajiem, un 6 gadu laikā ir atjaunoti tikai ap 20% no tiem. Dažas citās valstīs dati uzrāda vēl zemāku atjaunošanas līmeni, tomēr pārējās Baltijas valstīs, jo īpaši Lietuvā, ieguldījumi šajās saimniecībās tiek veikti krietni intensīvāk (4.2-21.attēls).

4.2-21. attēls. Pamatlīdzekļu atjaunošanas intensitāte vidēji vienā FADN saimniecībā mazo saimniecību grupā ar SI 2 000 - 8 000 EUR ES valstīs 2010.-2015. g

Avots: FADN

Veiktā analīze norāda, ka Latvijā ir ļoti izteikta ieguldījumu koncentrācija lielajās saimniecībās, atšķirībā no pārējām Baltijas un citām valstīm, kur gan esošo pamatlīdzekļu sadalījums, gan ieguldījumu struktūra ir daudz līdzsvarotāki.

Kopsavilkums

Latvijā joprojām MVS ir koncentrēta lielākā daļa lauksaimniecībā nodarbināto, kas veido būtisku daļu no laukos nodarbināto kopskaita. Tā kā MVS koncentrējas vietās ar sliktākiem dabas apstākļiem un attālākajos reģionos (īpaši Latgalē), šajās vietās to pastāvēšanai ir pagaidām neaizvietojama loma lauku apdzīvotībā un nodarbinātībā. Nodarbinātības izmaiņu tendences MVS ir cieši saistītas ar kopējām nodarbinātības izmaiņām laukos.

Latvijā MVS ir ar salīdzinoši lielām LIZ platībām uz citu valstu fona, bet ar zemu ražošanas līmeni (kas izteikts ar SI). Galvenās specializācijas nozares ir laukkopība, jaukta augkopība un lopkopība, piena ražošana, attīstās ganāmo mājlopu audzēšana. Taču, ņemot vērā šo saimniecību rīcībā esošās LIZ platības un darbaspēku, tajās ir neizmantots potenciāls. Īpaši tas attiecas uz ļoti mazajām saimniecībām.

Latvijā pēc iestāšanās ES ir strauji palielinājusies attīstības disproporcija starp lielajām un mazajām saimniecībām. Lielās saimniecības ir attīstījušās daudz straujāk, un tas ir cieši saistīts ar ievērojami aktīvāku ieguldījumu atbalsta izmantošanu. Salīdzinot ar citām Baltijas valstīm, Latvijā ir zemākais atbalsts ieguldījumiem MVS, kas ietekmējis pamatlīdzekļu vērtību un atjaunošanas intensitāti, kura arī ir zemākā Baltijā un viena no zemākajām starp analizētajām ES valstīm.

4.3. Lauku saimniecību aptaujas

Latvijā ir maz analizēta sakarība starp LAP maksājumiem un reālo atdevi, un faktoriem, kas to nosaka. LAP ieguldītā nauda ne vienmēr dod līdzvērtīgus rezultātus dažādās saimniecību grupās. Pastāv atšķirības starp SI un reāliem ienākumiem. Problēmjaucējums - cik šādu atšķirību nosaka objektīvi un cik - subjektīvi faktori. Pie objektīviem faktoriem var minēt saskaņā ar MVS aptaujas datiem ārējos faktorus, piemēram, finanšu un administratīvos, pie subjektīviem – zemu motivāciju, zināšanu trūkumu. Dažādu saimniecību grupu ekonomiskajam salīdzinājumam un LAP ietekmēm izmantota LAND 2017. gada GĪZ 2017 vajadzībām veiktās lauku uzņēmumu/ saimniecību aptauja un LLKC 2017. gadā veiktā saimniecību aptauja, kurā tika iekļauti LAND interesējošie jautājumi.

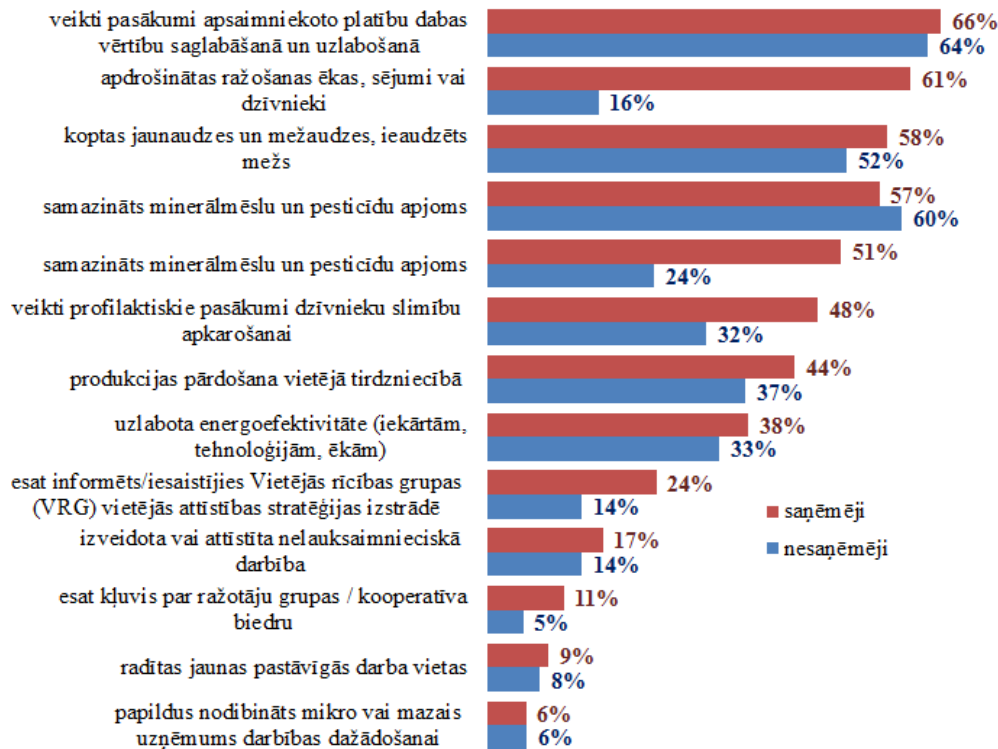
4.3.1 LAND veiktās aptaujas datu analīze

Šajā apakšsadaļā ir apkopotas MVS pārstāvju atbildes no aptaujas, kas tika veikta 2017. gada martā – aprīlī ar mērķi iegūt informāciju GĪZ2017 vajadzībām par izmaiņām saimniecībās no 2014. līdz 2016. gadam atkarībā no atbalsta izmantošanas. Tika aptaujātas dažāda lieluma saimniecības, taču šajā darbā apkopotas tikai to saimniecību atbildes, kuras atbilst MVS lieluma kritērijiem.

Jautājumi tika sadalīti 2 kopās.

Respondentu atbilžu 1. kopā ietverti jautājumu mērķis ir noskaidrot, vai respondents neatkarīgi no atbalsta saņemšanas kādā no programmas pasākumiem ir veicis šim pasākumam atbilstošus ieguldījumus.

Atbildes uz jautājumiem saņēmēju un nesaņēmēju grupās norādīts 4.3-1. attēlā.

4.3-1. attēls. Respondentu veiktie pasākumi saņēmēju un nesaņēmēju grupās (tikai MVS) (atbildes uz 1. jautājumu kopu)

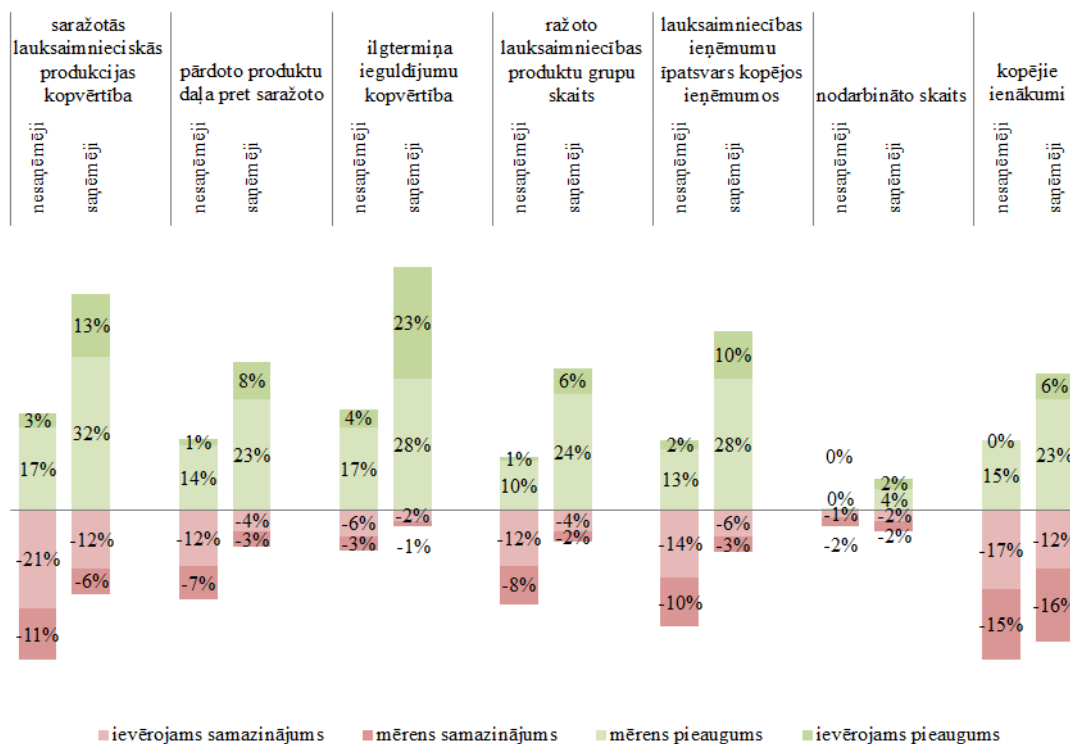
Avots: LAND aptauja 2017.g.

Ļoti nozīmīga atbalsta ietekme ir bijusi uz tām darbībām, kuras tiešā veidā ar programmas palīdzību tika atbalstītas. Vislielākā ietekme ir bijusi atbalstam apdrošināšanai, kur starpība starp saņēmējiem un nesaņēmējiem veido 56%, jeb 4,5 reizes, tas nozīmē, ka saņēmēji iegulda 4,5 reizes vairāk apdrošināšanā nekā atbalsta nesaņēmēji. Citi nozīmīgi ietekmes rādītāji ir slimību profilaksei, kur starpība ir 24%, jeb 1,8 reizes, saimniecību modernizācijai – 19%, jeb 1,8 reizes, iesaiste VRG – 14%, jeb 2 reizes, kooperatīvos 6%, jeb 2,2 reizes.

Atbalsta saņēmēji bijuši aktīvāki arī pārējās aptaujā iekļautās aktivitātēs, lai arī tajās uz kurām atbalsta darbības nav bijušas tieši vērstas vai arī respondenti nav tajās iesaistījušies, starpība starp atbalsta saņēmējiem un nesaņēmējiem ir ievērojami mazāka.

Te jāpiebilst, ka atbalsta saņēmēju un nesaņēmēju grupas tika veidotas, ņemot vērā dalību jebkuros LAP 2014-2020 projektos, savukārt nesaņēmēju grupā ietilpst tās saimniecības, kuras nav saņēmušas atbalstu nevienā projektā ne šajā, ne iepriekšējā LAP periodā. Atbilžu sadalījumā nav iekļautas „neitrālās” atbildes, kuras norāda uz stāvokļa nemainīgumu saistībā ar attiecīgo jautājumu.

Otrās kopas jautājumu mērķis ir noskaidrot, kā programmas darbības periodā ir mainījušies respondenta saimniecību/uzņēmumu raksturojošie finanšu-ekonomiskie rādītāji. Respondentu atbilžu sadalījums 2. jautājumu kopas saņēmēju un nesaņēmēju grupās norādīts 4.3-2. attēlā.

4.3-2. attēls. Respondentu veiktie pasākumi MVS saņēmēju un nesaņēmēju grupās (atbildes uz 2. jautājumu kopa)

Avots: LAND aptauja 2017

No anketas 2.jautājumu kopas MV 2A novērtēšanai izmantoti jautājumi par atsevišķu ekonomisko rādītāju izmaiņām respondentu saimniecībās periodā no 2014. gada līdz 2016. gadam:

- saražotās produkcijas kopvērtība;
- pārdoto produktu daļa pret saražoto;
- ilgtermiņa ieguldījumu kopvērtība;
- saimniecībā nodarbināto skaits (GDV);
- saimniecības kopējie ienākumi.

Dati ir analizējami attiecīgo rādītāju pieauguma un samazinājuma ietekmju kontekstā. Pieauguma kontekstā vislielākā ietekme ir uz produkcijas kopvērtību (starpība starp saņēmējiem un nesaņēmējiem veido 25 %, jeb 2,3 reizes); uz ilgtermiņa ieguldījumiem - 30%, jeb 2,4 reizes; uz lauksaimniecības ieņēmumu īpatsvaru - 23%, jeb 2,5 reizes; uz pārdoto produktu īpatsvaru – 16%, jeb 2,1 reizi; uz lauksaimniecības produktu grupu skaitu 19%, jeb 2,7 reizes; uz ienākumiem – 14%, jeb 1,9 reizes; uz nodarbinātību – 4%. Samazinājuma kontekstā šīs ietekmes ir mazākas nekā pieauguma gadījumā. Vislielākās ietekmes ir uz produkcijas kopvērtību – 14%, jeb 1,8 reizes; uz lauksaimniecības ieņēmumu īpatsvaru – 15%, jeb 2,7 reizes; uz lauksaimniecības produktu grupu skaitu – 14%, jeb 3,3 reizes; uz pārdoto produktu īpatsvaru – 12%, jeb 2,7 reizes; uz ilgtermiņa ieguldījumiem, nodarbināto skaita un ienākumu samazinājumu ietekme ir nenozīmīga.

Rādītāji salīdzinājums dod iespēju novērtēt to aptuvenās vērtības gadījumā, ja saimniecības nesaņemtu atbalstu. Tādējādi iespējams secināt, ka programmas atbalstam ir ļoti nozīmīga ietekme uz ilgtermiņa ieguldījumu vērtību, mērena pozitīva ietekme uz lauksaimnieciskās izlaides palielinājumu un neliela pozitīva ietekme uz nodarbinātību. Ņemot vērā programmas ietekmes apmērus uz lauksaimniecisko izlaidi

un nodarbinātību, iespējams secināt, ka programmas atbalstam ir pozitīva ietekme uz saņēmēju darba ražīgumu.

4.3.2 LLKC veiktās aptaujas datu analīze

Lauku saimniecību aptauju veicis LLKC 2017. gada jūlijā. Pēc LAND ierosinājuma aptaujas anketa tika papildināta ar vairākiem jautājumu blokiem. Aptaujā iekļāva jautājumus, kuru mērķis ir noskaidrot MVS saimniekošanas motivāciju (1 jautājums), saimniekošanas virziena (4 jautājumi) un specializācijas izmaiņu tendences un saimniekošanas izmaiņu traucējošos faktorus (4 jautājumi). Mērķgrupas ir saimnieku vecuma, un saimniekošanas ilguma grupas, saimniecību ienākumu grupas – motivācijas un tendenču noskaidrošanai, saimniecības ar atšķirīgu attīstības tendenci – paplašināšanās un dažādošanās, pašpatēriņa ražojošās saimniecības – ietekmējošo faktoru noskaidrošanai.

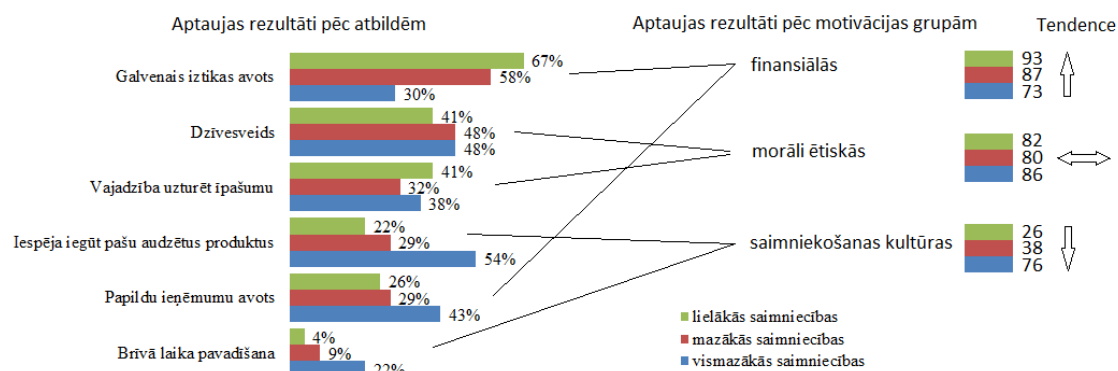
Izvēlēto saimniecību atlase ir balstīta uz LLKC konsultantu ieteikumiem. Kopējā atlases kopa 184 respondenti, kas aptver visus reģionus un dažādas mērķgrupas. Tā kā izlase veidota pēc citiem principiem, kā tiek apskatīts šajā pētījumā, tad iegūtie rezultāti izmantojami galvenokārt tendenču un kopējo secinājumu par faktoriem noteikšanai.

No 184 aptaujas respondentiem 138 respondentu saimniecību SI nepārsniedza 25 000 EUR. Šie respondenti pēc sašķirošanas atbilstoši SI vērtībām ar mediānu tika sadalīti divās grupās. Katrā no šīm lieluma grupām ietilpa 69 respondenti. Analīzē tika iekļautas arī tās 46 saimniecības, kuru SI pārsniedza 25 000 EUR. Tā kā grupas veidotas pēc citiem principiem, tad šeit lietojam apzīmējumus mazākās un vismazākās saimniecības kam SI noteikts līdz 25 000. Pārējās ir lielākās saimniecības.

Atbildes uz aptaujas LAND blokos iekļautajiem jautājumiem tiek apkopotas izveidotajās pirmajās divās grupās. Atbildes uz atsevišķiem aptaujas jautājumiem tiek apkopotas visās trīs grupās, lai varētu izdarīt vispārinātus secinājumus par atsevišķu faktoru atkarību no saimniecību ekonomiskā lieluma.

Aptaujas rezultātu analīzē tiek izmantotas arī atbildes uz LAND jautājumu blokos neiekļautiem jautājumiem.

Saimniekošanas *motivācijas* atbildes norādītas 4.3-3. attēlā. Atbildes tiek analizētas visās trīs respondentu grupās. Respondentiem tika piedāvāti atbilžu varianti, bija iespēja izvēlēties vairākas atbildes.

4.3-3. attēls. Atbildes uz jautājumu par saimniecības uzturēšanas stimuliem

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Vismazāko saimniecību grupā vairāk nekā pusei saimniecību tās uzturēšana ir iespēja iegūt pašu audzētus produktus, kā arī papildus iztikas avots, bet galvenais

iztikas avots tā ir mazāk nekā trešdaļai saimniecību. Turpretī mazāko saimniecību grupā vairāk nekā pusei saimniecību tās uzturēšana ir galvenais iztikas avots, mazākā mērā papildus iztikas avots vai iespēja iegūt pašu audzētus produktus.

Pieaugot saimniecību lielumam, tās no produktu audzēšanas pašu vajadzībām „komercializējas”, palielinoties saimniecības kā galvenā iztikas avota nozīmīgumam.

Atšķiras motivācija saimnieku vecuma grupās un saimniekošanas ilguma grupās. Respondentiem vecumā no 50 līdz 70 gadiem saimniecība pārsvarā ir iztikas avots. Turpretī respondentiem vecumā virs 70 gadiem saimniecība pilnā mērā ir dzīvesveids. Saimniecība ir iztikas avots galvenokārt respondentiem ar saimniekošanas ilgumu no 6 līdz 20 gadiem.

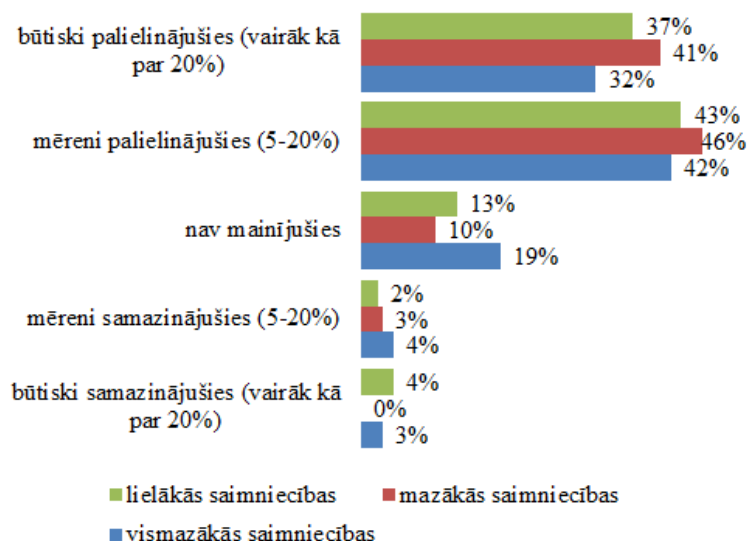
Atbilžu jautājumi var tikt grupēti finansiālās kategorijās - iztikas avots, ieņēmumi; morāli ētiskās – dzīvesveids, vajadzība uzturēt īpašumu; un saimniekošanas kultūras – brīvais laiks, pašu produkti. Šādā sadalījumā finansiālā motivācija palielinās līdz ar ienākumiem, morāli ētiskā – atšķirība nav izteikta, saimniekošanas kultūras – ir izteiktas būtiskas atšķirības starp vismazāko grupu un pārējām grupām. Tas liek domāt, ka vismazākajā grupā ir atšķirīga saimniekošanas kultūra, kas balstās uz citādu motivāciju, kas būtu papildus jāpēta un jārespektē politikā.

Saimniekošanas tendences ir skaidrotas ar mērķi uzzināt respondentu saimniekošanas virzienu, ražošanas apjomu un produkcijas realizācijas izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā, kā arī plānoto attīstību turpmākajos trīs gados.

Saimniekošanas virzienu izmaiņas apkopotas 7.pielikumā. Atbildes tiek analizētas visās trīs respondentu grupās. Respondentiem tika piedāvāti atbilžu varianti, un bija iespēja izvēlēties vairākas atbildes.

Turpmākās attīstības tendences ir esošas saimniekošanas saglabāšana, kas dominē ar nelielu pieaugumu un izteikts visās saimniecību grupās (vismazākās un mazākās saimniecības ½ no saimniecībām). Šajās divās grupās raksturīgs ievērojams specializācijas pieaugums no 6% uz 23% vismazākajās saimniecībās un mazākās saimniecībās no 9% uz 26%. Līdzīgi tas ir dažādošanās: vismazākajām no 4% uz 35% un mazākajām no 9% uz 32%. Vismazākajās saimniecībām izteikta ir tendences veidot tālāku produkcijas pārstrādi (7% uz 35%). Te būs vērojama konkurence ar lielākām saimniecību grupām, kur būtiski ir meklēt nišas produkciju un veidot turpmāku produkcijas pārstrādi. Maznozīmīgas izmaiņas ir bioloģiskās saimniekošanas attīstībai.

Ražošanas apjomu izmaiņas apkopotas 4.3-4. attēlā. Atbildes tiek analizētas visās trīs respondentu grupās. Respondentiem bija jāizvēlas viena atbilde.

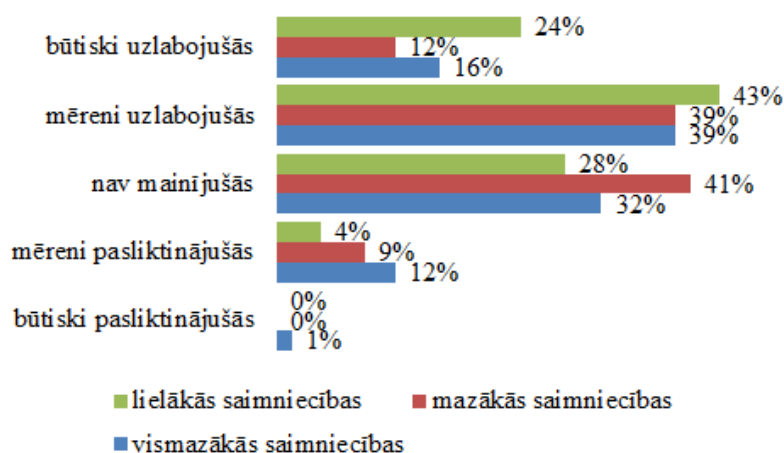
4.3-4. attēls. Saražotās produkcijas apjumu izmaiņas respondentu saimniecībās

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Kopumā ražošanas apjomu attīstība visās saimniecību grupās ir bijusi pozitīva. Būtisks vai mērens apjomu samazinājums noticis tikai nedaudzās dažādu grupu saimniecībās. Salīdzinājumā ar mazākajām saimniecībām relatīvi lielākam skaitam vismazāko saimniecību saražotās produkcijas apjomi nav mainījušies. Turpretī mērens vai būtisks apjomu palielinājums noticis relatīvi lielākā skaitā mazāko saimniecību. Izteiktākas atšķirības ir apjomu būtiskā palielinājumā.

Salīdzinājumā ar vismazākajām saimniecībām mazākās saimniecības uzrāda stabilākus ražošanas rādītājus, kas var liecināt par to spēju būt efektīvākām.

Produkcijas realizācijas iespēju izmaiņas apkopotas 4.3-5. attēlā. Atbildes tiek analizētas visās trīs respondentu grupās. Respondentiem bija jāizvēlas viena atbilde.

4.3-5. attēls. Produkcijas realizācijas iespēju izmaiņas respondentu saimniecībās

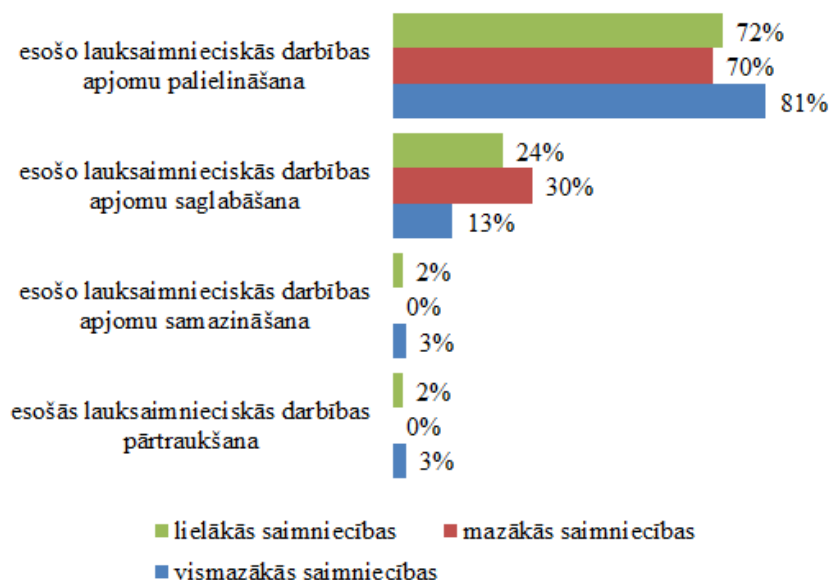
Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Gandrīz 40% vismazāko un mazāko saimniecību produkcijas realizācijas iespējas pēdējo piecu gadu laikā ir mēreni uzlabojušās. Būtisks iespēju samazinājums nav noticis nevienā no grupām. Situācija mazāko saimniecību grupā salīdzinājumā ar

vismazākajām saimniecībām ir stabilāka, un iespēju nemainīguma īpatsvars ir augstāks. Arī būtiskas uzlabošanās iespēju īpatsvars šajā grupā ir augstāks.

Mazākajām saimniecībām salīdzinājumā ar vismazākajām saimniecībām ir bijušas nedaudz labākas produkcijas realizācijas iespējas.

Saimniekošanas turpmākās ieceres apkopotas 4.3-6. attēlā. Atbildes tiek analizētas visās trīs respondentu grupās. Respondentiem bija jāizvēlas viena atbilde.

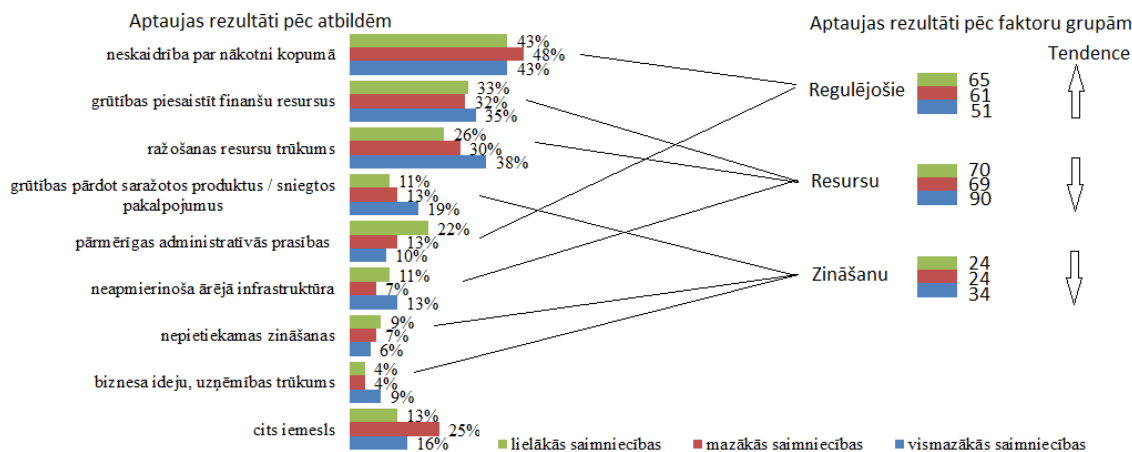
4.3-6. attēls. Respondentu plānotie darbības apjomi

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Kopumā saimniecības plāno apjomu pieaugumu. Vairāk nekā 80% vismazāko saimniecību plāno palielināt lauksaimnieciskās darbības apjomus, bet tikai 13% saimniecību plāno darbības apjomus saglabāt. Mazāko saimniecību grupā šie rādītāji ir attiecīgi 70% un 30% līmenī. Lauksaimnieciskās darbības pārtraukšanu vai darbības apjomu samazināšanu plāno tikai neliels skaits saimniecību abās grupās.

Saimniecību darbību ietekmējošie faktori ir skaidroti ar mērķi uzzināt respondentu viedokli par faktoriem, kas traucē saimniecību attīstībai kopumā, paplašināšanās vai dažādošanās gadījumā, kas kavē pašpatēriņa saimniecību ieiešanu tirgū.

Faktori, kas ir nozīmīgi saimniecību attīstībai apkopoti 4.3-7. attēlā. Atbildes tiek analizētas visās trīs respondentu grupās. Respondentiem tika piedāvāti atbilžu varianti, bija iespēja izvēlēties vairākas atbildes.

4.3-7. attēls. Saimniecības attīstības plānu īstenošanu traucējoši apstākļi vai šķēršļi

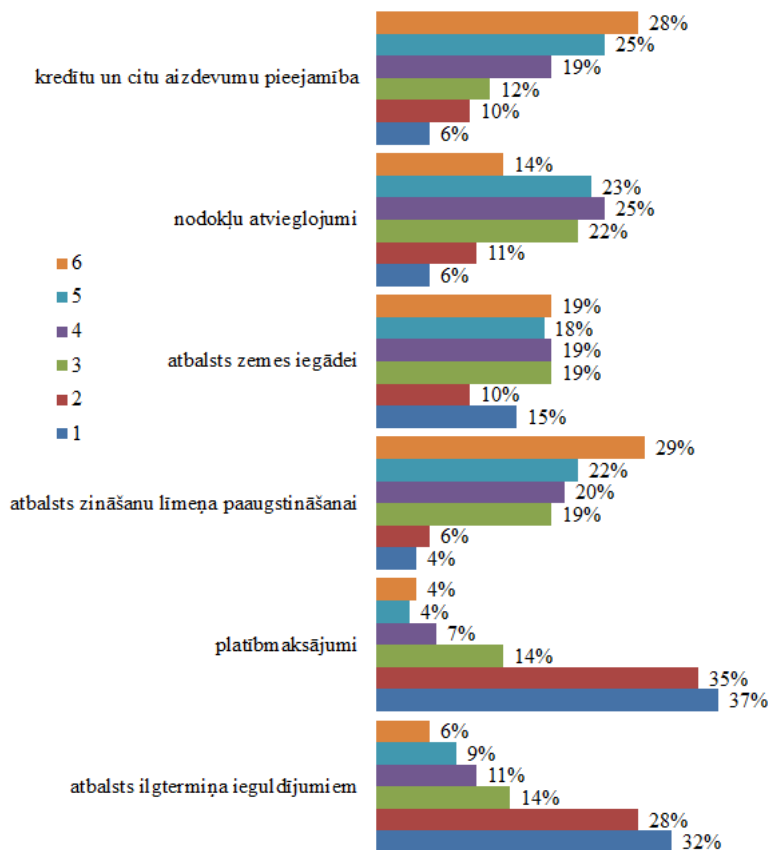
Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Nozīmīgākais saimniecības attīstības plānus traucējošs faktors ir neskaidrība par nākotni kopumā. Šī atbilde raksturo neskaidrību attiecībā uz valsts politiku un administratīvo un finanšu regulējumu. Šo faktoru kā nozīmīgāko norādījusi gandrīz puse mazāko saimniecību. Vismazāko saimniecību grupā īpatsvars ir nedaudz zemāks. Tādu faktoru nozīmīgums kā grūtības piesaistīt finanšu resursus un ražošanas resursu trūkums nedaudz nozīmīgāks ir vismazākajām saimniecībām. Grūtības pārdot saražotos produktus vai sniegtos pakalpojumus nozīmīgākas ir vismazāko saimniecību grupā. Pārmērīgas administratīvās prasības netiek norādītas kā nozīmīgs faktors abās grupās. Tādu faktoru kā neapmierinoša ārējā infrastruktūra, nepietiekamas zināšanas un biznesa ideju, uzņēmības trūkums nozīmīgums abās grupās ir zems.

Apkopojot faktoru grupas, var secināt, ka dominē resursu faktori, kuru nozīme ir izteikta vismazākajām saimniecībām, administratīvi regulējošie, kur nozīme palielinās līdz ar saimniecību lielumu, nenovērtēti ir zināšanu faktori, kuru lielāka nozīme ir vismazāko saimniecību grupā.

Faktori tiek analizēti šādās grupās: administratīvi regulējošie (neskaidrība par nākotni, administratīvās prasības); resursu (finanses, ražošanas, ārējā infrastruktūra); zināšanu (zināšanas, pārdošana, idejas). Dominē administratīvi regulējošie, kur nozīme palielinās līdz ar saimniecību lielumu, un resursu faktori, kuru nozīme izteikta vismazākajām saimniecībām. Nav novērtēti zināšanu faktori, kuru lielāka nozīme ir vismazāko saimniecību grupā.

Nepieciešamie atbalsta pasākumi saimniekošanas paplašināšanas vai dažādošanas gadījumā apkopoti 4.3-8. attēlā. Respondentiem faktori bija jāranžē augošā kārtībā pēc to nozīmīguma samazinājuma (1-visnozīmīgākais faktors, 6-vismazāk nozīmīgais faktors). Atbildes uz šo jautājumu apkopotas apvienotā vismazāko un mazāko saimniecību grupā.

4.3-8. attēls. Atbalsta veidu nozīmīgums saimnieciskās darbības paplašināšanas vai dažādošanas gadījumā*

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

*1-visnozīmīgākais; 6-vismazāk nozīmīgais

Saimnieciskās darbības paplašināšanas vai dažādošanas gadījumā vislielākais nozīmīgums ir platībmaksājumu faktoram. Augsts nozīmīgums ir arī atbalstam ilgtermiņa ieguldījumiem.

Tādi faktori kā kredītu un citu aizdevumu pieejamība, kā arī atbalsts zināšanu līmeņa paaugstināšanai tiek vērtēti viszemāk.

Respondentu atbildes vismazāko un mazāko saimniecību grupās vecuma un saimniekošanas ilguma sadalījumā saistībā ar atbalsta vērtējumu zināšanu līmeņa paaugstināšanai. Atbildes tiek analizētas pirmajās divās respondentu grupās. Atbilžu vērtībām diapazonā no 1 līdz 6 tiek piemērota reversā skala, lai augstāks vērtējums iegūtu augstāku punktu summu. Katrā vecuma grupā un saimniekošanas ilguma grupā punktu summa tiek aprēķināta, izdalot reverso vērtību summu ar attiecīgo respondentu skaitu.

Visaugstāk atbalstu zināšanu līmeņa paaugstināšanai vērtē respondenti vecumā no 41 gada līdz 60 gadiem ar saimniekošanas ilgumu līdz 5 gadiem.

Respondenti uzskata, ka viņiem ir pietiekams zināšanu līmenis un kredītresursu pieejamība, lai, saglabājoties platībmaksājumiem un atbalstam ilgtermiņa ieguldījumiem, varētu veikt saimnieciskās darbības paplašināšanu vai dažādošanu.

Vidēja vecuma respondentiem ar relatīvi nelielu saimniekošanas ilgumu nepieciešams atbalsts zināšanu līmeņa paaugstināšanai.

Apvienojot atbildes 3 klasēs – liela nozīme, vidēja, zema, iegūstam absolūtu platībmaksājumu un ilgtermiņa ieguldījumu dominanci. Par nozīmīgiem to uzskata attiecīgi 72 un 60 % respondentu. Pretēji - 10% zināšanām (*jāsauglabā maksājumi par esošo platību, jāatbalsta ilgtermiņa ieguldījumi, jāpiešķir nauda zemes iegādei, paplašināšanai, jāpiešķir nodokļu atlaides, kredīti, bet atbalsts zināšanu paaugstināšanai nav priorotārs.*

4.3-1. tabula). Tas gan neliecina par zināšanu pietiekamību, bet gan par izveidojušos praksi naudas piešķiruma prioritātēm un prasībām, ko izvirza atbalsta programmās. Analizējot aptaujas rezultātus, veidojas prioritāšu virkne, lai kļūtu par augošu saimniecību respondentu skatījumā: – *jāsauglabā maksājumi par esošo platību, jāatbalsta ilgtermiņa ieguldījumi, jāpiešķir nauda zemes iegādei, paplašināšanai, jāpiešķir nodokļu atlaides, kredīti, bet atbalsts zināšanu paaugstināšanai nav priorotārs.*

4.3-1. tabula. Atbalsta veidu nozīmīgums saimnieciskās darbības paplašināšanas vai dažādošanas gadījumā sadalījumā 3 nozīmības grupas

	Nozīmība		
	Liela	Vidēja	Maza
Kredīti	16	31	53
Nodokļi	17	47	38
Zeme	25	38	37
Zināšanas	10	39	51
Platībmaksājumi	72	20	8
Ieguldījumi	60	25	15

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Cēloņi pašpatēriņa saimniecības palikšanai ārpus tirgus tika analizēti pirmajās divās respondentu grupās.

Galvenie produkcijas nepārdošanas cēloņi ir neapmierinošs iepirkuma cenu līmenis un realizācijas iespēju trūkums. Ražošanas apjomu nepietiekamība un citi faktori ir mazāk nozīmīgi.

Gandrīz divas trešdaļas pašpatēriņa saimniecību neplāno ieiet vai atgriezties tirgū. Lielākā daļa no tām saimniecībām, kuras plāno ieiet vai atgriezties tirgū, norāda veidus, kā valsts to varētu veicināt. Daļa šo veidu vai nu nav attiecināmi uz valsti, vai arī tie nav īstenojami (iepirkuma cenas, prasības vairumtirgotājiem un mazumtirgotājiem). Turpretī tādi ieteikumi kā atskaišu samazināšana, pašvaldību iesaistīšanās kooperatīvu dibināšanā, valsts atbalsta piemaksa produkcijas realizācijai kooperatīvos, aizdevumi attīstībai var tikt ņemti vērā.

Tikai nedaudz vairāk nekā trešā daļa pašpatēriņa saimniecību plāno ieiet vai atgriezties tirgū, valstij un pašvaldībām šo procesu veicinot.

Pašpatēriņam ražojošo saimniecību īpatsvars vismazāko un mazāko saimniecību grupās sasniedz tikai 12% no respondentu kopskaita. Ņemot vērā nelielo aptaujāto skaitu pašpatēriņa saimniecību grupā, šeit apkopotie secinājumi nevar tikt kvantitatīvi attiecināti uz visu šo saimniecību grupu, bet tie ir attiecināmi tikai uz izlases kopu.

Salīdzinot **motivācijas, tendenču un faktoru** atbildes jāsecina, ka pastāv atšķirības starp šiem trijiem jautājumu blokiem (4.3-9. attēls). Atbilžu procentuālais rādītājs uz jautājumiem ir summēts (punktu summa) un grupēts pēc 3 grupām katrā no atbilžu blokiem veidojot indeksu.

Motivācija	Tendences	Faktori	
F93 M82 K26	S41 D 39 SQ41	RG65 RS70 Z24	Lielākās saimniecības
F87 M80 K38	S49 D42 SQ48	RG61 RS69 Z24	Mazākās saimniecības
F73 M86 K76	S74 D49 SQ52	RG51 RS90 Z34	Vismazākās saimniecības

4.3-9. attēls. Motivācijas, tendenču un faktoru integrācija

Piezīme: Indekss rāda punktu skaitu, kas iegūts summējot atbilstošo jautājumu atbilžu procentuālās vērtības.

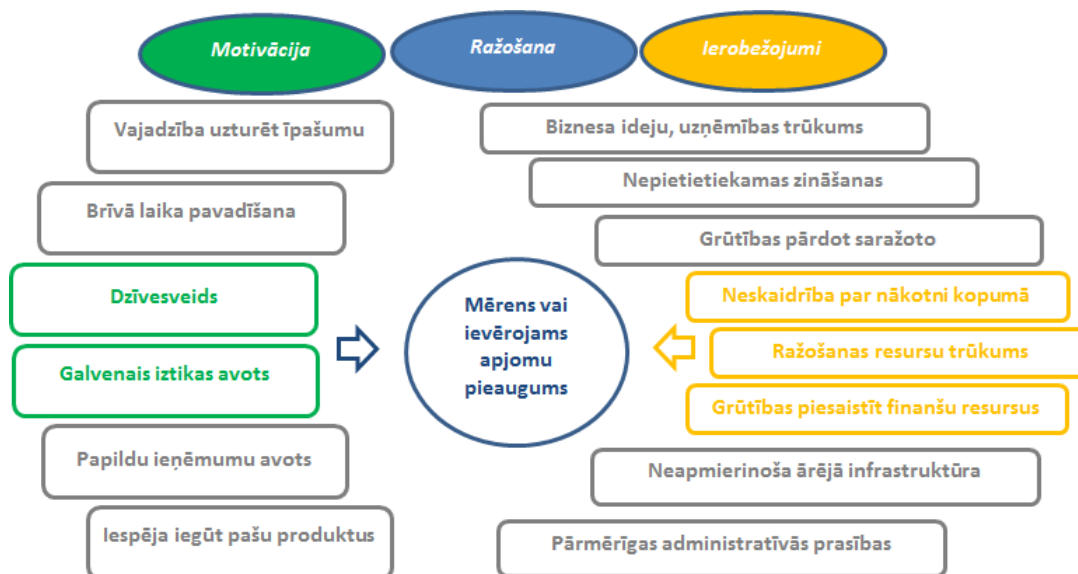
Motivācija: F- finansiālā; M - morāli ētiskā; K- saimniekošanas kultūra; Tendences: S- specializācija; D- dažādošana; SQ – esošā saglabāšana; Faktori: RG- regulējošie; RS – resursu; Z- zināšanu

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Salīdzinot motivācijas daļas atšķirības starp saimniecību grupām vismazākajā saimniecību grupā, redzama relatīva saimniekošanas kultūras dominānce attiecībā pret citām saimniecību grupām, kas pārsniedz 2 reizes mazāko saimniecību grupu un 3 reizes lielo. Tomēr nav izteikta pārsvara morālo vērtību daļā. Mazākajās saimniecībās dominē finansiālā motivācija, samazinoties saimniekošanas kultūras nozīmei. Šajā grupā nav izteikta attīstības tendence ar pārsvaru uz specializāciju un pieprasījumu pēc resursiem. Vismazākās un mazākās saimniecības, kopumā ņemot, ir ar vēlmi ievērojami palielināt saimniekošanas apjomu, un orientētas uz atbalstu, kas vērsts uz platībmaksājumiem un investīcijām

Grupējot respondentu atbildes vairākos jautājumu blokos, ir iespējams saistīt vairākus ar saimniecību turpmāko attīstību saistītus faktorus, lai izveidotu vispārēju respondentu raksturojumu.

Saistot saimniecību stimulus – motivāciju - pirmo divu saimniecību lielumu grupā „dzīvesveids” vai „saimniecība kā galvenais ienākumu avots” ir minēts 70% gadījumu. Turpmākās tendences pirmo divu saimniecību lielumu grupā „saglabāšana” vai „palielināšana” minēta 97% gadījumu. Traucējošie faktori pirmo divu saimniecību lielumu grupā „neskaidrības par nākotni” vai „ražošanas resursu trūkumu” vai „grūtības piesaistīt finanšu resursus” ir minēti 75% gadījumu. Tas ļauj izdalīt saimniecības attīstības faktorus pirmo divu saimniecību lielumu grupā, kas apkopoti 4.3-10. attēlā.

4.3-10. attēls. Saimnieciskās darbības motivācija, plānotie ražošanas apjomi un ierobežojumi

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Iegūtais vispārējais respondentu saimniecību raksturojums: saimniecības tiek uzturētas, jo darbība tajās ir vai nu dzīvesveids, vai arī galvenais ienākumu avots. Tuvāko trīs gadu laikā tiek plānota ražošanas apjomu saglabāšana vai palielināšana. Šo plāno īstenošanu ierobežo galvenokārt neskaidrība par nākotni kopumā, kā arī ražošanas un finanšu resursu trūkums.

Analizējot saimniecību attīstības plānus pirmo divu saimniecību lielumu grupā „esošo lauksaimnieciskās darbības pamatvirzienu saglabāšana” vai „lauksaimnieciskās darbības dažādošana” ir minēta 64% gadījumos, bet 20% respondentu plāno vienlaicīgu lauksaimnieciskās darbības pamatvirzienu saglabāšanu un lauksaimnieciskās darbības dažādošanu (kas nozīmē esošās specializācijas nemainīšanu, papildinot to ar darbību vēl kādā no sektoriem).

Nepieciešamais atbalsts plānotās paplašināšanas vai dažādošanas gadījumā nozīmīgumu¹⁰. Pirmo divu saimniecību lielumu grupā esošo lauksaimnieciskās *darbības pamatvirzienu saglabāšanas* gadījumā 61% īpatsvars vērtējumā ir gan atbalstam ilgtermiņa ieguldījumiem, gan platībmaksājumiem. Nodokļu atvieglojumu un atbalsta zemes iegādei nozīmīguma īpatsvars ir attiecīgi 41% un 40%. Lauksaimnieciskās darbības *dažādošanas gadījumā* atbalsta ilgtermiņa ieguldījumiem un platībmaksājumiem īpatsvars ir attiecīgi 60% un 63%. Nodokļu atvieglojumu un atbalsta zemes iegādei nozīmīguma īpatsvars ir attiecīgi 39% un 44%. Iegūtie rezultāti apkopoti 4.3-11. attēlā.

¹⁰ Nozīmīgums tiek vērtēts, invertējot anketā iekļauto atbilžu skalu, lai vērtējums ar lielāko nozīmīgumu iegūtu augstāku punktu skaitu. Kopējais summārais punktu skaits tiek dalīts ar maksimāli iespējamo punktu skaitu, iegūstot vērtējuma procentuālo īpatsvaru.

4.3-11. attēls. Saimniecību attīstības plāni un to īstenošanai nepieciešamais atbalsts

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Iegūtais vispārējais respondentu saimniecību raksturojums: saimniecības plāno vai nu saglabāt esošos lauksaimnieciskās ražošanas pamatvirzienus, vai arī tos dažādot, nemainot specializāciju. Šo plānu īstenošanā nozīmīgākais ir atbalsts ilgtermiņa ieguldījumiem un platībmaksājumiem. Nedaudz mazāka nozīme ir nodokļu atvieglojumiem un atbalstam zemes iegādei.

Abos gadījumos zemāk tiek vērtēts atbalsta nozīmīgums zināšanu līmeņa paaugstināšanai un kredītu un citu aizdevumu pieejamībai. Respondentu sniegtās atbildes attiecībā uz savu zināšanu vērtējumu dažādās jomās tika salīdzinātas ar LLKC konsultantu sniegto zināšanu vērtējumu¹¹. Iegūtie rezultāti apkopoti 4.3-12. attēlā.

¹¹ Respondentu zināšanu līmenis tika vērtēts pēc piecu punktu Likerta skalas (1 - vājas; 2 - gandrīz pietiekamas; 0 - pietiekamas; 1 - gandrīz izcilas; 2 - izcilas). Par zināšanu nepietiekamību tika uzskatītas atbildes ar vērtībām -2 un -1.

4.3-12. attēls. Respondentu zināšanu līmeņa nepietiekamība LLKC konsultantu vērtējumā dažādās jomās

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem

Visās jomās konsultantu vērtējumā respondentu zināšanu līmenis mazāko saimniecību grupā ir ievērojami zemāks nekā lielākajās saimniecībās. Respondentiem visvairāk trūkst *zināšanu par kooperāciju un sadarbības tīklu veidošanu*.

Kopsavilkums

LAP 2014-2020 atbalstam, saskaņā ar aptaujas rezultātā iegūto informāciju, ir pozitīva ietekme uz saimniecību modernizāciju un darba ražīgumu. Programmas atbalstam ir mērena pozitīva ietekme uz lauksaimnieciskās izlaides palielinājumu, lauksaimnieciskās ražošanas dažādošanu, saimniecību profilaktisko pasākumu veikšanu.

Programmas atbalstam ir neliela pozitīva ietekme uz nodarbinātību, saimniecību ienākumiem. Tas ir sekmējies saimniecību dalību tirgū, kā arī atbalstam ir ievērojama pozitīva ietekme uz saimniecību riska vadības uzlabošanu.

Pieaugot saimniecību lielumam, tās no produktu audzēšanas pašu vajadzībām „komercializējas”, palielinoties saimniecības kā galvenā iztikas avota nozīmīgumam.

Mazāko saimniecību grupā salīdzinājumā ar vismazākajām saimniecībām komerciālā pieredze un tirgus situācijas pārzināšana ir lielāka, un optimistisku plānu attiecībā uz dažādošanu un pārstrādi ir mazāk.

Abās saimniecību grupās ir nepietiekams zināšanu līmenis un kredītresursu pieejamība.

Pēc respondentu viedokļa saimnieciskās darbības paplašināšanai vai dažādošanai būtiskākie ir platībmaksājumi un ilgtermiņa ieguldījumi.

Vidēja vecuma lauksaimniekiem ar relatīvi nelielu saimniekošanas ilgumu nepieciešams atbalsts zināšanu līmeņa paaugstināšanai.

Mazāko saimniecību iespējas palielināt saražotās produkcijas apjomus ir lielākas salīdzinājumā ar vismazākajām saimniecībām, un tām ir nedaudz labākas produkcijas realizācijas iespējas. Turpretī šo saimniecību darbības palielināšanas iespējas salīdzinājumā ar vismazākajām saimniecībām ir ierobežotākas.

Respondenti uzskata, ka viņiem ir pietiekams zināšanu līmenis un kredītresursu pieejamība, lai, saglabājoties platībmaksājumiem un atbalstam

ilgtermiņa ieguldījumiem, varētu veikt saimnieciskās darbības paplašināšanu vai dažādošanu.

Saimniecību ieiešanu tirgū kavē viņu vērtējumā nepietiekams iepirkuma cenu līmenis, kā arī realizācijas iespēju trūkums. Pie labvēlīgiem nosacījumiem (valsts un pašvaldību atbalsts) nedaudz vairāk par trešdaļu no pašpatēriņa saimniecībām plāno ieiet vai atgriezties tirgū..

4.4. Atbalsta politika un ietekme uz saimniecību attīstību

4.4.1 ES un Latvijas politika saimniecību atbalstam, LAP pasākumi un to nosacījumi

Eiropa ieņem duālu pozīciju lielražošanas kontekstā. No vienas puses tā atbalsta lielražošanu, tomēr daudzos pētījumos ir norādīta ES līdera loma pasaulē, kas virza projām no absolūta tirgus monopola attiecībā uz lauksaimniecību, akcentējot lauku attīstības jautājumus un iestrādājot šīs tēmas KLP un atbalsta mehānismos. Šajā kontekstā mazo lauku saimniecību attīstība ir īpaša nozīmīga tēma, kuras vieta stratēģiskajos dokumentos ir tikai pastarpināti saskatāma, neraugoties uz daudzu veikto pētījumu secinājumiem par to nozīmi, bet lauku attīstības programmēšanas dokumentos īpaši atbalsta pasākumi tika iekļauti līdz ar ES lielo paplašināšanos 2004. gadā.

Viens no lielākajiem lauksaimniecības ziņojumiem (Starptautiskā lauksaimniecības zināšanu, zinātnes un attīstības tehnoloģiju novērtējums (IAASTD) aicina uz nepieciešamību pēc „globālas lauksaimniecības revolūcijas”, kur tiek akcentēta MS, multifunkcionalitātes loma, industriālās lauksaimniecības negatīvās sekas, agroekoloģija, pārtikas drošība, godīga tirdzniecība, pārtikas demokrātija, kas paredz pārvaldības izmaiņas Ziņojumu iniciēja Pasaules banka, un ANO (Ishii-Eiteman, 2009; McIntyre et al, 2009; Executive Summary..., 2008:).

ES politiskās nostādnēs

Kopš šī gadsimta sākuma ES ilgtermiņa stratēģiju politikas jomās noteikuši divu posmu stratēģiskie dokumenti, kuru noteiktās vadlīnijas tiek pārņemtas un detalizēti iestrādātas atsevišķo politikas jomu nosakošajos stratēģiskajos dokumentos un programmās ne tikai ES kopējā, bet arī katras dalībvalsts politikas līmenī.

Pirmajā desmitgadē 2000.-2010. gadam attīstību noteica **Lisabonas stratēģija izaugsmei un nodarbinātībai**, ko Eiropadome pieņēma Lisabonā 2000. g. un papildināja ar ekoloģisko aspektu, kad Gēteborgā 2001. gadā tika pieņemta **ES Ilgtspējīgas attīstības stratēģija (IAS)**. Šīs abas stratēģijas atzīst, ka trīs pīlāri – ekonomikas atjaunotne, sociālā atjaunotne un ekoloģiskā atjaunotne - var viens otru papildināt un tiem vajadzētu virzīties uz priekšu kopā. Abas stratēģijas tika atjaunotas perioda vidusposmā. Globālās finanšu krīzes pārvarēšanā ES liela nozīme, tostarp lauku attīstības atbalsta politikā, bija Eiropas ekonomikas atveseļošanas plānam, kuru pieņēma 2008. gadā (EKK COM(2008) 800), paredzot tūlītēju budžetu un prioritāras darbības tautsaimniecības pielāgošanai, lai turpinātu īstenot strukturālās reformas saskaņā ar Lisabonas stratēģiju. Otrajā desmitgadē ilgtermiņa attīstību nosaka 2010. gadā EK pieņemtā **Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei - EIROPA 2020**, paredzot jaunas pārmaiņas, lai novērstu krīzes radītās sekas, Eiropas strukturālās nepilnības un atrisinātu arvien asākās ilgtermiņa problēmas (globalizācija, resursu trūkums, novecošanās).

Ilgtermiņa stratēģiju īstenošanā, īpaši ES lielās paplašināšanās kontekstā, kad nozīmīgs īpatsvars bija Mērķa 1 reģioniem (kur IKP uz vienu iedzīvotāju ir zemāks par 75% no vidējā ES dalībvalstu līmeņa), ES atbalsta politikas īstenošanu nodrošināja un/vai nodrošina dažādi fondi un finanšu instrumenti

- kohēzijas jeb reģionu attīstības izlīdzināšanas politikā ERAF, ESF un Kohēzijas fonds;
- lauksaimniecības un lauku politikā ELVGF (līdz 2006.g.), ELGF (no 2007.g.), ELFLA (no 2007.g.);
- zivsaimniecības politikā ZVFI (līdz 2006.g.), EZF (2007.-2013.g.), EJZF (no 2014.g.);
- citi finanšu instrumenti (Eiropas investīciju banka, pirmsiestāšanās finanšu instrumenti Phare, ISPA, SAPARD).

Ilgtermiņa stratēģisko dokumentu darbības laiks aptver šo fondu trīs attīstības programmēšanas periodus: 2000.-2006. g., 2007.-2013. g. un 2014.-2020. g. Kandidātvalstīm atbalstu pirms 2004. g. nodrošināja pirmsiestāšanās atbalsta finanšu instrumenti, bet pēc tam jaunās dalībvalstis iekļāvās 2004.-2006. gada perioda programmēšanā.

Fondu atbalsta programmēšanas dokumentos tika ievērotas kopējās stratēģiskās pamatnostādnes atbilstoši ieguldījumam, ko var dot pasākumi fonda darbības jomā, kā arī noteikta demarkācija un papildināmība jomās, kas varētu attiekties uz vairāku fondu atbalstu, veicinot gan izlietojuma pārredzamību, gan sinerģiju.

Kopējā lauksaimniecības un lauku attīstības politika (KLP) tika papildināta ar lauku attīstības komponenti 2000. g. Pasākumi tika vērsti uz ekonomisko, sociālo un kultūras attīstību ar mērķtiecīgām daudzgadu lauku attīstības programmām, kuru ietekme uz mazo un vidējo lauku saimniecību attīstību ir šī pētījuma uzdevums. Tomēr arī tiešmaksājumu jeb I pīlāra sakarā jāpiemin 2003. gads, kas iezīmējas ar atbalsta maksājumu atdalīšanu no ražošanas, virzot tos uz saimniecību ieņēmumiem. Vienotais platību maksājums līdz ar lauku attīstības programmu platību maksājumiem jaunajās dalībvalstīs kļuva par atbalstu, kas pieejams ļoti lielam arī mazo saimniecību lokam (minimālā atbalsttiesīgā platība 1ha). Tomēr tiešmaksājumi un LAP jau piedāvātie projektu veida pasākumi bija pieejami visām lauku saimniecībām neatkarīgi no to lieluma. Ievērojot jauno ES-10 dalībvalstu īpašo situāciju, kur lauku saimniecību struktūrā dominē liels mazo saimniecību īpatsvars, kuru pastāvēšana jaunajos apstākļos ir kritiska, EK piedāvāja iekļaut ES-10 valstu lauku attīstības programmās 2004.-2006. gadam pagaidu rakstura papildu atbalstu divu pārejas pasākumu veidā – atbalstu ražošanas grupu veidošanai (un administrēšanai), lai veicinātu produkcijas laišanu tirgū, un atbalstu daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizēšanai par tirgusspējīgām lauku saimniecībām.

Padomes Regulas (EK) Nr. 1257/99 kontekstā “daļēji naturālas saimniecības” nozīmē saimniecības, kas ražo produktus galvenokārt savam patēriņam, tomēr daļu no saražotā arī pārdod. Atbalsta mērķis bija palīdzēt mazināt pārejas laika problēmas lauku apvidos, ņemot vērā, ka jauno dalībvalstu lauksaimniecības nozare un lauku ekonomika izjūt konkurences spiedienu vienotajā tirgū, un atvieglināt un veicināt tādu saimniecību restrukturizāciju, kuras vēl nav ekonomiski dzīvotspējīgas.

Padomes Regula (EK) Nr. 1698/2005 pamato šos pasākumus arī nākošajam programmēšanas periodam 2007.-2013. gadā, jo ir “jānodrošina vienmērīga pāreja no to individuālo pasākumu kopuma, ko ieviesa saskaņā ar 2003. gada Pievienošanās aktu, proti, no pasākuma par daļēji naturālām saimniecībām un pasākuma par ražotāju grupām”. Tomēr Kopienas lauku attīstības stratēģiskajās pamatnostādnēs 2007.-

2013. gada periodam (Padomes Lēmums Nr.144/2006) šie pasākumi 1.ass uzdevumos nav pamatoti, mazās saimniecības pieminot vienīgi inovāciju sakarā. Pārtikas ražošanas atbalstu vēršot uz mikro, mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kas ir mazāki par konkrētu lielumu, lai radītu pievienoto vērtību vietējiem produktiem, reizē vienkāršojot nosacījumus ieguldījumu atbalstam salīdzinājumā ar iepriekšējā periodā paredzētajiem nosacījumiem, tika veicināta arī pārtikas mājražošanas iespēja lauku saimniecību darbības dažādošanai, tostarp arī ar LEADER pieeju. Lauku saimniecībām bija arī iespējas gūt atbalstu investīcijām ar lauksaimniecību nesaistītā uzņēmējdarbībā, dažādojot savu saražoto preču un pakalpojumu piedāvājumu.

Līdz ar ilgtermiņa stratēģisko dokumentu nomaiņu arī KLP 2009. gada nogalē sākās jaunu perspektīvu noteikšana, lai iestrādātu jaunās stratēģijas (ES 2020) nostādnes lauksaimniecības un lauku politikā 2009/2236(INI), un 2010.gada nogalē EK nāca klajā ar paziņojumu (COM(2010) 672) “KLP 2020. gada perspektīvā: Kā risināt nākotnē paredzamās ar pārtiku, dabas resursiem un teritoriālajiem aspektiem saistītās problēmas”. Paziņojumā minētas 3 iespējas KLP turpmākajai virzībai, ko vieno arī iecere pēc 2013. gada vienādot nosacījumus ES dalībvalstīm (vairs nedrīkst pieļaut atšķirīgus nosacījumus ES-15 un ES-12 dalībvalstīm). Dalībvalstīm bija dots laiks piedāvātās iespējas apspriest un izteikt savu pozīciju, un 2011. gada jūnijā Eiropas Parlaments pieņēma tāda pat nosaukuma rezolūciju 2011/2051(INI).

Mazo lauku saimniecību konteksts jaunā perioda atbalsta politikas veidošanas dokumentos ir uzsvērts lielākā vai mazākā mērā.

Eiropas Parlamenta rezolūcijā 2009/2236(INI) ir pamatota ilgtspējīga lauksaimniecības politika, kas ļautu Eiropas ražotājiem būt konkurētspējīgiem vietējos, reģionālos, valsts un starptautiskos tirgos, un atbalstīta koncepciju par daudzfunkcionālu un plašas teritorijas aptverošu lauksaimniecību visā Eiropā, jo īpaši teritorijās ar nelabvēlīgiem dabas apstākļiem un ļoti nomaļos reģionos, kā arī ņemtas vērā grūtības, ar kurām sastopas mazās lauku saimniecības.

Rezolūcijas pamatojumā norādīts, ka nozares pārstrukturēšanas rezultātā vidējās lauku saimniecības fiziskais lielums gan ir audzis, tomēr ar vidējo lauku saimniecības platību 12,6 hektāri ES joprojām pārsvarā ir mazas saimniecības; ka izšķirīga problēma joprojām ir pašnodrošinājuma saimniecības, jo īpaši jaunajās dalībvalstīs, kur apmēram puse no kopējā darbaspēka ir nodarbināta pašnodrošinājuma saimniecībās; ka nerūpniecības sabiedrisko preču piegādē īpaša nozīme ir mazajām lauku saimniecībām un lauksaimniekiem, kuri nodrošina to darbību.

Uzsverot problēmas, kas KLP jārisina pēc 2013. gada, īstenojot lauksaimniecības galveno uzdevumu – nodrošinātību ar pārtiku, tiek atzīmēts, ka ar atbalsta politiku vajadzētu nodrošināt, ka līdzās pastāv:

- lauksaimniecība ar lielu pievienoto vērtību, kas ražo kvalitatīvus sākotnējus produktus un pārstrādes produktus, ar kuriem var nostiprināties pasaules tirgos;

- lauksaimniecība, kas atvērta reģionāliem tirgiem;

- lauksaimniecība, kas orientēta uz vietējiem tirgiem, ņemot vērā, ka daži lauksaimnieki ir mazie lauksaimnieki ar ierobežotiem ienākumiem, kuriem, ja viņi pārstātu nodarboties ar lauksaimniecību, vecuma, kvalifikācijas vai dzīvesveida dēļ būtu ļoti grūti atrast citu, ar lauksaimniecību nesaistītu darbu, jo īpaši ekonomikas lejupslīdes un augsta bezdarba līmeņa laikā.

Uzsverot uzdevumu nodrošināt taisnīgu KLP, tiek atzīts, ka dzīvotspējīgi lauksaimniecības uzņēmumi ir vajadzīgi plaukstošu lauku kopienu uzturēšanai, jo šādi uzņēmumi nodrošina darbvietas un pakalpojumus vietējā mērogā; tādēļ uzskata, ka KLP ir jāiesaista vietējās kopienas, lai nodrošinātu to sociālekonomiskajai

dzīvotspējai vajadzīgos apstākļus, tostarp izmantojot tādus līdzekļus kā ģimeņu lauku saimniecību saglabāšana un (attiecīgos gadījumos) pastāvīga lauku saimniecību pārstrukturēšana un modernizēšana; atgādinot, ka šajā saistībā svarīgi ir arī veikt diversifikācijas pasākumus un attīstīt lauku infrastruktūru.

Eiropas Komisijas paziņojumā COM(2010) 672 mazās lauku saimniecības ietvertas vienā no trim izvirzītajiem KLP nākotnes mērķiem: *Līdzsvarota teritoriālā attīstība* - lauksaimniecības sistēmās darīt iespējamu strukturālo daudzveidību, uzlabot mazu lauku saimniecību apstākļus un pilnveidot vietējos tirgus, jo Eiropā lauksaimnieciskās darbības struktūru un ražošanas sistēmu dažādība var sniegt ieguldījumu lauku reģionu pievilcīguma un identitātes veidošanā.

Eiropas Parlamenta rezolūcijas (2011/2051(INI)) pamatojumā attiecībā uz mazajām lauku saimniecībām minēta EP rezolūcija 2009/2236(INI) un nepieciešamība saglabāt abus KLP pīlārus, skaidri definējot un izstrādājot katra pīlāra struktūru un mērķus tā, lai tie savstarpēji papildinātu viens otru, sekojoši uzsverot, ka ES mazie lauksaimnieki sniedz būtisku ieguldījumu KLP mērķu sasniegšanā un šķēršļi, ar kuriem tie saskaras, ir pienācīgi jāņem vērā reformu procesā. Tiek atbalstīta īpašas vienkāršotas shēmas izveide mazajiem lauksaimniekiem un dalībvalstis tiek aicinātas pieņemt elastīgus un objektīvus kritērijus mazā lauksaimnieka statusa noteikšanai.

Saimniecību lielums kā kritērijs ir pieminēts arī aicinājumā apsvērt tiešo maksājumu regresijas sistēmu atkarībā no lauku saimniecību lieluma, kurā tiktu ņemti vērā nodarbinātības un ilgtspējīgu metožu izmantošanas objektīvi kritēriji, atgādinot, ka vēsturisku iemeslu dēļ ES lauku saimniecības ir izveidojušās ļoti daudzveidīgas uzņēmuma lieluma, darba ražīguma un juridiskā statusa ziņā.

Citās rezolūcijas sadaļās (resursu aizsardzībā un vides politikā; savstarpējā atbilstībā un vienkāršošanā; tirgus instrumentu, drošības tīkla un riska pārvaldības aspektā, starptautiskajā tirdzniecībā, pārtikas piegādes ķēdēs, lauku attīstībā) īpaši uzdevumi attiecībā uz mazajām saimniecībām netiek izvirzīti.

Gala rezultātā abu KLP pīlāru **programmēšanas dokumentos 2014.-2020. gada periodam** mazajām lauku saimniecībām tika paredzēti īpaši atbalsta pasākumi.

Tiešmaksājumos saskaņā ar Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr.1307/2013 V sadaļu visu dalībvalstu lauksaimniekiem 2015. gadā bija iespēja vienu reizi brīvprātīgi pieteikties uz Mazo lauksaimnieku atbalsta shēmu (MLS), ja dalībvalsts bija izvēlējusies izveidot šo shēmu (dalībvalsts ziņā bija arī noteikt maksājuma lielumu pieļaujamajās robežās starp 500 un 1250 EUR un pārvaldīt shēmai atvēlēto tiešmaksājumu apjomu). Bez šiem II pīlāram raksturīgajiem programmēšanas elementiem, tika izveidota arī tieša saite uz atbalstu LAP tiem MLS dalībniekiem, kuri neatgriezeniski nodod savu saimniecību citam lauksaimniekam. MLS dalībnieki nav tiesīgi saņemt atbalstu citās tiešo maksājumu shēmās, bet var brīvi izstāties no MLS un viņiem netiek prasīts ievērot klimatam un videi labvēlīgas lauksaimniecības prakses vai līdzvērtīgas prakses.

Lauku attīstības programmās saskaņā ar Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr.1305/2013 19. pantu atbalsts tika paredzēts darījumdarbības uzsākšanai mazām lauku saimniecībām, kā definējušas dalībvalstis. Pasākums saglabājis daļēji naturālo saimniecību atbalsta pasākumu raksturu (definēta atbalsta summa, 100% atbalsta likme, prasības attīstības plānam), tikai stājies spēkā visām dalībvalstīm. Turklāt saskaņā ar minētās regulas 7. pantu ir iespējams lauku attīstības programmās izstrādāt īpašu apakšprogrammu mazo lauku saimniecību attīstībai, integrējot vairāku pasākumu iespējas: Darījumdarbības sākšanas atbalsts mazo lauku saimniecību

izveidei; Ieguldījumi materiālajos aktīvos; Lauksaimniecības un pārtikas produktu kvalitātes shēmas; Zināšanu pārneses un informācijas pasākumi; Konsultāciju pakalpojumi, lauku saimniecību pārvaldības un lauku saimniecību atbalsta pakalpojumi; Sadarbība.

Regulas preambulas vairākos punktos norādīts, kam tematiskās apakšprogrammas būtu jāizmanto, lai nodrošinātu iespēju dot ieguldījumu to lauksaimniecības nozaru pārstrukturēšanai, kuras spēcīgi ietekmē lauku apvidu attīstību. Tiek paredzēts atbalsts zināšanu pārneses un konsultāciju pasākumiem lauksaimniecības un mežsaimniecības attīstībai un specializācijai un īpašajām problēmām, atbalsts MVU, kas saistīti ar lauksaimniecības un mežsaimniecības nozari.

Tiek novērtēta lauku saimniecību un ar lauksaimniecību nesaistītu uzņēmumu nozīme darbvietu saglabāšanā, nodarbinātības sezonālo svārstību samazināšanu, nelauksaimniecisku nozaru attīstību ārpus lauksaimniecības un lauksaimniecības un pārtikas produktu ražošanu. Rosina atbalstīt projektus, kas apvieno lauksaimniecību un lauku tūrismu, veicinot ilgtspējīgu un atbildīgu tūrismu lauku apvidos un dabas un kultūras mantojuma saglabāšanu, kā arī ieguldījumi atjaunojamu energoresursu jomā.

Minēts, ka ražotāju grupu un organizāciju izveides atbalsts būtu jāsaņem tikai tām ražotāju grupām un organizācijām, kas atbilst MVU definīcijai.

Uzsvērta nepieciešamība plašākai sadarbībai ar plašāku saņēmēju loku – no mazākiem līdz lielākiem ekonomikas dalībniekiem, kas veicinātu lauku attīstības politikas mērķu sasniegšanu, palīdzot ekonomikas dalībniekiem lauku apvidos pārvarēt sadrumstalotības radītās ekonomiskās grūtības un trūkumus vides un citās jomās.

Eiropas Parlamenta rezolūcija 2013/2096(INI) par mazo lauku saimniecību nākotni tika pieņemta 2014. gada sākumā. ANO Ģenerālā asambleja 2014. gadu pasludināja par Starptautisko ģimenes lauksaimniecības gadu un EP rezolūcija ir pirmais tāda līmeņa nozīmīgs dokuments, kas apliecina atbalsta politikas virzību uz mazo un ģimenes lauku saimniecību vajadzībām piemērotu risinājumu un attīstības modeļu veicināšanu, jo šīs saimniecības ir nozīmīgs Eiropas lauksaimniecības modeļa elements, kā arī pamats lauku teritorijas daudzfunkcionālai attīstībai un reģionu ilgtspējīgai attīstībai kopumā. Tā aicina dalībvalstis un Eiropas Komisiju veikt atbilstošos pasākumus jaunās kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros (2014.-2020.g.), kā arī sagatavot pamatnostādnes periodam pēc 2020. gada, mazo lauku saimniecību problēmu risināšanai papildus piesaistot arī citus ES politikas virzienus, pieļaujot arī papildu valsts atbalstu (tā kā šīs saimniecības būtiski neietekmē tirgu). Rezolūcija plašā jomā pamato mazo lauku saimniecību pastāvēšanas nozīmīgumu un 21 punktā redz iespējas veicināt to attīstību, tostarp iesakot arī paplašināt FADN darbības jomu, lai pētītu šo saimniecību stāvokli, KLP ietekmi uz tām un plānotu attīstību. Uzmanība tiek vērsta arī uz to, ka jārod efektīvs veids, kā nodrošināt atbalstu tiem mazajiem lauksaimniecības produktu ražotājiem, kuru darbība un saražotie produkti nav saistīti ar lauksaimniecības zemju īpašumtiesībām un/vai šo zemju izmantošanu.

Latvijas politiskās nostādnes

Latvijas starptautiskās saistības un reģionālie procesi noteica nepieciešamību Latvijai 2002. gadā izstrādāt Nacionālo ilgtspējīgas attīstības stratēģiju. Tika pieņemtas Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes, par kuru izstrādi nozaru dokumentos bija atbildīgas ministrijas.

Situācijas aprakstā nodarbinātības jautājuma aktualitāti lauku apvidos tad noteica augstais lauksaimniecībā nodarbināto skaits (2001. g. lauksaimniecībā bija nodarbināti 14,7% no tautsaimniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem) un prognozes, ka, turpinoties lauksaimniecības modernizācijai, liels skaits lauku iedzīvotāju būs jāmeklē alternatīvi nodarbinātības veidi (tas nevar neskart mazās lauku saimniecības, jo tajās strādā liela daļa no lauksaimniecībā nodarbinātajiem). Arī **Latvijas ilgtermiņa ekonomiskajā stratēģijā** (2001. g.) tiek paredzēts modelis, ka lauku rajonos ekonomika diversificējas (piemēram, lauku tūrisms un amatniecība), lauksaimniecībā sāk dominēt specializēta augstražīga ražošana, turklāt attīstās bioloģiskā lauksaimniecība, netradicionālās lauksaimniecības nozares un nepārtikas produktu ražošana.

Pamatnostādnēs **“Tautsaimniecības vienotā stratēģija”** (2004. g.) un Pirmsiestāšanās ekonomiskajā programmā (2001.-2003.) lauksaimniecības un lauku attīstība jau tiek skatīta atbilstoši ES piedāvātās atbalsta politikas dokumentiem VPD un LAP 2004-2006, kas atsevišķā pasākumā izvirza daļēji naturālo saimniecību attīstības veicināšanas mērķi. Tomēr, ja netiek runāts tieši par šo pasākumu (arī LAP 2007-2013 ietvaros), tad citādi mazās lauku saimniecības politikas plānošanas dokumentos līdz 2014. gadam iekļaujas tikai līdz ar citām lauksaimniecības ražošanas vienībām un pārējiem lauku ekonomikas dalībniekiem (MVU) vai lauku telpas iedzīvotājiem. Tā tas ir gan vidēja un īsāka termiņa starpnozaru dokumentos (piem., Latvijas nacionālā Lisabonas programma 2005.-2008. gadam, Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007-2013, Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas programma (2008), Latvijas Stratēģiskās attīstības plāns 2010.-2013. gadam, ES Stratēģija Baltijas jūras reģionam), gan nozaru dokumentos (piem., Pamatnostādnes par lauksaimniecības attīstību Latvijas laukos 2003.-2006.gadā (2003. g.), Zemes politikas pamatnostādnes 2008.-2014. gadam, Nacionālais vides politikas plāns 2004.-2008. gadam).

Atbilstoši augstākajam - 2005. gadā Saeimas apstiprinātajam ilgtermiņa konceptuālajam dokumentam *“Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā”*¹², lauksaimniecības un lauku attīstības programmēšanas stratēģiskais ietvars - **Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns 2007.-2013. gadam** izvirzīja virsmērķi *pārticis cilvēks ilgtspējīgi apdzīvotos Latvijas laukos*, kura sasniegšana gan nav iedomājama bez mazo lauku saimniecību sekmīgas pastāvēšanas.

Pašreizējais attīstības plānošanas ilgtermiņa dokuments **Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam** (Latvija 2030), gan kultūras telpas aspektā, atzīst, ka “urbānās kultūras pieredze mūsu valstī ir salīdzinoši maza, un mentāli latviešos joprojām ir dzīva lauku un zemniecības pasaules izjūta”, tomēr “depopulācijas teritoriālās dimensijas risinājumi būs jāmeklē t.s. „inteliģentās saraušanās” virzienā, veicinot iedzīvotāju koncentrēšanos pakalpojumu centros”. Mērķis radīt “kvalitatīvus dzīves apstākļus jaunu, ekonomiski neatkarīgu iedzīvotāju grupu piesaistīšanai dzīvei Latvijas lauku apvidos” uzlabos arī mazo lauku saimniecību attīstības iespējas un dzīves kvalitāti, ievērojot tādus izvirzītos uzdevumus kā mazo lauku pamatskolu saglabāšanas programma; sabiedriskā transporta nodrošināšana, garantējot lauku teritoriju iedzīvotājiem nepieciešamās mobilitātes iespējas jebkuros laika apstākļos, t.sk. nodrošinot attīstības centru sasniedzamību lauku iedzīvotājiem, kā arī radot iespējas lauksaimniecības un mežsaimniecības produkcijas realizācijai; līdzvērtīga pieeja informācijas un

---

¹² Latvijas Republikas Saeimas 2005. gada 26. oktobra paziņojums Par konceptuālā dokumenta apstiprināšanu

telekomunikāciju pakalpojumiem, t.sk. arī platjoslas internetam, kas ir jānodrošina tuvākajos gados primāri lauku teritorijās un attālākos centros ar sliktākām satiksmes iespējām.

Stratēģijā tiek atzīts, ka lauku attīstības telpai nepieciešams integrēts (pārnozaru) valsts redzējums par kvalitatīvām pārmaiņām Latvijas laukos, ietverot ekonomiskos, sociālos un vides aspektus. Paredzētajos risinājumos mazām lauku saimniecībām tieši adresēta ir lauku saimniecību pārprofilēšanās: “Jāatbalsta lauku saimniecību (īpaši mazo un vidējo) pārprofilēšanās un nodarbes veidu dažādošana, attīstot un kombinējot lauku tūrismu, amatniecību, bioloģisko lauksaimniecību un citus virzienus”. Vispārējā kārtībā lauksaimnieciskajā darbībā varētu arī izmantot atbalstu lauku biznesa kooperatīviem, zemes ielabošanas pasākumiem, biomasas izmantošanai, kā arī inovācijām. Risinājumi agrārās industrijas attīstībai un vēl jo vairāk lauksaimniecības zemju konsolidācijai liecina par nepieciešamību atbalstīt “lielāku ražojošos lauku saimniecību veidošanos, palielinot nozares konkurētspēju eksporta tirgos”.

Latvija 2030 rīcības plāns vidējam termiņam ir Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam. Tajā nosaukti konkrēti rādītāji un uzdevumi, kas strukturēti 12 savstarpēji saskaņotos un saistītos rīcības virzienos. Konkurētspējas un produktivitātes virzienā nozīmīgākie ir tie uzņēmumi (lielie, vidējie un mazie), kas rada produktus un pakalpojumus eksportam. Virzienā Dabas kapitāls augsti novērtēts zaļais potenciāls un tā pareiza izmantošana, kas “ļauj to uzturēt, saglabāt un vairot peļņu nesošā veidā”. Teritoriju potenciāla virzienā atzīts, ka reģionu attīstības pamatā ir bijusi ekonomiskās aktivitātes atraisīšana, īpaši mazo un vidējo uzņēmumu sektorā, ka laukos ir uzplaukusi kooperācija, kā arī daudzi lauksaimniecības uzņēmumi ir saņēmuši valsts atbalstu jaunu produktu un pakalpojumu izveidei un tālākai saimniecību specializācijai. Šie virzieni visvairāk varētu tuvināties mazo lauku saimniecību tēmai, ir redzams, ka tā nav izvērsta.

NAP 2020 ir izveidots, lai plānotu attīstības, nevis bāzes budžetu un nosaka tā sadali. ES un citu ārvalstu finanšu instrumentu finansējuma plānošanas dokumentu izstrāde 2014.–2020. gadam notikusi, pamatojoties uz NAP 2020 noteiktajām prioritātēm un mērķiem. ELFLA investīcijas attiecināmas uz prioritāti *Izaugsmei atbalstošas teritorijas* ar LAP 2014-2020 paredzētajiem ieguldījumiem lauku saimniecībās, lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumos un ar lauksaimniecību nesaistītā uzņēmējdarbībā.

Papildu minētajiem valsts attīstības plānošanas dokumentiem (kuros lauksaimniecības un lauku attīstības jomā tāpat ir atsauces uz ES atbalsta programmēšanas pasākumiem), nozīmīgi ir šobrīd aktuālie Latvijas kā ES dalībvalsts izstrādātie politiskie dokumenti, lai iekļautos KLP, zivsaimniecības un kohēzijas politikas programmēšanā – Partnerības līgums ESI fondu 2014.-2020. gada plānošanas periodam (iekļauj arī ELFLA fonda apguvi atbilstoši LAP 2014-2020), Eiropas Savienības Kohēzijas politikas fondu 2014.–2020. gada plānošanas periodam darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" (ERAF, ESF un Kohēzijas fonda apguve), Rīcības programma zivsaimniecības attīstībai 2014.-2020.gadam (EJZF apguve) un LAP 2014-2020 (ELFLA apguve), bet ELGF apguves jeb tiešmaksājumu kārtību nosaka tikai MK noteikumi.

Atbilstoši demarkācijas nosacījumiem un fondu apguves dokumentos paredzētajiem pasākumiem, mazajām lauku saimniecībām ir iespējas:

- kā mazajam lauksaimniekam (statuss noteikts atšķirīgi no tā, ko nosaka pēc SI) saņemt atbalstu Mazo lauksaimnieku atbalsta shēmā (ELGF);

- kā mazajai saimniecībai (apgrozījums vai SI no 2000 līdz 15 000 EUR, pamatnozare lauksaimniecība) saņemt atbalstu LAP 2014-2020 apakšpasākumā 6.3. Atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai, attīstot mazās lauku saimniecības (ELFLA);
- kā mājražotājam vai MVU (atbilstoši Komisijas regulas Nr. 651/2014 1. pielikumā noteiktajai definīcijai par sīko, mazo vai vidējo komersantu), kas pārstrādā lauksaimniecības produktus, saņemt atbalstu LAP 2014-2020 apakšpasākumā 4.2. Atbalsts ieguldījumiem pārstrādē;
- kā vietējai attīstībai svarīgu projektu iesniedzējiem (ja konkursā piešķirto punktu skaits ir atbilstošs) saņemt atbalstu LAP 2014-2020 apakšpasākumā 19.2. Darbību īstenošana saskaņā ar SVVA stratēģiju;
- līdz ar citiem MVU saņemt atbalstu LAP 2014-2020 apakšpasākumā 6.4. Atbalsts ieguldījumiem ar lauksaimniecību nesaistītu darbību radīšanā un attīstīšanā;
- bez īpaši noteiktas prioritātes saņemt atbalstu citos LAP 2014-2020 lauksaimniecības atbalsta pasākumiem.

Lauku attīstības programmas

Lauku attīstības plāns 2004. – 2006.gadam bija pirmais nacionālais plāns, kas atspoguļoja KLP satvaru un paredzēja pasākumus, kas bija vērsti uz MVS.

Pasākums „Atbalsts ražotāju grupām” veicināja jaunu ražotāju grupu veidošanos un jau esošo attīstību, nodrošinot iespējas ražotāju grupu biedriem saražoto produkciju pārdot kopīgi, uzlabot produkcijas kvalitāti, saņemt augstākas realizācijas cenas par saražoto produkciju. Sniedzot atbalstu ražotāju grupām, tiek risinātas tai skaitā MVS ekonomiskās un sociālās problēmas.

Šis bija vienīgais pasākums, kas tieši bija vērsts uz MVS. Tai pat laikā, tā mērķauditorija bija aktīvās saimniecības ar 1000-10 000 EUR gada apgrozījumu un lauksaimniecības pamatražošanu.

Kopumā, lai gan pasākumi pirms 2007. gada lauku attīstībai skāra MVS, kopējie lauksaimniecības attīstības prioritātes bija vērstas galvenokārt uz mazo saimniecību pārstrukturēšanu, lai tās kļūtu par tirgū konkurējošām saimniecībām.

Lauku attīstības programma 2007.-2013.gadam paredzēja 4 asis. 1. asī “*Lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares konkurētspējas uzlabošana*” uz MVS tieši mērķēts bija pasākums “*Atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšanai*” (141.). Tas tika ieviests, lai veicinātu daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizēšanu, sekmētu komerciālas un konkurētspējīgas saimnieciskas darbības attīstību. Atbalsts bija orientēts uz fiziskām un juridiskām personām, kas daļēji ražo pašpatēriņam, kur saimniecību ieņēmumi no lauksaimniecības 3 000 -10 000 EUR. Zināmā mērā varam uzskatīt, ka arī pasākums Atbalsts jauniem lauksaimniekiem (112.) varētu tikt uzskatīts kā atbalsts MVS.

2. Ass “*Vides un lauku ainavas uzlabošana*” pasākumi nebija specifiski vērsti uz MVS, bet bija vairāki pasākumi, kuros varēja pieteikties MVS.

3. Asī “*Dzīves kvalitāte lauku apvidos un lauku ekonomikas dažādošana*” nebija paredzēti specifiski pasākumi MVS, bet uzsvars bija mikrouzņēmumu pārprofilēšanos - prioritāri atbalstot nelauksaimniecisko komercdarbību lauku teritorijās, tūrisma nozares attīstību laukos, mazās infrastruktūras attīstību laukos, sabiedriskajām aktivitātēm, kas atbalsta vietējo produkciju.

Atbalsts uzņēmumu radīšanai un attīstībai (ietverot ar lauksaimniecību nesaistītu darbību dažādošana) 312(311) pasākuma mērķis veicināt

neluksaimnieciska rakstura uzņēmējdarbību vai nodarbinātību lauku teritorijā, attīstot alternatīvus ienākumu avotus un ienākumu līmeņa palielināšanos lauku reģionos un atbalstīt uzņēmumus, kuri izveido ražošanu – enerģijas ražošanu no biomasas, kas ir lauksaimniecības vai mežsaimniecības izcelsmes. Tiešā veidā nebija saistīts ar MVS.

Pasākums - *Tūrisma aktivitāšu veicināšana* (3.1.3.) - nebija specifiski vērsts uz MVS. Mērķis - veicināt neluksaimnieciskās aktivitātes lauku apvidū, attīstot un pilnveidojot lauku tūrismu un ar tūrismu saistītos pakalpojumus un infrastruktūru. Netika paredzēta jaunu tūrisma mītņu izveidošana, bet gan tikai esošo attīstība, to pamatojot ar iepriekš izveidoto mītņu lielo skaitu un tūristu arvien augstākām kvalitātes prasībām.

4.ass "*LEADER pieejas īstenošana*" paredzēja apmācības un LEADER stratēģiju izstrādi. 4. ass pasākumi (apakšpasākums 411): "*Konkurētspējas veicināšana vietējo attīstības stratēģiju īstenošanas teritorijā*" un (apakšpasākums 413): "*Lauku ekonomikas dažādošana un dzīves kvalitātes veicināšana vietējo attīstības stratēģiju īstenošanas teritorijā*" tika realizēti kopā ar citu asu attiecīgiem pasākumiem.

Pasākuma atbalsta saņēmēji tiek definēti gan kā atbilstošajos pasākumos noteiktie, gan īpaši šī pasākuma aktivitātēs noteiktie. Bija noteikts atšķirīgas finansējuma likmes 4.1.3. apakšpasākumā biedrībām un nodibinājumiem (90-100%), pašvaldībām (75-90%), pārējām fiziskajām un juridiskajām personām 50-70%. 4.1.1. apakšpasākumā likmes ir 40-50%. Grozījumi apakšpasākumā 4.1.1. deva iespēju saņemt atbalstu lauksaimniecības produktu pārstrādei mājās apstākļos arī fiziskām personām, jo sākotnēji bija noteiktas tikai juridiskas personas.

Kopumā LAP 2007-2013 programma paredzēja ierobežotu MVS atbalstu. Vislielākais ieguldījums bija 311/312(1.) pasākumā un 141. pasākums, kas kopā veidoja 132 milj., EUR. Ņemot vērā, ka pasākumā 311/312(1.) varēja pieteikties mikrouzņēmumi, tas arī tiešā veidā neattiecās tikai uz MVS.

Lauku attīstības programma 2014-2020.gadam maz pievēršas vietējās (vietu) vajadzību analīzei. SVID nedod kopēju skatījumu uz MVS kā multidimensiālu teritoriāli risināmu problēmu. Vienlaikus LAP 2014-2020 SVID analizē tiek īpaši uzsvērta nepieciešamība prioritāri atbalstīt tieši mazās un vidējās lauku saimniecības, norādot, ka tieši mazās saimniecības un mežsaimniecība nodrošina galveno nodarbinātību laukos. Pie iespējām konkurētspējas jomā SVID norādīts uz tieši MVS modernizācijas vajadzību, ar mērķi palielināt to konkurētspēju un ienākumus, zināšanu izmantošanu, kā arī neizmantojās LIZ atgūšanu. Pasākumos ir minēts, ka prioritāte ir iegūstama teritorijās ar zemāku attīstības indeksu. Tai pašā laikā, attīstības indekss nav saistīts ar zemes īpašuma struktūru, auglību un citiem būtiskiem rādītājiem, kas liek apšaubīt tā lietošanas teritoriālo efektivitāti.

Lai gan vajadzību apraksts uzsvēr MVS atbalsta un šo saimniecību restrukturizācijas nepieciešamību, tomēr pasākumos tas atspoguļojas maz.

Izstrādājot LAP 2014-2020, Vides pārskatā akcentēta mazo saimniecību ekoloģiskā un saimnieciskā loma, kas ir bijusi vāji finansēta iepriekšējā plānošanas periodā.

LAP 2014-2020 ir tikai atsevišķi pasākumi, kas ir tieši mērķēti uz MVS vai izcelta to priekšrocība ir sekojošie pasākumi:

- "Uzņēmējdarbības sākšanas atbalsts jauniem lauksaimniekiem" (6.1.),
- "Darījumdarbības sākšanas atbalsts mazo lauku saimniecību attīstībai" (6.3.),

- “Atbalsts ieguldījumiem ar lauksaimniecību nesaistītu darbību izveidei un attīstībai” (6.4.),
- “Sadarbība starp mazajiem ekonomikas dalībniekiem kopīgu darba procesu organizēšanā, iekārtu un resursu kopīgā izmantošanā, un tūrisma attīstībai/mārketingam” (16.3.)

Pasākumi, kas vērsti tieši uz MVS kā mērķi ir 6.1, 6.3, 6.4., un 16.3. - daļēji. Pārsvārā uz MVS attiecas arī pasākums “*Atbalsts darbību īstenošanai saskaņā ar sabiedrības virzītas vietējās attīstības stratēģiju*” (19.2.), tomēr tas nav tieši minēts kā mērķa auditorija (ELFLA), tai pat laikā EJZF mikro, mazie un vidējie uzņēmumi ir viena no mērķauditorijām paredzot atbalstu zvejas un akvakultūras produktu apstrādei, kas netiek piešķirta citām grupām.

Specifiski MVS mērķētie pasākumi un apakš-pasākumi atbalsta jaunos lauksaimniekus – biznesa uzsākšanai (6.1.). Tai pašā laikā, (6.1.) pasākumā MVS ir minēts kā mērķauditorija LAP, bet tālāk tas neatspoguļojas MK noteikumos vai konkursa dokumentācijā. Tādēļ šo pasākumu tieši nevar uzskatīt par atbalstošu specifiski MVS. Pasākumā (6.4.) tiek noteiktas atšķirīgas atbalsta intensitātes mazajiem - 55%, vidējiem - 45%, lielajiem - 35 %, kas ir labvēlīgs MVS, tomēr nav specifiski uz to vērsts.

Kopējais paredzamais atbalsts MVS ir grūti nosakāms, jo sadalās vairākos pasākumos, kur gan ir iekļauti MVS, tomēr tie konkurē ar citiem atbalsta saņēmējiem. Tikai uz MVS vērsts 6.3 pasākums ar 34 752 336 EUR finansējumu un (16.3.) pasākums, kas mērķēts uz sadarbību MVS ar kopējo finansējumu 1 377 534 EUR.

Apakšpasākumā „Atbalsts profesionālās izglītības un prasmju apguves darbībām” (1.1.) MVS tiek piemērots lielāka atbalsta intensitāte (saimniecībām ar apgrozījumu līdz 15 000 EUR un meža platību līdz 50 ha.)

Bez minētā Programmā paredz MVS atsevišķu aploksni. Apakšaktivitātei „Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās” ir iezīmēti 14% no aktivitātes, kas ir garantētais apmērs MVS (ar gada apgrozījumu līdz EUR 70 000).

Programmā kopumā MVS attīstības sekmēšana nav norādīta kā primāra, lai arī no situācijas analīzes, kā arī plānotā sasnieguma 2020. gadā tas izriet. Piemēram, LAP 2014-2020 27.attēls *Saimniecību sadalījums pēc to tirgus daļas un attīstības tempiem 2010. gadā un prognoze 2020. gadam* norāda, ka visstraujākā attīstība plānota tieši vidējās un mazajās saimniecībās, tomēr MK noteikumos iestrādātie pasākumu nosacījumi nav tādi, kas to spētu nodrošināt (detalizētāka pasākumu piemērotības analīze MVS veikta 4.5.2.sadaļā).

Kopsavilkums

Lai gan LAP dažādos programmēšanas periodos paredz atbalstu MVS, izplatītākā pieeja - MVS konkurē par pasākumu naudām uz vienādiem nosacījumiem ar lielajām saimniecībām. Kopumā 3 programmēšanas periodos ir vērojams specifiskā MVS atbalsta pieaugums.

MS nav bijušas ES KLP ne arī Latvijas LAP uzmanības centrā, koncentrējoties uz LS atbalstu. Lai gan vairākos dokumentos ir uzsvērtā MS loma un nepieciešamība pēc atbalsta, instrumentu kopums ir nepietiekošs.

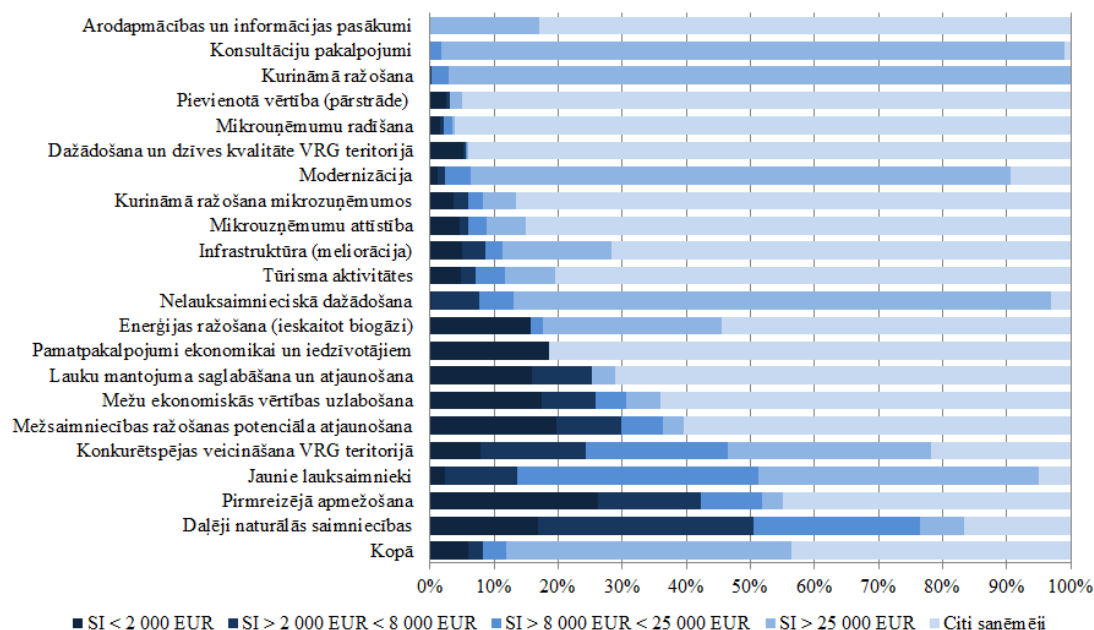
KLP ir orientēta uz lauksaimniecības un pārtikas ražotāju peļņu, maz pievēršot uzmanību sabiedriskajam labumam un lauku kopienas attīstībai. Ilgtermiņa politikas dokumentos noteiktās prioritātes lauku attīstībā ne vienmēr ir nonākušas līdz reāliem efektīviem instrumentiem.

LAP attiecībā uz MVS vadās pēc KLP minimālajām prasībām. Lai MVS Latvijā gūtu reālu labumu un spētu vienlīdzīgām pozīcijām konkurēt nepieciešama to prioritizēšana attiecībā pret citām atbalsta saņemošajām grupām.

Lietotā pieeja esošajiem atbalsta pasākumiem neparedz vienotu pieeju attiecībā uz saimniecību lielumu – pastāv atšķirīgas pieejas un atbalsta robežas dažādos pasākumos. Tiek lietota standartizlaide – 2000 EUR, 15 000 EUR; gada apgrozījums - 15 000 EUR, 70 000 EUR, zemes platība - 50 ha (citos maksājumos, kas nav vērsti uz MVS, atšķirīgas platības). Pastāv atšķirīgas pieejas MVS prioritizēšanā – iezīmētas aplokšnes finansējumam, atšķirīgas atbalsta intensitātes, atsevišķas apakšaktivitātes MVS.

4.4.2 LAP atbalsta rezultāti periodā laikā no 2007. līdz 2013. gadam

LAP 2007-2013 ietvaros tika realizēts liels skaits pasākumu, tomēr absolūti lielākā daļa finansējuma, kā to rāda 4.4-1.attēls, ir saņēmušas lielās saimniecības. Tikai atsevišķi pasākumi ir bijuši piemēroti mazajām un vidējām saimniecībām, turklāt liela daļa no tiem saistīti ar mežsaimniecību. No pasākumiem, kuri bija orientēti tieši uz lauku saimniecību attīstību, vidējās saimniecības aktīvi izmantojušas jauno lauksaimnieku pasākumu (1.1.2.), bet mazās saimniecības – daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācijas pasākumu (1.4.1.), taču abos šajos pasākumos publiskā finansējuma apmērs bija salīdzinoši niecīgs (tikai ap 10 milj.EUR katrā jeb 1% no programmas kopējā) (Ex-post ziņojums, 2016).

4.4-1. attēls. Saimniecību lieluma grupu īpatsvars LAP 2007-2013 pasākumos/apakšpasākumos izmaksātajā publiskajā finansējumā*

Avots: Autoru aprēķini no LAD datiem

Citi saņēmēji: Saņēmēji, kas nav lauku saimniecības, kā arī neliela daļa lauku saimniecību, par kurām nebija pieejama informācija, lai identificētu to lieluma grupu

*attēlā norādīti tikai tie pasākumi/apakšpasākumi, kuros saimniecībām ar ekonomisko lielumu SI<25 000 EUR ir piešķirts atbalsts

Savukārt finanšu ietilpīgais 1.2.1. pasākums „Lauku saimniecību modernizācija”, kam bija piešķirti 25% no programmas publiskā finansējuma, gandrīz pilnībā (par vairāk nekā 90%) ir sekmējis lielo saimniecību attīstību, lai arī pasākuma pamatojumā tika norādīts uz vajadzību atjaunot pamatlīdzekļus pirmām kārtām mazajās saimniecībās. Arī ekonomikas dažādošanā (3.1.2.pasākums), kā redzams, galvenie atbalsta saņēmēji ir lielās saimniecības, lai arī šī pasākuma viens no mērķiem bija sekmēt diversifikāciju tieši mazajās saimniecībās.

Kopumā no 5.4-3.attēla datiem redzams, ka MVS saņēmušas tikai ap 12% no Programmas publiskā finansējuma projektu pasākumos, kas ir ievērojami mazāk salīdzinājumā ar šo saimniecību vietu saimniecību struktūrā (4.1.1. sadaļa).

No kopējā LAP 2007-2013 projektu pasākumos atbalstīto lauku saimniecību skaita, par kurām ir pieejama informācija par saimniecības lielumu, tikai mazāk nekā 20% ir ļoti mazās saimniecības. No tām lielākā daļa (75%) saimniecību ir piedalījušās mežsaimniecības pasākumos, galvenokārt 1.2.2. – “atbalsts jaunaudzū kopšanai”, kas nav saistīts ar lauksaimniecību, un vidējā atbalsta summa tajā bija mazāka par 3000 EUR. Tikai neliels skaits šīs grupas saimniecību (212) ir atbalstīts 1.4.1.pasākumā “Atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācijai”, kurš būtu uzskatāms par galveno pasākumu strukturālo pārmaiņu veicināšanai mazajām saimniecībām. Minētajā pasākumā noteiktā atbalsta summa bija 7500 EUR 5 gadu laikā, un katra saimniecība tajā varēja piedalīties vienu reizi (iepriekšējo 2004.-2006. gada periodu ieskaitot). Citos pasākumos ir piedalījušies ne vairāk kā daži desmiti ļoti mazo saimniecību, kas pret to kopskaitu (57 tūkst.) ir nenozīmīgi. Tajā skaitā, atbalstu modernizācijas pasākumā (1.2.1.) izmantojušas tikai 86 ļoti mazās saimniecības, izmantojot 1,1% no pasākumā izlietotā publiskā finansējuma. Neliels skaits ļoti mazo saimniecību ir piedalījušās arī 3. un 4.ass projektos (attieci 83 un 70). Tajā skaitā 25 saimniecības attīstījušās tūrismu (3.1.3.pasākums). Kopā no ļoti mazo saimniecību skaita (2013.g.) nepilni 5% tikai ir piedalījušies LAP 2013-2020 projektos. Jāpiebilst, ka dati par saimniecību lieluma grupām ir orientējoši, jo par aptuveni 10% saimniecību tie nebija pieejami, turklāt daļai saimniecību lielums pa gadiem mainās.

Arī starp mazajām saimniecībām projektos piedalījušies tikai neliels īpatsvars - ap 7%. Tajā skaitā, tikai puse no tām piedalījušās lauksaimniecības pasākumos, pārējās galvenokārt mežsaimniecībā, un tikai 10% - 3. un 4.ass pasākumos. No lauksaimniecības pasākumiem arī šai grupai populārākais bijis 1.4.1. pasākums – 436 saimniecības, bet 1.2.1. pasākumā dalību ņēmušas 219 saimniecības (1,3% no publiskā finansējuma).

Starp vidējām saimniecībām ir lielāks projektu dalībnieku īpatsvars, tomēr arī tas kopumā nav liels un ievērojami atpaliek no tās intensitātes, kāda ir lielajām saimniecībām. Pavisam atbalstu ir saņēmušas 20% no vidējām saimniecībām, tai skaitā 95% no tām – lauksaimniecības pasākumos. Arī šajā, grupā, kā redzams 5.4-3.attēlā, nozīmīgs īpatsvars bijis 1.4.1. pasākumam, tomēr palielinās arī 1.2.1.pasākuma nozīme (732 saimniecības, tomēr no kopējā 1.2.1. pasākuma publiskā finansējuma šai grupā izmantoti tikai 4%). Vidējo saimniecību grupā liela nozīme bijusi atbalstam jaunajiem lauksaimniekiem – tajā piedalījušās 147 šīs grupas saimniecības. Savukārt vidējo saimniecību dalība 3. un 4.ass pasākumos nebija intensīva – attieci 63 un 97 saimniecības.

Iepriekš aprakstītais nozīmē, ka mazo saimniecību attīstībai piemērotākais pasākums bija daļēji naturālo saimniecību atbalsts (1.4.1.), un tas nozīmē, ka šim pasākumam atvēlētais ierobežotais finansējums būtiski ierobežoja atbalstu MVS kopumā. Turklāt, sākotnēji 2007.-2013. g. periodā daļēji naturālo saimniecību

pārstrukturizācijai bija plānots atvēlēt ievērojami lielāku summu, taču ar programmas grozījumiem tā tika samazināta vairāk nekā 5 reizes – no 51 milj.EUR līdz nepilniem 10 milj.EUR. Tādā veidā kopumā pārstrukturizācijas atbalstu saņēma tikai 1462 saimniecības, kas veido tikai 2% no mazo saimniecību skaita (0. un 1. lieluma grupas). Saskaņā ar pasākuma nosacījumiem, tajā varēja piedalīties tikai saimniecības ar jau esošu gada apgrozījumu lauksaimniecībā vismaz 3000 EUR. Šis nosacījums nedeva iespēju piedalīties ļoti mazajām saimniecībām.

Lai novērtētu mazo saimniecību atbalsta lietderību, nozīmīgs kritērijs ir līdz šim sasniegtie atbalsta rezultāti. Šajā ziņā ir izmantoti LAP 2007-2013 rezultāti, kas ir apkopoti pēc Programmas noslēguma.

Saskaņā ar veikto novērtējumu, atbalsta atdeve daļēji naturālo saimniecību pasākumā (1.4.1.) ir bijusi laba, un pasākums savu mērķi ir sasniedzis. Ikgadējais neto apgrozījums saimniecībās, kuras piedalījušās šajā pasākumā, ir palielinājies vidēji par 6180 EUR, jeb par 82% no saņemtā publiskā finansējuma. Pasākuma tiešā ietekme uz pievienotās vērtības radīšanu salīdzinot ar atbalstu nesaņēmušajām saimniecībām novērtēta 5680 EUR uz saimniecību. Šie rezultāti nozīmē, ka faktiski šīs saimniecības kopumā ir spējušas sasniegt nākamo lieluma grupu, kā arī būtiski palielināt ienākumus. Plānoto apgrozījuma pieaugumu sasniedza 1047 saimniecības jeb 99% no pasākuma dalībniekiem. Aprēķinātā papildus bruto pievienotā vērtība uz vienu eiro ieguldījumu šajā pasākumā ir 39%, kas ir būtiski vairāk nekā pasākumā „lauku saimniecību modernizācija”. Turklāt papildus sagaidāmajai ietekmei dati liecina par to, ka atbalstam ir bijusi pozitīva ietekme arī uz darbavietām atbalstītajās saimniecībās – tajā saglabātas vai jaunradītas 365 ietekmē ir palielinājies darbavietas salīdzinājumā ar situāciju bez atbalsta. Pasākuma rezultāta un ietekmes rādītāji ir apkopoti 5.pielikumā.

Tomēr jāatzīst, ka sakarā ar nelielo finansējuma apjomu un atbalstīto saimniecību skaitu, pasākums nav devis būtisku ieguldījumu saimniecību struktūras uzlabošanā un uz tirgu orientēto saimniecību īpatsvara palielināšanā, jo atbalsta saņēmēju īpatsvars bija tikai aptuveni 1,4% no mazo un ļoti mazo saimniecību skaita 2013.gadā.

Šī sektora saimniecību atbalsta nozīmi apstiprina arī zemais pašsvara efekts. Saskaņā ar aprēķiniem pašsvara zudums ir tikai 1,7%. Tas nozīmē, ka tikai niecīga daļa no atbalstu saņēmušajām saimniecībām būtu veikuši līdzīgus ieguldījumus bez atbalsta. Kopumā investīciju pasākumos pašsvars parasti ir ap 30%; apmēram šādā līmenī tas bijis arī pasākumā „Lauku saimniecību modernizācija”.

Papildus šī darba ietvaros tika izvērtēta tieši MVS grupā ietilpstošo saimniecību atbalsta rezultāti, salīdzinot šajā grupā ietilpstošās saimniecības ar un bez saņemtā atbalsta LAP 2007-2013 projektos. Šim nolūkam izmantoti Latvijas SUDAT datubāzes dati par tiem 1.2.1. pasākuma un 1.4.1. pasākuma atbalsta saņēmējiem, kuru SI nepārsniedz 25 000 EUR. LAP pasākumu ietvaros atbalstu attiecīgi ir saņēmuši 2 027 klienti.

Tiešās ekonomiskās ietekmes novērtēšanā veiktie aprēķini ievietoti 4. pielikumā.

Aprēķinātā pasākumu tiešā ietekme uz bruto pievienoto vērtību (vidējais BPV pieaugums vienā atbalstītajā saimniecībā) ir 1 982 EUR. Kopējo ietekmi uz lauksaimniecības sektoru iegūst, sareizinot saņēmēju skaitu ar aprēķināto tiešo ietekmi vidēji uz vienu saimniecību. Tādejādi kopējā ietekme sektoru ir 4,018 miljoni EUR.

Pasākuma tiešā ietekme uz darba ražīguma pieaugumu vidēji vienā atbalstītajā saimniecībā ir 892 EUR/GDV. Kopējo ietekmi uz lauksaimniecības sektoru iegūst,

saņēmēju skaitu sareizinot ar aprēķināto tiešo ietekmi vidēji uz vienu saimniecību un izdalot ar kopējo saimniecību skaitu valstī 2013. gadā (81 760). Kopējā ietekme ir 22 EUR/GDV.

Pasākuma tiešā ietekme uz nodarbinātību (darbaspēka pieaugums vidēji vienā atbalstītajā saimniecībā) ir 0,09 GDV. Kopējo ietekmi uz lauksaimniecības sektoru iegūst, sareizinot saņēmēju skaitu ar aprēķināto tiešo ietekmi vidēji uz vienu saimniecību. Kopējā ietekme ir 182 GDV.

Pasākumam nav pašsvara zudumu, jo pielīdzināto nesaņēmēju veikto investīciju apjoms programmas periodā ir samazinājies. Savukārt pielīdzināto dalībnieku veikto investīciju apjoms programmas periodā ir palielinājies. Tādējādi iespējams apgalvot, ka pasākuma dalībnieki atbalsta nesaņemšanas gadījumā nebūtu veikuši līdzīgas investīcijas.

Pasākums rada sviras efektu, jo atbalsta ietekmē pasākumu dalībnieku samaksātie kopējie nodokļi vidēji palielinājušies par 630 EUR uz saimniecību. Šāds pieaugums ir ievērojams, ņemot vērā to, ka kopumā vidējais samaksāto nodokļu apjoms atbalsta saņēmēju un nesaņēmēju saimniecībās ir samazinājies par 239 EUR.

Ekonomiskā lieluma izmaiņas

Periodā no 2007. gada līdz 2014. gadam notikušas astoņu veidu pasākumu analīzei izvēlēto lauksaimniecisko uzņēmumu ekonomiskā lieluma izmaiņas - saimniecību ekonomiskā lieluma grupas saglabāšanās (palikšana pirmajā vai otrajā lieluma grupā), saimniecību pāreja uz augstāku ekonomiskā lieluma grupu (no pirmās uz otro, trešo un ceturto grupu, no otrās uz trešo un ceturto grupu), saimniecību pāreja uz zemāku ekonomiskā lieluma grupu (no otrās uz pirmo). Šeit grupu robežas ir atbilstošas Latvijas SUDAT klasifikācijai (skat. 3.sadaļu "Izmantotie materiāli un metodes").

Ekonomiskā lieluma izmaiņu veids un īpatsvars saņēmēju un nesaņēmēju grupās norādīts 4.4-1. tabulā.

4.4-1. tabula. Saņēmēju un nesaņēmēju ekonomiskā lieluma izmaiņas

Ekonomiskā lieluma grupa 2007	Ekonomiskā lieluma grupa 2014	Saņēmēji	Nesaņēmēji
1	1	39%	39%
1	2	18%	13%
1	3	12%	6%
1	4	0%	1%
2	1	2%	9%
2	2	7%	9%
2	3	19%	21%
2	4	2%	3%

Avots: Autoru aprēķini no SUDAT datiem

No pirmās ekonomiskā lieluma grupas saimniecībām uz otro ekonomiskā lieluma grupu pārgājuši 18% saņēmēju un 13% nesaņēmēju. Pārejā no šīs grupas uz trešo grupu atšķirības ir izteiktākas - attiecīgi 12% saņēmēju un 6% nesaņēmēju. Turpretī pārejā no otrās grupas uz pirmo saņēmēju un nesaņēmēju īpatsvars ir attiecīgi 2% un 9%.

Palikšana pirmajā grupā ir attiecināma uz vienāda apmēra saņēmēju un nesaņēmēju īpatsvaru.

Tādējādi iespējams apgalvot, ka atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomiskā lieluma nesamazināšanos un palielināšanos ir pozitīva.

Papildus veiktajiem aprēķiniem, atbilstoši novērtējuma metodikai tika veikta iesaistīto pušu (lauksaimnieku organizāciju) aptauja ar mērķi noskaidrot Programmas devumu viņu skatījumā. Atbilstoši saņemtajam vērtējumam, atbalsts mazajām saimniecībām ir uzlabojis tehnikas iegādes un būvniecības darbu iespējas, saimniecību attīstība ir tikusi stimulēta ar pozitīvajiem piemēriem. Dalība pasākumā ir mainījusi saņēmēju domāšanu, un lauksaimniecība tiek uztverta kā business. Notikusi ģimenes un saimniecības budžetu nodalīšana. Tomēr atbalsts mazo saimniecību attīstībai ir bijis nepietiekams. Kredītiestāžu vēlme izsniegt aizdevumus ir bijusi neliela, un tāpēc ir pastāvējušas grūtības finansējuma iegūšanā. Mazajām saimniecībām Programmā ir tikusi veltīta nepietiekama uzmanība. Liels skaits mazo saimniecību nevarēja saņemt atbalstu, jo neatbilda saņemšanas noteikumiem. Arī informācijas pieejamība lauksaimnieku biedrību vērtējumā par programmas atbalsta iespējām, sevišķi novadu nomalēs, ir bijusi nepietiekama. Tai skaitā, nav tikusi ņemta vērā interneta ierobežotā pieejamība, kā arī projektu sagatavošanas grūtības.

Saskaņā ar Programmas ex-post novērtējumā secināto, aprakstītais finansējuma sadalījums sekmējis situāciju, ka LAP 2007-2013 darbības laikā ienākumi nozīmīgi palielinājušies lielajām saimniecībām, taču mazajās un arī vidējās saimniecībās (ar SI līdz 50 000 EUR) ienākumi pat samazinājušies. Latvijā ir samērā vāji attīstīts vidējo saimniecību sektors – šādu saimniecību skaits ir neliels (mazāk par 5% no saimniecību kopskaita) un to skaits, kaut arī palielinājies, tomēr tas nenosedz pat 10% no mazo saimniecību skaita, kas ir pārtraukušas darbību. Šāda tendence nav veicinājusi lauku attīstības virsmērķa – pārticis cilvēks ilgtspējīgi apdzīvotos Latvijas laukos – sasniegšanu (Ex-post novērtējums, 2016).

Tomēr jānorāda, ka iepriekš izvirzītajos lauku attīstības mērķos nav bijusi paredzēta šāda ekonomiskās noslāņošanās vairošana; nav arī likts akcents uz ražošanas koncentrēšanu, bet gan uz sektora konkurētspējas celšanu kopumā, tai skaitā īpaši uzsvērtā pašpatēriņa saimniecību ekonomiskās labklājības paaugstināšana, veicinot to saimniekošanas apjomu izaugsmi un pārprofilēšanos (2007.-2013.g.lauku attīstības stratēģija).

Veiktās aptaujas un LAP pasākumu novērtējuma rezultāti apliecina, ka līdz šim MVS pastāvēšanā būtiska loma ir arī LAP platību maksājumiem. Lielākoties visiem līdzšinējiem LAP platību maksājumiem ir kompensējoša nozīme. Kopš 2007. gada nozīmīgākie platību maksājumi MVS bija mazāk labvēlīgajos apvidos (MLA) un atbalsts par bioloģiskās lauksaimniecības attīstību (BLA). Abi minētie pasākumi tika ieviesti teritorijās ar lielu MVS īpatsvaru. Pieejamie 2013. gada dati liecina, ka nedaudz vairāk par 70% no BLA atbalsta saņēmējiem bija MVS. Tās ar bioloģiskajām metodēm apsaimniekoja 37,5% no visā BLA platībām. Taču kopumā tikai nedaudz vairāk par 4% no visām MVS un 10% no to platības ir pieteikušās BLA atbalstam. Šie rādītāji vērtējami kā salīdzinoši zemi. MVS nozīmīgs ir arī Agrovīdes apakšpasākums BDUZ, kā arī atbalsta maksājumi Natura 2000 teritorijās. Tā kā Latvijā 66% no Natura 2000 teritorijās ietilpstošajiem LIZ apsaimnieko tieši MVS, tad kā nozīmīgi MVS attīstībā minami arī atbalsta maksājumi Natura 2000 teritorijās. LAP 2007-2013 periodā atbalsta maksājumi bija gan par ilggadīgo zālāju apsaimniekošanu, gan par meža teritorijām ar mežsaimnieciskajiem ierobežojumiem.

Kopsavilkums

To mazo un vidējo saimniecību ekonomiskā situācija, kuras ir saņēmušas LAP 2007-2013 projektu atbalstu, kopumā ir nozīmīgi uzlabojusies. Investīciju atbalsta

pasākumiem ir tieša pozitīva ietekme uz saņēmēju ekonomisko izaugsmi, darba ražīgumu un nodarbinātību. Pasākumiem nav pašsvara efekta, un tiem ir sviras efekts, radot saņēmēju tēriņu pieaugumu.

Tomēr atbalsta saņēmēju īpatsvars mazo saimniecību grupās ir ļoti neliels pret šo saimniecību skaitu. Veiktā analīze ļauj izdarīt pieņēmumu, ka tas galvenokārt ir saistīts ar līdzfinansējuma trūkumu, kā arī daļēji ar ideju un uzņēmības trūkumu. Tomēr interese par pasākumiem, kuri bija specifiski orientēti uz daļēji naturālajām saimniecībām, bija liela, tādēļ šo saimniecību aktivizācijā liela nozīme ir pieņemamiem pasākumu nosacījumiem un pieejamam finansējumam. Ekonomiskā atdeve no līdzekļiem, kuri tiek ieguldīti mazo saimniecību attīstībā, kopumā nav mazāka kā lielajās saimniecībās, taču sociālā atdeve (darbavietu saglabāšana, ieguldījums lauku sociālajā vidē u.c.) ir lielāks.

4.4.3. Tiešmaksājumu atbalsts

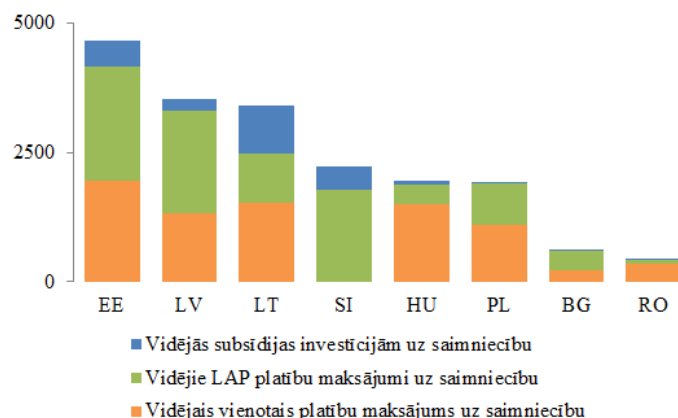
KLP I pīlārs jeb tirgus atbalsts un tiešmaksājumi lauksaimniecībā ir centralizēts tiešs ES atbalsts (joprojām, neraugoties uz ierosmēm nodot to dalībvalstu pārziņā) atšķirībā no II pīlāra jeb atbalsta lauku attīstībai, kam dalībvalstis savās lauku attīstības programmās var izvēlēties situācijai atbilstošākos no EK piedāvātajiem pasākumiem, un arī programmēšanas nosacījumos ir zināma izvēles brīvība (piem., precizēt atbalsta saņēmēju loku, atbalsta likmi limita robežās, finansējuma sadalījumu, nepārkāpjot noteikto mērķu līdzsvaru u.tml.).

Kad 2003. gadā KLP notika izmaiņas saistībā ar tiešmaksājumu atsaistīšanu no ražošanas, nākamajām dalībvalstīm, kam nebija iepriekšējo maksājumu vēstures un administrēšanas pieredzes, tika piedāvāta vienkāršota tiešmaksājumu shēma par apsaimniekotajām platībām. Kopš 2004. gada Latvijā tā pielietota kā vienotais platību maksājums (VPM), pieaugošs katru gadu, bet sākotnēji noteikts zemāks nekā citās ES dalībvalstīs, tāpēc varēja tikt papildināts ar valsts papildu maksājumiem. Tikai jaunajā programmēšanas periodā no 2014. gada noteikta tiešmaksājumu izlīdzināšana starp “vecajām” un “jaunajām” dalībvalstīm, turklāt I pīlārs tika papildināts ar mazo lauksaimnieku atbalstu shēmu (MLS).

Vienotais platības maksājums (VPM)

VPM ir proporcionāls saimniecībā esošās LIZ platībām un tiek maksāts, ja tiek izpildītas noteiktās prasības. Pirmā pīlāra atbalstam ir vairāk uzturoša loma, nevis attīstību veicinoša. Saprotams, ka neliela (platības un apjomu ziņā) saimniecība nesaņem tik lielu uzturošo atbalstu, lai tādējādi varētu būtiski attīstīt saimniecību un vairost ienākumus. Tomēr tiešmaksājumi aptver visvairāk lauku saimniecību (minimālā kopējā atbalsttiesīgā platība ir 1 ha). Pēdējos gadus vērojama tendence, ka tiešmaksājumu platību atbalsta saņēmēju skaits samazinās, 2017. gadā tas bija 58,6 tūkst.

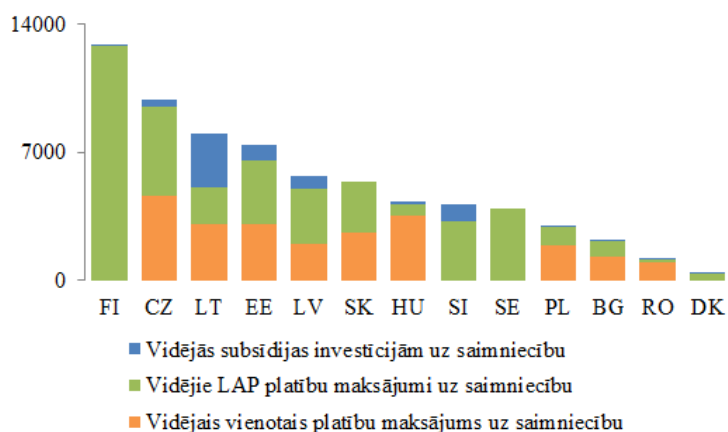
Analizējot FADN datus par dažāda atbalsta veidu sadalījumu MVS no 2007. līdz 2014. gadam, secināms, ka nozīmīgāko daļu atbalsta maksājumu Latvijā veido LAP platību maksājumi un VPM (4.4.-2. un 4.4.-3. attēls).

4.4-2. attēls. VPM, kopējais atbalsts lauku attīstībai un subsīdijas investīcijām vidēji gadā uz vienu saimniecību no 2007. gada līdz 2014. gadam (saimniecībām ar SI > 2 000 EUR < 8 000 EUR)

Avots: Autoru aprēķins pēc FADN datiem

Tā kā Latvijā vidēji uz vienu MVS apsaimnieko salīdzinoši (ar citām ES valstīm) vērā ņemamas platības, tad gan tiešmaksājumi, gan LAP platību maksājumi ir nozīmīgākie saimniecību atbalsta struktūrā. Jo īpaši nozīmīgi platību maksājumi ir bijuši mazākajās saimniecībās (4.4.-2. attēls), kurās atbalsta maksājumu veidos izteikti dominē platību maksājumi, bet atbalsts investīcijām bijis ļoti nelielā apmērā.

4.4-3. attēls. VPM, kopējais atbalsts lauku attīstībai un subsīdijas investīcijām vidēji gadā uz vienu saimniecību no 2007. gada līdz 2014. gadam (saimniecībām ar SI > 8 000 EUR < 25 000 EUR)

Avots: Autoru aprēķins pēc FADN datiem

Kopš 2007. gada Latvijā atbalsts investīcijām MVS vidēji uz vienu saimniecību ir bijis zemākais Baltijas valstīs. Kā zināms Latvijā VPM ir viens no zemākajiem ES, savukārt LAP platību maksājumi ir lielāki vai līdzvērtīgi kā Igaunijā un Lietuvā.

Mazo lauksaimnieku atbalsts (MLS)

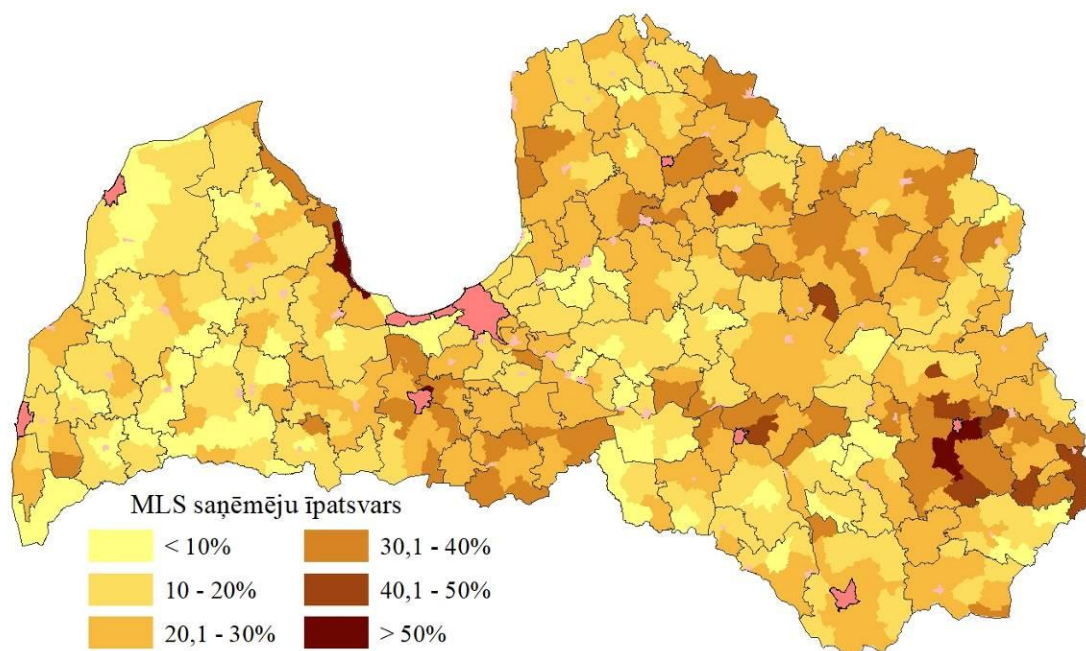
Lai sniegtu lielāku atbalstu mazajām saimniecībām, 2013. gadā KLP reforma jaunajam programmēšanas periodam piedāvāja mazo lauksaimnieku atbalstu kā vienkāršu, specifisku atbalsta shēmu, kuras mērķi ir:

- mazo saimniecību konkurētspējas uzlabošana, stimulējot to integrēšanos tirgū;
- administratīvā sloga mazināšana;
- ieguldījumi lauku apvidos, kur mazās saimniecības spēlē nozīmīgu ekonomisko lomu.

Būtībā pieeja shēmai ir vienreizēja, un no shēmas labumu var gūt tikai tie lauksaimnieki, kuri dalībai MLS pieteikušies 2015. gadā. Dalībvalstīm bija brīva izvēle dalībai shēmā.

MLS shēma ir vienkāršota tiešmaksājumu shēma, kura aizvieto visas citas shēmas, kurās lauksaimnieks ir tiesīgs piedalīties. Visi dalībnieki neatkarīgi no saimniecības lieluma saņem vienādu fiksētu maksājumu, ko nosaka dalībvalsts robežās no 500 EUR līdz 1 250 EUR. Dalībvalstis izlemj par metodi, ar kuru nosaka maksājumu apmēru. Atkarībā no dalībvalsts izvēlētās metodes MLS izdevumi tiek ierobežoti ar 10% maksimumu no dalībvalsts tiešmaksājumu aplokšnes. Latvijā MLS ieviešanai tika izvēlēta minimālā atbalsta summa 500 EUR, un MLS izdevumi ir zem 5% no tiešmaksājumu aplokšnes.

Papildus KLP kopējiem mērķiem Latvijā MLS tika ieviests ar mērķi nodrošināt apdzīvotus laukus. Pirms MLS ieviešanas 2014. gadā tika prognozēts, ka uz MLS varētu pieteikties aptuveni 20 tūkst. lauksaimnieku. Veiktajā pētījumā "Tiešmaksājumu reforma Latvijā – Scenāriji un to novērtējums" pirms tiešmaksājumu reformas ieviešanas tika vērtēta arī MLS un dažādos scenārijos tika izteikts pieņēmums, ka mazākais dalībnieku skaits MLS varētu būt 18 158 saņēmēji ar 52 955 ha platību līdz pat 30 930 saņēmēju ar 133 121 ha platību. Telpiskos datu analīze parāda, ka 2015. gadā Latvijā MLS shēmai pieteicās salīdzinoši maz atbalsta saņēmēju - aptuveni 15 500 ar atbalsta LIZ platību ~38,7 tūkst. ha. MLS pieteiktās saimniecību platības ir no 0,1-14,5 ha, bet vidējā saimniecību platība ir 2,5 ha. Tā kā MLS ieviešanas mērķis tika saistīts arī ar apdzīvotības saglabāšanu, tad MLS saņēmēju īpatsvars analīzes vajadzībām ir salīdzināts ar kopējo tiešmaksājumu saņēmēju skaitu pagastos (4.4-4. attēls). Vidzemes, Zemgales un Latgales plānošanas reģionos MLS atbalsta saņēmēju īpatsvars ir salīdzinoši līdzīgs, attiecīgi 25%, 23% un 24%, bet Pierīgā un Kurzemē tas ir ievērojami mazāks, attiecīgi 19% un 15%. Taču kopējais MLS saņēmēju skaits pagastu griezumā ievērojami atšķiras, jo tas saistīts ar Latvijas saimniecību kopējo skaitu un struktūru. Atsevišķos Latgales pagastos (Silmalas, Griškānu, Vērēmu, Naujenes) MLS atbalsta saņēmēju skaits ir vairāk nekā 100 saimniecības. Savukārt nozīmīgs MLS atbalsta saņēmēju īpatsvars no tiešmaksājumu saņēmējiem raksturīgs ne tikai Latgales un Vidzemes pagastiem, bet arī atsevišķiem pagastiem Pierīgā un Kurzemē. Tas gan lielākoties saistāms ar to, ka daļā šo pagastu kopējais tiešmaksājumu saņēmēju skaits nav liels.

4.4-4. attēls. MLS saņēmēju īpatsvars no tiešmaksājumu saņēmējiem pagastos 2015. gadā

Avots: Autoru aprēķins un veidota kartoshēma pēc LAD 2013. gada datiem

Pētījuma rezultāti liecina, ka pretstatā prognozētajam atbalsta shēmai galvenokārt pieteikušās ļoti mazas saimniecības, jo divas trešdaļas saimniecību MLS shēmā ir ar platību, kas mazāka par 3 ha. Turklāt 2016. un 2017. gadā MLS atbalsta saņēmēju skaits un platības samazinājās (4.4-2. tabula). Kopš 2015. gada MLS atbalsta saņēmēju skaits ir samazinājies par 14%, bet platības par 13%. Uzsākot MLS 2015. gadā, atbalstīto saimniecību platības bija 2,3% no kopējām tiešmaksājumu LIZ platībām, bet 2017. gadā 2%. Vērtējot MLS atbalstītās platības reģionālā griezumā, iegūtie rezultāti liecina, ka vislielākais MLS platību īpatsvars ir Pierīgas reģionā, taču pēc platības absolūtās vērtības Pierīgā MLS ir vismazāk. Tādējādi lielais MLS platību īpatsvars saistāms ar to, ka Pierīgā tiešmaksājumos tiek atbalstīts mazāk platību kopumā. No pārējiem reģioniem lielākais MLS platību īpatsvars tiešmaksājumos atbalstītajā LIZ ir Latgales plānošanas reģionā - 4%, Vidzemē tas ir 2,6%, Zemgalē - 1,6% un Kurzemē - 1%. MLS atbalstam pieteikto platību LIZ struktūrā dominē ilggadīgie zālāji, kuri aizņem 70% no atbalstītajām platībām. Aramzemēs sētie zālāji aizņem 7,5%, bet piemājas dārzi - 5% no MLS atbalstītajām platībām. MLS atbalsta saņēmēji var saņemt visus LAP 2014-2020 platību maksājumus. Tā kā 95% MLS atbalstīto platību ietilpst apgabalos, kuros ir dabas vai citi specifiski ierobežojumi, tad M13 pasākuma atbalsts arī praktiski ir vienīgais, kuru izmanto MLS atbalsta saņēmēji. Tikai 3% no MLS platībām atbalstītas BDUZ apakšpasākumā, savukārt uz citiem LAP 2014-2020 pasākumiem pieteikušiesniecīgā apjomā. Pasākumā Bioloģiskā lauksaimniecība (M11) pieteikti nedaudz vairāk par 100 ha no MLS platībām, savukārt Agrovides apakšpasākumā VSMD tikai – 24 ha. Arī LAP 2014-2020 projektu pasākumos kopumā MLS atbalsta saņēmēju aktivitāte vērtējama kā zema, jo līdz 2017. gadam tie pieteikušies 135 projektos, no kuriem 72 projekti ir apakšpasākumā *Ražas, dzīvnieku un augu apdrošināšana (M17.1.)*, bet 56 projekti ir apakšpasākumā *Atbalsts ieguldījumiem meža ekosistēmu izturētspējas un ekoloģiskās vērtības uzlabošanai (M08.5.)*. Savukārt tikai 5 projektus MLS dalībnieki pieteikuši apakšpasākumā *Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās (M04.1.)*.

4.4-2. tabula. MLS saņēmēju skaits un platība 2015.-2017.g.

Gads	MLS saņēmēju skaits	MLS saņēmēju platība, ha
2015	15491	38685
2016	14160	35775
2017	13379	33816

Tādējādi secināms, ka MLS pasākumā atbalstam galvenokārt pieteikušās saimniecības, kuras vēlas saglabāt neliela apjoma ekstensīvu saimniekošanu un neplāno saimniecību ekonomisko izaugsmi.

Vienoto platību maksājumu analīze jaunajās dalībvalstīs uzrāda nevienmērīgus rezultātus, kas attiecas uz mazajām saimniecībām. Tiek atzīts, ka nozīme ir daudzveidīgiem sociālajiem un ekonomiskajiem faktoriem. Neražojošās saimniecības Latvijā saņēma 8% no šiem maksājumiem, kas ir otrais mazākais rādītājs aiz Polijas.ⁱ

Subsīdiju ietekme uz saimniecību produktivitāti tiek vērtēta neviennozīmīgi: kā negatīva pirmsreformas periodā un atšķirīga un pozitīva dažādos reģionos, uzsverot iespējamu sliktāku rezultātu jaunajās dalībvalstīsⁱⁱ.

4.4.3 LAP 2014-2020 sākotnējo rezultātu izvērtējums kontekstā ar pasākumu nosacījumiem

Kopš 2014.-2020. g. perioda lauku attīstības politikā uzsvars pakāpeniski tiek virzīts uz vides saglabāšanu un lauku attīstību, kas ietver mazo un vidējo saimniecību prioritāru attīstību. Tas ir pamatots LAP 2014-2020 SVID analīzē un vajadzību pamatojumā.

Atsevišķi ekspertu ieteikumi ir ņemti vērā, izstrādājot LAP 2014-2020 (piemēram, atsevišķa aploksne mazām un vidējām saimniecībām; kā arī programmas tekstā uzsvēta nepieciešamība pirmām kārtām stiprināt mazo un vidējo saimniecību konkurētspēju), tomēr ar to nepietiek lielāka skaita mazo saimniecību ekonomiskai nostiprināšanai.

Jaunā LAP 2014-2020 ir atvērta kopš 2014. gada beigām, tomēr principiālu izmaiņu, salīdzinot ar iepriekšējo programmu attiecībā uz nelielo lauku saimniecību atbalstu, tajā nav. Mazo saimniecību attīstībai ir paredzēts apakšpasākums 6.3. „Atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai, attīstot mazās lauku saimniecības”, kurā ir izsludinātas divas kārtas: 1.kārta 2015. gadā ar summu ap 20,8 milj.EUR, un 2.kārta 2017.gadā ar summu ap 18,7milj. EUR). Tas nozīmē, ka ņemot vērā atvēlēto finansējumu, šis apakšpasākums faktiski ir jau beidzies, ja netiks veikta finansējuma pārdale. Šajā periodā gan noteikumi tik stingri nepieprasa līdzšinējo neto apgrozījumu, jo dalības minimālais kritērijs ir standarta izlaide vai kopējais neto apgrozījums vismaz 2000 EUR gadā pirms projekta. (MK not.nr.292 9.1.p.) Šāds nosacījums vērtējams pozitīvāk nekā apgrozījuma prasība, jo ļauj piedalīties tādām saimniecībām, kuras līdz šim ražojušas tikai pašpatēriņam. Tomēr praksē iespējas pieteikties ierobežo apakšpasākumam atvēlētais publiskais finansējums, kurš spēkā esošajā LAP 2014-2020 redakcijā ir paredzēts 34,7 milj.EUR (LAP 2014-2020 vers.3.3.). Tas ir 3 reizes vairāk nekā LAP 2007-2013 finansējums šim mērķim, tomēr būtiski atpaliek no iepriekšējā periodā sākotnēji plānotā apjoma. To, ka ar plānotajiem līdzekļiem ir krietni par maz, rāda fakts, ka jau pirmajā kārtā tika atvēlēts vairāk nekā puse no visā periodā plānotā apjoma, turklāt daudzi pieteikumi palika „aiz svītras” finansējuma trūkuma dēļ.

Iepriekš aprakstītā pasākuma nosacījums, kas to dara pievilcīgu tieši mazajām saimniecībām, ir tas, ka ieguldījumi jāveic vismaz piešķirtās atbalsta summas ietvaros, taču nav nepieciešams pašu līdzfinansējums. Galvenajā ieguldījumu apakšpasākumā 4.1. "Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās" publiskais finansējums ir gandrīz desmitkārt lielāks (336 milj.EUR, taču saimniecībām ar SI līdz 70 000 EUR no tā tiek atvēlēti 22,5%), bet lai šo atbalstu izmantotu, ir nepieciešams pašu līdzfinansējums 50-60% apmērā no projekta summas (atbilstoši 2014.g. MK Noteikumiem nr.600). Ņemot vērā, ka mazo saimniecību finansiālā rocība ir ļoti ierobežota, un arī iespējas aizņemties ir problemātiskas vai pat nepastāv (LVAEI, 2013), minētais pasākums mazajām saimniecībām ir grūti izmantojams. To apliecina jau iepriekšējā perioda rezultāti, kas aplūkoti iepriekšējā punktā.

Kā liecina veiktā LAP 2014-2020 pasākumu gaitas analīze, MVS kopumā aktīvi izmanto iespējas piedalīties pasākumos, tomēr to iespējas ir ierobežotas. Tabulā apkopotais (4.4-3. tabula) pieteiktā publiskā finansējuma sadalījums pa saimniecību grupām norāda, ka mazās un ļoti mazās saimniecības visaktīvāk izmantojušas atbalstu M08 pasākumā, kurš saistīts ar mežsaimniecību, kā arī M06.3.apakšpasākumā "Atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai, attīstot mazās lauku saimniecības". Augsts īpatsvars ir arī LEADER pasākumā, tomēr tur jāņem vērā, ka tikai aptuveni 6-7% no šī pasākuma publiskā finansējuma izmantojušas lauku saimniecības, līdz ar to absolūtos skaitļos MVS piesaistīto līdzekļu apmērs šajā pasākumā ir neliels.

Neraugoties uz M06.3.apakšpasākuma labajiem apguves rādītājiem, kuri apliecina saimniecību interesi par šo pasākumu, tajā pieteiktā finansējuma apmērs (45,3 milj.EUR) jau pašlaik pārsniedz visā periodā ieplānoto. Tas nozīmē, ka pie pašreizējā finanšu sadalījuma līdz programmas beigām mazajām saimniecībām vairs nebūs iespējas to saņemt.

4.4-3. tabula. LAP 2014-2020 pasākumos pieteiktā publiskā finansējuma orientējošs sadalījums pa saimniecību lieluma grupām

Pasākuma kods	Pasākuma nosaukums	Ļoti mazās	Mazās	Vidējās	Lielās
A04	Fiziskie aktīvi	3%	3%	6%	88%
A05	Atjaunošana, profilakse	2%	0%	4%	94%
A06.1	jaunie lauksaimnieki	2%	9%	45%	45%
A06.3	mazo saimniecību atbalsts	15%	54%	30%	1%
A06.4	ieguldījumi dažādošanai	23%	1%	20%	56%
A08	Meži	54%	26%	10%	10%
A16	Sadarbība	0%	8%	8%	85%
A17	Riska pārvaldība	0%	3%	5%	92%
A19	LEADER	66%	16%	12%	6%
	Pavisam	7%	10%	10%	73%

Avots: LAD, autoru aprēķini

Savukārt finanšu ietilpīgākajā pasākumā M04 „Ieguldījumi materiālajos aktīvos” mazo un ļoti mazo saimniecību izlietotā finansējuma īpatsvars ir zems – kopā tikai 6%, un arī vidējās saimniecības izmantojušas tikai 6% no kopējā. Tas nozīmē, ka pasākums nerasniedz mērķi - primāri celt tieši MVS konkurētspēju, kā noteikts

programmā. Vienlaikus, kā ir atzīmēts AIR 2017, ieviestā atsevišķā aploksne saimniecībām ar SI līdz 70 000 EUR vairākos reģionos ar lielāku MVS īpatsvaru tieši kavē šo saimniecību modernizāciju. Saimniecībām ar SI līdz 70 000 EUR ir izdalīta atsevišķa aploksne 22,75% apmērā no kopējā publiskā finansējuma, taču tas ir ievērojami mazāk nekā šo saimniecību faktiskais īpatsvars sektorā (aptuveni 50% LIZ, 33% SI un 80% nodarbināto skaita pilna laika vienībās (CSP, 2016.g.apsekojuma dati)). Līdz ar to minētā saimniecību grupa tiek atbalstīta proporcionāli mazāk nekā lielākās. Arī projektu pieteikumu analīze (M04.1.apakšpasākuma 3.kārta) rāda, ka mazāko saimniecību grupā bieži vien veidojas lielāka konkurence nekā lielo saimniecību grupā, īpaši reģionālajās pārvaldēs ar lielāku mazo saimniecību īpatsvaru (Dienvidlatgale, Ziemeļaustrumi, Viduslatvija, Ziemeļvidzeme). Piemēram, Dienvidlatgalē kārtai atvēlētais finansējums sedz tikai 33% no pieteiktā publiskā finansējuma mazo saimniecību grupā, bet 70% lielo saimniecību grupā. Līdzīgi ir arī Ziemeļvidzemē, kur lielo saimniecību grupā viss atvēlētais finansējums nav pat pieteikts, bet mazajām tas sedz tikai 43% no pieteiktā. Tas nozīmē, ka daļā Latvijas atsevišķas aploksnes izdalīšana drīzāk ierobežo atbalsta saņemšanu saimniecībās ar lielumu zem 70 000 EUR, kuru skaitā ietilpst arī MVS. Turklāt projektu rindošanā piešķirto punktu skaits saimniecību ar SI līdz 70 000 EUR projektiem ir kopumā augstāks nekā lielo saimniecību grupā (atsevišķi MVS grupa šajā ziņā nav izdalīta). Saskaņā ar ZM sniegto informāciju, atsevišķu reģionu ietvaros ir veikta finansējuma pārdale no lielo saimniecību "aploksnes" uz mazo saimniecību "aploksni" situācijā, kad mazajām saimniecībām finansējums pietrūka, bet lielajām palika pāri. Kā arī atsevišķās kārtās ir piešķirts papildus finansējums, lai apmierinātu visus prasībām atbilstošos projektus. Tomēr šāda situācija norāda uz iespējam esošās sistēmas pilnveidošanai, kas detalizētāk izvērts 4.5.2.sadaļā.

Kā atzīmēts iepriekš, MVS saņemtā atbalsta struktūrā nozīmīgākā loma ir platību maksājumiem, t.sk., LAP 2014-2020 atbalsta pasākumiem platību apsaimniekošanā. Apkopotie dati par saņemto atbalstu līdz 2017. gadam rāda, ka vismaz 75% no MVS saņem ADSI maksājumu un kopumā šo saimniecību saņemtais finansējums veido nedaudz mazāk par trešdaļu no ADSI izmaksātā sabiedriskā finansējuma. MVS attīstības kontekstā jāņem vērā, ka 2018. gads būs pēdējais ADSI pasākuma ieviešanā. Tas nozīmē, ka MVS no 2019. gada samazināsies atbalsta apjoms. Agrovides apakšpasākumos aptuveni 70% atbalsta saņēmēju ir MVS, kuras saņem 30% no Agrovides pasākuma sabiedriskā finansējuma. Savukārt Bioloģiskās lauksaimniecības pasākumā MVS pārstāv 67% no visiem šī pasākuma atbalsta saņēmējiem, bet tiem izmaksātais sabiedriskais finansējums veido 39% no kopējā pasākuma finansējuma. Vēl kā MVS nozīmīgs LAP 2014-2020 pasākums minams atbalsts Natura 2000 meža teritorijās, kurā MVS sastāda 45% no atbalsta saņēmējiem.

Kopumā patlaban par LAP 2014-2020 pasākumu atdevi var spriest tikai provizoriski, jo liela daļa uzsākto projektu nav pabeigti. Īpaši tas attiecas uz MVS aktuālajiem apakšpasākumiem – jauno lauksaimnieku un mazo saimniecību atbalsts (6.1. un 6.3.), kuros līdz 2017.gadam nebija pabeigts neviens projekts. Kā liecina novērtēšanas aptaujas dati, kuru rezultāti apkopoti 4.3.1.punktā, atbalstītajās MVS rezultāti ir ievērojami labāki nekā tajās saimniecībās, kuras atbakstu nav saņēmušas – gan veikto darbību (veiktie ilgtermiņa ieguldījumi, modernizācija, apdrošināšana), gan saimniecisko rezultātu ziņā (saražotā produkcija, apgrozījums, darbības dažādošana, gūtie ienākumi).

Lai noskaidrotu, kāda 2014.-2020.g.periodā ir to saimniecību aktivitāte, kuras iepriekš ir saņēmušas atbalstu kā daļēji naturālās saimniecības, ir izvērtēta šo saimniecību daļība pašreizējā perioda pasākumos, kā arī mazo lauksaimnieku shēmā

(MLS). No konstatētā izriet, ka starp LAP 2007-2013 1.4.1. pasākuma dalībniekiem šajā periodā līdz 2016.g.beigām pabeigti projekti LAP 2014-2020 pasākumos ir 91 saimniecībai jeb 7%. Tajā skaitā, vispopulārākie ir: A17 pasākums Riska pārvaldība (50 saņēmēji) un A04.1 pasākums Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās (40 saimniecību). Vēl 5 saimniecības piedalījušās A08.5 pasākumā (ieguldījumi mežsaimniecībā). Dažas saimniecības piedalījušās vairākos pasākumos. Ņemot vērā, ka pabeigti tikai neliela daļa no plānotajiem projektiem, kopā ir sagaidāms, ka ap 20% no iepriekšējā perioda daļēji naturālo saimniecību iesaistīsies šī perioda projektos. Šis skaits ir ievērojami augstāks nekā attiecīgā lieluma saimniecību aktivitāte kopumā. Jau iepriekšējā (2007.-2013.g.) periodā 17% no 1.4.1. pasākuma atbalsta saņēmējiem realizēja projektus arī citos pasākumos (modernizācija, dažādošana, dzīves kvalitāte u.c., turklāt lielai daļai bija pat vairāki projekti).

Daudz aktīvāk iepriekš minētās saimniecības izmanto platību maksājumus. 70% no minētā atbalsta saņēmējiem šajā periodā ir VPM saņēmēji, savukārt 10% - MLS dalībnieki. Ievērojams īpatsvars šo saimniecību (37%) ir piedalījušies Agrovīdes pasākumos (ieskaitot iepriekšējo periodu).

Salīdzinot LAP 2007.-2013. īstenotos un LAP 2014.-2020. plānotos pasākumus ES līmenī, konstatēts, ka Latvija kopā ar Bulgāriju un Rumāniju pārorientējusi pasākumus no lauku attīstības (diversifikācija) uz vides pasākumiem, bet Ungārija no konkurētspējas uz vides pasākumiem. Lietuva vienīgā no ES dalībvalstīm konkurētspējas veicināšanas pasākumus pārorientējusi uz lauku attīstību (diversifikāciju)¹³.

Identificējot LAP 2014.-2020. pasākuma „kooperācija” mērķus - samazināt plaisu starp lauksaimniecības praksi un pētniecību, veicinot novatoriskus risinājumus un inovācijas praksē; optimizēt saimniecību ražošanas potenciālu; izstrādāt, testēt un ieviest mūsdienu tehnoloģijas un metodes ražošanas / pārstrādes jomā; palielināt primāro ražotāju produktivitāti un konkurētspēju, izveidojot vietējos tirgus (izmantojot īsās pārtikas piegādes ķēdes un radot pievienotās vērtības produktus; tiek norādīts, ka tikai divas dalībvalstis – Latvija un Luksemburga nav paredzējusi šādu pasākumu (Dwyer et al. 2016).

---

¹³ Dwyer, J., Kubinakova, K., Lewis, N., Powell, J., Vigani, M. et al. (2016) Programmes implementing the 2015-2020 Rural Development Policy. Study prepared for the European Parliament (IP/B/AGRI/IC/2015-74). Brussels: European Union.

4.5. Iespējamo attīstības virzienu novērtējums, ņemot vērā ES un Latvijas izvirzītos mērķus

4.5.1 Iespēju identificēšana saimniecību turpmākajai attīstībai

Veiktā pētījuma rezultāti liecina, ka kaut arī mazās saimniecības savā darbā saskaras ar daudzām grūtībām un to skaits samazinās, tomēr to nozīme joprojām ir pietiekami liela un daudzveidīga, turklāt atsevišķos aspektos tā palielinās. Proti, arvien vairāk ES mērogā tiek novērtēts mazo saimniecību piensūms videi draudzīgas, uz vietējo kopienu orientētas ražošanas uzturēšanā, vietējo tradīciju saglabāšanā u.c.

Tas ļauj secināt, ka mazās un lielās saimniecības nav savstarpēji aizvietojamās – tām lielā mērā katrai ir sava, atšķirīga niša. Sabalansēta saimniecību struktūra, kurā darbojas dažāda lieluma, specializācijas un tirgorientācijas saimniecības, ir vērtējama kā viens no pilnvērtīgas lauku attīstības priekšnoteikumiem.

MVS izlaide, kā arī radītā pievienotā vērtība uz vienu nodarbināto Latvijā ir viena no zemākajām visā ES. Tas nozīmē, ka šīm saimniecībām ir iespējas paaugstināt ienākumus, ne tikai kļūstot ražošanas apjomu ziņā lielākām, bet arī saimniekojot esošajos apjomos, taču palielinot ekonomisko efektivitāti.

Darbā veiktā analīze ļauj izdarīt secinājumu, ka galvenais iemesls mazo saimniecību nelielajiem ienākumiem ir zema iegūtās produkcijas vērtība (izlaide). Tas nozīmē, ka ienākumu paaugstināšanai ir šādi principiālie virzieni:

- 1) ražot vairāk fiziskā izteiksmē
- 2) ražot ar augstāku pievienoto vērtību
- 3) ražot ar mazāku resursu patēriņu

Latvijas apstākļos ir nozīmīgs potenciāls visos šajos virzienos. Tādēļ turpmāk tiks detalizētāk aplūkotas iespējas katrā no tiem.

Apjomu palielināšanas iespējas.

Latvijā, atšķirībā no vairākām dienvidu valstīm, zeme nav galvenais ierobežojošais faktors mazo saimniecību attīstībai. Vidējās zemes platībās Latvijas MVS ir vienas no lielākajām ES valstu starpā. Šis resurss vismazākais ir ļoti mazajās saimniecībās, kuru vidējā platība ir tikai 6 ha. Tas nozīmē, ka šajās saimniecībās praktiski nav iespēju ekstensīvai ražošanas attīstībai. Mazajās saimniecībās, kuru vidējā LIZ platība ir 12 ha, šādas iespējas ir atkarīgas no zemes izmantošanas veida. Tomēr svarīgi, ka šāda zemes platība attiecīgajā grupā ir lielākā visā ES (kopā ar Somiju), par 1 ha pārsniedzot šīs grupas vidējās platības Igaunijā un par 5 ha – platības Lietuvā. Tas nozīmē, ka citur zeme tiek izmantota intensīvāk. Ievērojami lielākas rezerves ir vidējās saimniecībās, kuru vidējā LIZ platība ir 31 ha, kas ir salīdzināms tikai ar Igauniju un Somiju, bet visās pārējās valstīs platības ir ievērojami mazākas.

Tomēr kopumā esošo apjomu palielināšana dod salīdzinoši nelielu efektu uz ienākumiem, turklāt bieži ir saistīta ar lieliem ieguldījumiem.

Ražošana ar augstāku pievienoto vērtību

Šis ir viens no pamatvirzieniem, kas vērsts uz saimniecību attīstību.

Mazajām saimniecībām, lai to darbība būtu ekonomiski izdevīga un ilgtspējīga, būtībā ir jāpārvar liels izaicinājums: kā ar salīdzinoši mazu resursu patēriņu (zeme, tehnika, darbaspēks u.c.) gūt pietiekami lielus ieņēmumus, lai nodrošinātu dzīvotspēju. Tas nozīmē, ka uz vienu resursu vienību (īpaši uz tiem resursiem, kuri ir visvairāk ierobežoti – piemēram, zeme), būtu jāiegūst lielāka pievienotā vērtība nekā lielajās saimniecībās. To ir iespējams panākt divos virzienos:

- ienesīgāku lauksaimniecības produktu ražošana
- papildus vērtības pievienošana lauksaimniecības produktiem (tiešā tirdzniecība, pārstrāde u.tml.).

Latvijā CSP dati rāda izteiktu tendenci, ka ar katru nākamo lieluma grupu produkcijas apjoms uz platības vienību palielinās. Neefektīva zemes izmantošana ir ļoti mazajās saimniecībās, kurās SI uz ha zemes ir pat 4 reizes mazāka nekā nākamajā lieluma grupā (CSP, 2016). Tas nozīmē, ka Latvijā šīs grupas saimniecības kopumā nav atradušas savu nišu lietderīgā zemes izmantošanā, un lielākoties to apsaimnieko pasīvi. Vienlaikus šeit ir nozīmīgs potenciāls attīstībai. Jo, ja šajās saimniecībās zemi izmantotu intensīvāk, tad produkcijas vērtību varētu palielināt vairākkārt.

Viena no galvenajām iespējām šajā ziņā ir piemērotu produkcijas veidu izvēle. Vērtējot standartizlaidi, visienesīgākais produkcijas veids, rēķinot uz 1 ha LIZ, ir dārzeni segtās apsildāmās platībās – to SI sasniedz pat 40 000 EUR /ha. Tas nozīmē, ka tādi ir vidējie ieņēmumi, kurus iespējams gūt no produkcijas, kura tiek izaudzēta 1 ha platībā. Atbilstoši tam, šāda saimniecība ar 1 ha platību jau atbilstu vidēji lielas saimniecības statusam. Nākamā ienesīgākā kultūra ir dekoratīvo un augļu koku un krūmu stādi (5000 EUR/ha). No pārējām kultūrām ar augstu SI izceļas lauka dārzeni (2732 EUR) un kartupeļi (2321 EUR). Salīdzinoši mazāka SI ir augļu dārziem, rapsim, kviešiem, bet pārējām augkopības kultūrām vēl zemāka.

Savukārt lopkopībā vislielākais potenciāls produkcijas vērtības palielināšanai ir slaucamajām govīm (SI 1583 EUR uz vienu dzīvnieku gadā), bet, piemēram, nobarojamiem jaunlopiem un zīdītājgovīm – 5 reizes mazāks (attiecīgi 303 un 292 EUR). Tas nozīmē, ka gaļas liellopu audzēšana, rēķinot uz vienu dzīvnieku, dod vismaz 5 reizes mazākus ieņēmumus nekā piena lopkopība. Taču kā liecina dati par saimniecību specializāciju, MVS grupā palielinās gaļas liellopu audzēšanas nozīme, bet piena ražošana samazinās. Vēl var piebilst, ka samērā augstu ieņēmumu līmeni spēj nodrošināt kazkopība un truškopība. Ar pilnu SI tabulu var iepazīties 6.pielikumā.

Saimniecību datu analīze rāda, ka saimniekojot nelielās LIZ platībās (līdz 40 ha), kopumā augstāka izlaide un ienākumi ir tām saimniecībām, kuras specializējas piena lopkopībā, cūkkopībā un putnkopībā, kā arī dārzenkopībā. Arī šādās platībās ir iespējams panākt augstu darba produktivitāti (NPV uz nodarbināto vairāk nekā 10 000 EUR) – to bez minētajām nozarēm atsevišķas saimniecības sasniedz arī laukkopības sektorā.

Pat viena specializācijas veida ietvaros atkarībā no savām iespējām saimniecības var izmantot ļoti dažādas tehnoloģijas, kurām ir atšķirīgs ieguldījumu, riska, un ieguldījumu atdeves līmenis (Jirgena et al., 2013).

Latvijas MVS ir būtiskas rezerves ražotās produkcijas struktūras uzlabošanā, it īpaši ļoti mazajās saimniecībās. Tomēr jāatzīmē, ka citu valstu MVS (īpaši Baltijas jūras valstīs) dominē laukkopības specializācija, tāpat kā Latvijā. Šī specializācija gan ietver ļoti dažādu laukkopības kultūru audzēšanu. Specializācijas maiņa ir saistīta gan ar ieguldījumiem, gan zināšanām, gan nepieciešamo pakalpojumu un noieta tirgus pieejamību, tomēr tā ir iespēja vairākkārt palielināt saimniecības ienākumus.

Ievērojot gan esošo specializācijas struktūru Latvijā, gan iepriekš minēto analīzi, var vērtēt, ka *kartupeļi, dārzeni, augļu koki, ogas, sakņaugi, liellopi gaļai un pienam, kazas, aitas, biškopība*, kā arī *brīvās turēšanas putnkopība* ir nozīmīgākie MVS attīstāmie virzieni lauksaimniecībā. Atsevišķas saimniecības sasniedz panākumus t.s. netradicionālajās nozarēs (briežkopība, strausi utt.), kas arī ir viens no attīstības virzieniem.

Perspektīvs ir virziens, kas vērsts uz papildu pievienotās vērtības radīšanu jau esošai produkcijai. Pārdodot produkciju pārstrādes uzņēmumiem, parasti mazās saimniecības saņem zemāku samaksu nekā lielās, jo bez pietiekamas kooperācijas nevar nodrošināt atbilstošus apjomus, palielinās transporta izmaksas u.c. Tomēr bieži vien šāda, nelielo saimniecību saražotā produkcija ir pieprasītāka tirgū, jo pircēji arvien vairāk izvēlas videi draudzīgu, vietēji audzēto pārtiku (Bell, 2004; Pollan, 2006; Packaged Facts, 2007). Līdz ar to jau pats fakts, ka produkts ir saražots nelielā saimniecībā ar atšķirīgām ražošanas metodēm, rada tam papildus pievienoto vērtību, kuru pārstrādes industrija parasti nenovērtē. (Ar atsevišķiem izņēmumiem, piemēram, A/S *Balticovo* atsevišķi tirgo olas, kuras iegūtas nelielās zemnieku saimniecībās pēc brīvās turēšanas metodes). Lai šo papildus pievienoto vērtību pārvērstu papildus ieņēmumos, ražotājam ir jānodrošina, lai viņa produkcija nonāktu līdz pircējam.

Tam iespējami dažādi risinājumi. Latvijā samērā izplatīta ir nelielo ražotāju piedalīšanās dažādos gadatirgos, kā arī produkcijas pārdošana tirgos. Iespējama arī izbraukuma tirdzniecība u.tml., tomēr saprotams, ka vienam ražotājam ir sarežģīti un ekonomiski neizdevīgi nodarboties ar realizāciju. Tādēļ tieši realizācija ir viena no galvenajām jomām, kur būtu svarīga mazo ražotāju kooperācija, lai tādā veidā gan ietaupītu realizācijas izmaksas, gan nodrošinātu savas – mazo ražotāju - produkcijas nošķiršanu no lielražotāju precēm. Par nepietiekami izmantotām iespējām var uzskatīt tiešās piegādes ķēdes - produkcijas realizāciju vietējos veikalos, skolās, valsts iestādēs u.tml.

Tam papildus mazās saimniecības var veikt produkcijas pārstrādi (apstrādi), kas tādā veidā vēl vairāk palielina tās realizācijas cenu. Turklāt bieži vien pārstrāde ir svarīga, lai nodrošinātu produktu saglabāšanos, tādējādi atbrīvojot no nepieciešamības visu saražoto realizēt īsā termiņā. Šajā stadijā arī ir iespējama kooperācija, kad konkrētai saimniecībai (mājražotājam), kas nodarbojas ar pārstrādi, izejvielu piegādā vairākas saimniecības.

Arī šāds, mājas apstākļos vai nelielā pārstrādes uzņēmumā iegūts produkts parasti tiek no pircējiem novērtēts labāk nekā masveida produkti, tādēļ par to ir iespējams saņemt augstāku cenu.

Ražošana ar mazāku resursu patēriņu.

Šis aspekts MS sakarā ir nozīmīgs attiecībā uz tiem resursiem, kuri konkrētajā saimniecībā ir ierobežojošie. Katrā saimniecībā situācija var būt atšķirīga – vienā var trūkt zemes, citā tehnikas, vēl citā darbaspēka, bet teju visās ierobežojošais faktors ir finanšu resursi. Tādēļ izaicinājums ir saražot vienādu produkcijas apjomu ar mazāku ierobežojošo resursu (īpaši finanšu resursu) patēriņu. Tas nozīmē, ka saimniecību finanses ir labi jāplāno, izvērtējot esošo vai plānoto darbību efektivitāti un naudas plūsmu. Šim nolūkam ir vajadzīgas zināšanas gan tehnoloģijās, gan arī ekonomikā.

Resursu izlietojuma taupīšana parasti ir saistīta ar jaunākām tehnoloģijām. Taču iepriekšējā perioda programmas laikā netika veikti nozīmīgi ieguldījumi mazajās lauku saimniecībās lielajās (skat.5.2.2.sadaļu). Tas nozīmē, ka efektivitātes celšanai ir vajadzīgi ieguldījumi jaunās tehnoloģijās. Pamatlīdzekļu trūkums šajā laikā ir kļuvis vēl jo izteiktāks, un būtiski kavē saimniecību darbību. Tā kā saimniecību pašu līdzekļi vairumā gadījumu ir ļoti ierobežoti, šajā ziņā ir aktuāls MVS pieejams investīciju atbalsts.

Turpmākā MVS ekonomiskās attīstības veicināšanā jāņem vērā, ka patlaban MVS ienākumu nodrošināšanā nozīmīgākā loma ir platību maksājumiem (tiešmaksājumi kopā ar LAP platību maksājumiem). Tāpēc pārejai uz mērķorientētākiem investīciju atbalsta pasākumiem jābūt pārdomātai un pakāpeniskai,

ņemot vērā, ka līdzšinējais MVS atbalsts saistāms ar to sniegto sabiedrisko labumu vismaz šādās pētījumā identificētajās jomās (detalizētāk 4.1.2.p.):

- 1) Videi draudzīga saimniekošana un ilgtspējīga resursu izmantošana;
- 2) Saikne ar vietējo teritoriju, ieguldījums vietējās kopienas saglabāšanā un attīstībā;
- 3) Svarīga nozīme nodarbinātībā, īpaši tādos segmentos, kur grūti rast alternatīvas nodarbošanās iespējas (nomaļos lauku reģionos, pirmspensijas un senioru vecuma cilvēkiem, kā arī tiek sekmēta saikne starp paaudzēm) un nabadzības mazināšanā (pārtraucot saimniekot, daļa kļuva par pabalstu saņēmējiem);
- 4) Vietējo tradīciju saglabāšana (tai skaitā ražošanā), veselīgas pārtikas ražošana;
- 5) Ieguldījums dabas un kultūrvēsturiskās (mazo saimniecību apsaimniekotās zemes būtiskas vides stāvokļa un tipisko kultūrainavu saglabāšanā)).

Līdz ar to minētais atbalsts nav uzskatāms par vienkāršu sociālo pabalstu, bet ir faktiski kā atlīdzība par MVS sniegto ieguldījumu sabiedriskā labuma un ekosistēmu pakalpojumu nodrošināšanā.

Izvēloties valsts politiku, būtu jāņem vērā, ka lauku apdzīvotību un nodarbinātību nosaka tieši saimniecību skaits. Šo divu saimniekošanas kultūru (mazās un lielās) līdzāspastāvēšana ir nepieciešama lauku attīstības nodrošināšanai (mērķis - apdzīvoti lauki). Tai pašā laikā nepieciešami uzlabojumi dzīves kvalitātē, kas sasniedzama ar MVS lielāku dalību tirgū (mērķis – labklājība). Jāmaina attieksme pret lauku saimniekošanas vērtību no šaurāka saimniecību tirgus iespēju skatījuma (SI) uz plašāku – MS lomu lauku attīstībā to daudzfunkcionalitātē nodrošinot un respektējot ilgtspējas kritērijus. Tām ir sava atšķirīga nozīme, kas prasa atšķirīgu politiku. Veicinot pāreju uz tirgu, var pastāvēt arī pašpatēriņa saimniecības. Tām ir tiesības pastāvēt un saimniekot atšķirīgā veidā. Arī šādu saimniecību darbības laukos ir atbalstāma, un šim atbalstam jābūt samērojamam ar to sniegto sabiedrisko labumu. Daļa saimniecību sekmīgi var darboties kā daļēja laika saimniecības, kad to īpašniekiem galvenais ieņēmumu avots ir citur, taču tie dzīvo laukos un uztur savu ģimenes saimniecību.

Politikas un atbalsta pasākumu līmenī svarīga būtu fokusēšanās uz saimniecību (īpašnieku) vajadzībām, kas izriet no mērķa grupas specifikas, lieluma, darbības veida, resursiem, un iespējams - teritoriālām atšķirībām.

Kopsavilkums

MVS Latvijā ir iespēja izmantojot esošos zemes resursus, ražot ievērojami vairāk, pie nosacījuma, ka attiecīgai produkcijai tiek rasts noiets. Ļoti mazo un mazo saimniecību grupā galvenokārt tie būtu tādi produkti, kas ir maz piemēroti lielražošanai, vai arī kurus ražojot mājas apstākļos (ne lielražošanā), tiek iegūts būtiski atšķirīgas kvalitātes produkts, kuru var pārdot nelielos apjomos, taču par augstāku cenu. Lai to sekmētu, ir vajadzīgs MVS pieejams atbalsts ieguldījumiem, kā arī novērtēts šo saimniecību sniegtais sabiedriskais labums teritorijai.

Vidējo saimniecību sektors Latvijā ir salīdzinoši maz attīstīts, salīdzinot ar citām ES valstīm. Tomēr tieši vidējo saimniecību būtība visvairāk atbilst ģimenes saimniecības modelim, kas tiek izvirzīts par prioritāru ES.

4.5.2 Saimniecībām piemērotāko pasākumu un nosacījumu izvērtējums

Šajā sadaļā ir izvērtēti esošie LAP 2014-2020 pasākumi, to piemērotības kontekstā mazajām un vidējām saimniecībām.

Saskaņā ar EK Regulu Nr.1305/2013 par atbalstu lauku attīstībai, par mazo lauku saimniecību attīstības sekmēšanai īpaši svarīgiem pasākumiem un darbībām, uzskatāmi:

- Darījumdarbības sākšanas atbalsts mazo lauku saimniecību izveidei (M06.3.)
- Ieguldījumi materiālajos aktīvos (M04)
- Lauksaimniecības un pārtikas produktu kvalitātes shēmas (M03 – nav izvēlēts)
- Zināšanu pārneses un informācijas pasākumi (M01)
- Konsultāciju pakalpojumi, lauku saimniecību pārvaldības un lauku saimniecību atbalsta pakalpojumi (M02)
- Sadarbība (M16) – tikai uzsākšanas stadijā.

Ievērojot Programmā konstatēto nepieciešamību īpaši sekmēt MVS attīstību, augšminētajos pasākumos būtu lietderīgi ierobežota finansējuma apstākļos prioritāti piešķirt MVS, bet pasākumos, kuri orientēti tieši uz šo saimniecību grupu (kā M06.3) – plānotajam finansējumam būtu jābūt pietiekamam, lai iespējami pilnīgākā apjomā apmierinātu kvalitatīvos pieteikumus. Vienlaikus MVS attīstībai ir nozīmīgi arī citi pasākumi, tajā skaitā ar vides mērķiem saistītie, ņemot vērā šo saimniecību koncentrēšanos galvenokārt apvidos ar dabas ierobežojumiem un lielāku orientāciju uz videi draudzīgām saimniekošanas metodēm.

Turpmāk tiks apskatīti atsevišķi konkrēti pasākumi un piedāvātas iespējamās izmaiņas ar mērķi sekmēt mazo saimniecību attīstību un saglabāšanu.

Pasākums M01. Zināšanu pārneses un informācijas pasākumi.

Pasākums uzskatāms par nozīmīgu MVS attīstībā, jo ietver profesionālās izglītības un prasmju apguves pakalpojumus. Saskaņā ar normatīvo regulējumu (MK noteikumi nr.705) tajā mācību dalībnieki, kas pārstāv mazās saimniecības (gada apgrozījums līdz 15 000 EUR) var piedalīties ar atvieglotiem noteikumiem (atbalsts sedz 90% no mācību maksas). Līdz ar to pasākuma nosacījumi uzskatāmi kā labvēlīgi MVS attīstībai un nav indikāciju par nepieciešamām izmaiņām. Ieteikumi ir saistīti ar šo apmācību popularizēšanu MVS pārstāvju vidū, jo aptauju dati rāda, ka zināšanu nozīme netiek pietiekami novērtēta, lai gan ļoti nepieciešama.

Pasākums M02. Konsultāciju pakalpojumi, saimniecību pārvaldības un lauku saimniecību atbalsta pakalpojumi.

Saskaņā ar Regulu 1305/2013, konsultācijas MVU var attiekties uz jautājumiem, kas saistīti ar uzņēmuma ekonomiskajiem un vides rādītājiem (15.pants 6.p.). Latvijas normatīvais regulējums (MK noteikumi nr.695) attiecībā uz šo pasākumu nosaka vēl stingrākus kritērijus: proti, konsultācijas par uzņēmuma ekonomisko un vides rādītāju jautājumiem var saņemt saimnieciskās darbības veicējs, ja tās apgrozījums pēdējā noslēgtajā gadā nepārsniedz 15 000 EUR. Šādi nosacījumi no konsultāciju saņēmēju loka izslēdz lielu daļu vidējās saimniecības. Ievērojot, ka vidējo saimniecību ekonomiskie rādītāji, saskaņā ar darbā veikto analīzi, ir nepietiekami un šīm saimniecībām ir nepieciešams kļūt ekonomiski spēcīgākām, ir vērtējams, ka arī tām šādas konsultācijas ir vajadzīgas. Tādēļ būtu lietderīgi paaugstināt augšējo apgrozījuma sliekšni līdz vismaz 25 000 EUR, lai šādas konsultācijas varētu saņemt uz attīstību orientētās vidējās saimniecības.

Pasākums M04 – Ieguldījumi materiālajos aktīvos.

Šim pasākumam ir potenciāli vislielākā nozīme lauku saimniecību konkurētspējas paaugstināšanā, sakarā ar proporcionāli tam atvēlēto finansējumu

(~32% no kopējā visas programmas publiskā finansējuma). Tomēr, kā rāda dati, MVS daļa pasākuma publiskajā finansējumā ir salīdzinoši maza – ap 12%, neraugoties uz darbības pamatojumā atzīto nepieciešamību primāri sekmēt tieši MVS modernizāciju un konkurētspēju.

Atbilstoši Regulas 1305/2013 nosacījumiem, ja veic ieguldījumus, lai atbalstītu lauku saimniecības pārstrukturēšanu, dalībvalstis novirza atbalstu lauku saimniecībām saskaņā ar SVID analīzi. Tomēr atbilstošais normatīvais regulējums (MK noteikumi nr.600) neparedz faktiski nekādas priekšrocības MVS. Tomēr, no MVS viedokļa pozitīvi vērtējams, ka pasākumā netika apstiprināti ierobežojumi tajā piedalīties mazajām saimniecībām, un vienīgais ierobežojums ir prasība, ka atbalsta pretendents ir jābūt guvušam ieņēmumus no lauksaimniecības produktu pārdošanas pēdējā noslēgtajā gadā (5.2.p.). Lai arī tas formāli izslēdz no pretendentu loka saimniecības, kuras ražo tikai pašpatēriņam, šāds ierobežojums ir vērtējams kā samērīgs, ņemot vērā, ka nav noteikta zemākā ieņēmumu robeža, tādēļ šo kritēriju vajadzētu spēt sasniegt katram, kurš plāno nopietni modernizēt saimniecību.

Lai pasākums sekmīgāk darbotos, veicinot MVS konkurētspēju, tādējādi sniedzot lielāku ieguldījumu visa lauksaimniecības sektora ilgtspējas un produktivitātes celšanā, attiecībā uz MVS ir lietderīgi izskatīt šādus papildinājumus (attiecinot uz visiem apakšpasākumiem):

1) pamatojoties uz Regulas 1305/2013 7.pantā paredzētajām iespējām dalībvalstīm noteikt tematiskās apakšprogrammas mazajām lauku saimniecībām un uz tā pamata paaugstināt atbalsta likmes par 10% - projektiem, kurus realizē mazās saimniecības, noteikt paaugstinātu atbalsta intensitāti par 10% (nepārsniedzot regulā noteikto kopējo intensitāti). Mazo saimniecību definīcija, ņemot vērā Regulas 7.panta 6.p. iestrādāto norādi, šajā gadījumā var tikt noteikta atbilstoši M06.3.pasākuma nosacījumiem.

2) Saskaņā ar SVID analīzi, būtu nepieciešams noteikt prioritāti projektu realizācijā mazajām un vidējām saimniecībām. Ņemot vērā, ka esošā atsevišķā aploksne saimniecībām ar apgrozījumu līdz 70 000 EUR daudzviet ir neproporcionāli maza, ir iespējami vairāki alternatīvi risinājumi, lai sekmētu MVS līdzdalību pasākumā:

- saglabāt esošo aploksni, kura attiecas uz saimniecībām ar apgrozījumu līdz 70 000 EUR, taču tās īpatsvaru koriģēt atbilstoši faktiskajam pieprasījumam katrā reģionālajā pārvaldē. Ņemot vērā ievērojamās saimniecību – projektu pieteicēju struktūras atšķirības reģionos, aplokšņu % sadalījumu noteikt proporcionāli līdzšinējās kārtās pieprasīto līdzekļu kopsummai katrā reģionālajā lauksaimniecības pārvaldē atsevišķi. Tādā gadījumā, piemēram, Zemgales reģionā palielināsies lielo saimniecību atbalstam atvēlētā aploksne, bet reģionos ar augstu MVS īpatsvaru, it īpaši Dienvidlatgalē un Ziemeļvidzemē, būs iespēja vairāk atbalstīt šīs saimniecības. Tādējādi tiks novērsta situācija, kad ārpus atbalsta saņēmēju loka paliek MVS, pat ja tās savākušas lielāku atlases punktu skaitu nekā attiecīgā reģiona lielās saimniecības, kuras tiek pie atbalsta mazākas konkurences dēļ savā grupā. Papildus minētajam, lai sekmētu no SVID izrietošo prioritāti MVS atbalstam, šai aploksnei paredzēto finansējuma daļu, kas aprēķināta izmantojot minēto kritēriju, var palielināt papildus līdz 10%. Tas nozīmē, ja atbilstoši līdzšinējo kārtu pieteikumiem konkrētā reģionālajā lauksaimniecības pārvaldē grupā līdz 70 000 EUR pieteikti 32% no kopējā finansējuma, tad attiecīgo aploksni var noteikt līdz 42% no pārvaldei atvēlētā publiskā finansējuma šajā pasākumā.

- atteikties no dalījuma aploksnēs pēc saimniecību lieluma, taču mazajām un vidējām saimniecībām noteikt papildu punktus atlases kritērijos. Orientējošais piedāvājums: ja saimniecības neto apgrozījums iepriekšējā gadā bijis zem 25 000 EUR, tiek piešķirti papildus 10 punkti, bet ja apgrozījums ir virs 25 000, taču nepārsniedz 70 000 EUR, papildus 5 punkti. Šāda kritērija pamatojums ir SVID identificētā vajadzība prioritāri celt mazo un vidējo saimniecību konkurētspēju, veicinot to modernizāciju.

Pasākums M06 – Lauku saimniecību un uzņēmējdarbības attīstība.

Šis pasākums uzskatāms par vienu no svarīgākajiem, ja ne pašu svarīgāko tieši MVS attīstības sekmēšanai, ietverot arī uzņēmējdarbības dažādošanu. Tajā ir vairāki pēc būtības atšķirīgi apakšpasākumi ar atsevišķu normatīvo regulējumu, tādēļ tie skatīti atsevišķi.

Apakšpasākums M06.1 - uzņēmējdarbības sākšanas atbalsts jauniem lauksaimniekiem.

Šajā apakšpasākumā noteiktā minimālā robežvērtība ir 15000 EUR apgrozījums vai SI, kas no pasākuma dalībnieku loka izslēdz mazās saimniecības. Tomēr šāda prasība šķiet izrietoša no Regulas 1305-2013 19.panta 4 p., kur noteikts, ka sliekšnim, lai varētu pretendēt uz dalību šajā pasākumā, ir jābūt augstākam par sliekšni, kurš noteikts atbalsta pasākumā mazo saimniecību attīstībai (M06.3.). Tas nozīmē, ka minētie apakšpasākumi ir savstarpēji izslēdzoši, un atkarībā no saimniecības lieluma, atbalsta saņēmējs var pretendēt uz vienu no tiem. Šāda prasība ir saprotama, tomēr sarežģītumu rada tas, ka abos minētajos apakšpasākumos ir salīdzinoši neliels piešķirtais finansējums un augsta konkurence. Tā kā M06.1. apakšpasākumā plānotā publiskā finansējuma limits ar esošajiem pieteikumiem ir jau izsmelts (96% no plānotā), bet tam ir ļoti liela nozīme mērķu sasniegšanā par paaudžu maiņas sekmēšanu lauku saimniecībās un gados jaunu cilvēku piesaisti darbam laukos. Būtu lietderīgi ar grozījumiem palielināt šim apakšpasākumam plānoto publisko finansējumu orientējoši 2 reizes, piešķirot papildus tikpat lielu summu kā tika piešķirts sākotnēji (13,9 milj.EUR). Tas ļautu sekmēt vidējo saimniecību attīstību arī programmas darbības otrajā pusē, veicinot tajās paaudžu maiņu. Savukārt plānojot nākamās programmas, tam būtu paredzama vēl lielāka finansējuma daļa, jo līdzšinējais jauno lauksaimnieku pieplūdums ir kritiski zems, bet pasākums gan šajā gan iepriekšējā periodā bijis ļoti pieprasīts.

Apakšpasākums M06.3 - darījumdarbības sākšanas atbalsts mazo lauku saimniecību attīstībai.

Šis ir būtībā vienīgais pasākums, kas ir tieši vērsts uz mazo saimniecību iesaisti tirgū un tieši mazo saimniecību konkurētspējas paaugstināšanu. Pasākums ir sekmīgi organizēts, ko apliecina tā augstais pieprasījums – pieteiktais publiskais finansējums jau tagad par 30% pārsniedz piešķirto (34,7 milj.EUR). Tomēr plānojot šai darbībai paredzēto finansējuma apjomu, acīmredzami netika objektīvi novērtēta faktiskā vajadzība un pieprasījums. Pasākuma nosacījumiem – SI vai neto apgrozījums kritērijam – atbilstošo saimniecību skaits ir aptuveni 25-27 tūkst., no kurām saskaņā ar veiktajām aptaujām 60-80% saimniecību ir orientētas uz savas darbības paplašināšanu. Līdz ar to, īpaši ņemot vērā prioritāru vajadzību attīstīt tieši šīs grupas saimniecības, būtu vajadzība paredzēt vismaz 10 000 saimniecību atbalstu. Tomēr Programma paredz tikai 2370 saimniecību atbalstu (pašreizējais aktīvo pieteikumu skaits ir 2399). Šāda situācija nozīmē, ka neveicot izmaiņas, līdz pat Programmas noslēgumam vairāk netiks sniegts M06.3. pasākuma atbalsts mazajām saimniecībām. Jau no 2009.gada beigām šāda veidā atbalsts mazajām saimniecībām gandrīz netika sniegts, kas izpaužas arī saimniecību darbības rezultātos.

Lai situāciju labotu, no citām darbībām paredzētajiem līdzekļiem būtu lietderīgi pārdalīt līdzekļus, kas nepieciešami pasākuma turpināšanai. Šajā darbā nav analizētas finansiālās iespējas šādu izmaiņu veikšanai, bet atbilstoši vajadzību aprēķinam, kopējais publiskais finansējums MVS attīstībai veicot attiecīgo apakšpasākumu, būtu vērtējams ap 130-150 milj.EUR apmērā (tas atbilst 8670 līdz 10 000 saimniecību atbalstam jeb 35% no mērķa grupā esošajām saimniecībām atbilstoši 2016.g.datiem). Šādu finansējumu būtu lietderīgi ieplānot nākamajā periodā, jo tas ļautu būtiski uzlabot saimniecību struktūru, uzlabot ekonomisko situāciju laukos (pabalstu saņēmēju vietā radīt saimniecības, kas nopelna pašas), un sekmēt lauku teritoriju pievilcību gan kā dzīves, gan kā saimnieciskās darbības videi.

Apakšpasākums M06.4 - atbalsts ieguldījumiem ar lauksaimniecību nesaistītu darbību izveidei un attīstībai.

MVS attīstībai vienlīdz svarīgi ir ne tikai ieguldījumi lauksaimniecības nozarē, bet arī uzņēmējdarbības dažādošana, attīstot nelauksaimnieciskās darbības (tai skaitā pakalpojumus). Tomēr pie esošajiem nosacījumiem MVS aktivitāti šajā uz līdžīgos pasākumos kavē nepieciešamība rast līdzfinansējumu. Optimālais variants, kas visaktīvāk sekmētu mazo saimniecību ekonomikas dažādošanu, būtu šajā apakšpasākumā pielietot līdzīgu finansējuma shēmu, kā M06.1 un M06.3, kur finansējums tiek piešķirts fiksēta maksājuma veidā. (Regulā 1305/2013 nav norādīts, ka šajā apakšpasākumā to nevarētu pielietot). Ja šādu shēmu tomēr nav iespējams piemērot, veids kā sekmēt MVS iesaisti, būtu tematiskās apakšprogrammas mazo saimniecību attīstībai ietvaros piemērot papildus atbalsta intensitāti 10% mazajām saimniecībām (mazo saimniecību loks atbilstoši M06.3. noteiktajam). Tomēr faktiski sagaidāmais aktivitātes pieaugums šādu tikai izmaiņu gadījumā vien nav liels, jo saimniecībām ir grūti nodrošināt līdzfinansējumu. Tādēļ atbalsts nelauksaimnieciskām aktivitātēm būtu saistāms ar dažādu finanšu instrumentu pielietošanu, kā arī konsultācijām šādu darbību attīstīšanai.

Pasākums M09 Ražotāju grupu un organizāciju izveide.

Kooperācija ir viens no nozīmīgākajiem MVS attīstības priekšnoteikumiem, tādēļ ir veicināma to līdzdalība ražotāju grupās. Šeit gan liela nozīme ir subjektīviem faktoriem, kā uzticība konkrētai grupai u.tml. Viens no svarīgākajiem virzieniem saistībā ar MVS būtu stimulēt esošajās RG uzņemt kā biedrus mazās saimniecības. Tomēr jau iepriekš izveidotām RG atbalsts saskaņā ar Regulu nr.1305/2013 nav paredzēts. Esošā atbalsta ietvaros, lai stimulētu tieši MVS iesaisti RG, kā viens no risinājumiem ir ieviest nosacījumu, ja vismaz 70% no RG apgrozījuma veido tādi biedri, kuri iestāšanās brīdī atbilst MVS nosacījumiem (SI vai apgrozījums nepārsniedz 25 000 EUR), tad atbalsta likmi nākamajā gadā samazina lēnāk – nevis par 2 procentpunktiem, kā noteikts MK noteikumos nr. 60 (14.punkts), bet par vienu procentpunktu. Šādām – galvenokārt MVS veidotām ražotāju grupām var pārskatīt arī atbalsta nosacījumus, neierobežojot lauksaimnieciskās darbības nozari (5.punkts).

Pasākums M11. Bioloģiskā lauksaimniecība.

Pasākuma atbalsta nosacījumi ir vienlīdz atbilstoši visām saimniecībām. Līdzšinējā MVS aktivitāte šajā pasākumā vērtējama kā vidēja, tāpēc ieteicams MVS dalību pasākumos veicināt prioritāri, piemēram, nosakot ikgadējos ierobežojumus jaunu platību uzņemšanai pasākumā, iekļaut izņēmumus, kuri būtu attiecināmi uz MVS. Tanī pašā laikā šiem izņēmumiem būtu nosakāmi papildus ekonomiskie kritēriji, lai prioritāri atbalstītu uz ekonomisko attīstību orientētās saimniecības.

Pasākums M17 Riska pārvaldība.

Riska pārvaldība MVS ir svarīga, jo šīs saimniecības sava nelielā līdzekļu apjoma un ierobežoto kredītiespēju dēļ ir īpaši jutīgas dažādu risku gadījumos (nelabvēlīgi dabas apstākļi, tirgus cenu straujš samazinājums u. tml.).

Tomēr no Regulā nr.1305/2013 piedāvātajiem trim riska pārvaldības veidiem Latvija līdz šim ir izvēlējusies tikai vienu – ražas, dzīvnieku un augu apdrošināšanas prēmijas (apakšpasākums M17.1). Pasākums kopumā ir aktīvi izmantots, tomēr saskaņā ar apkopoto informāciju, tikai 6% no atbalsta attiecas uz MVS. MK noteikumos nr.492 noteiktā atbalsta intensitāte (65%) ir atbilstoša maksimāli atļautajai saskaņā ar regulu nr.1305/2013, tomēr, atbilstoši tematiskās apakšprogrammas piedāvātajām iespējām mazo saimniecību attīstībai (7.pants), var tikt izskatīta iespēja mazajām saimniecībām palielināt atbalsta intensitāti par 10%.

Mazo un vidējo saimniecību darbības nodrošināšanai būtu svarīgi arī citi riska pārvaldības veidi, it īpaši Regulas 1305/2013 36.panta 1.c) noteiktais *ienākumu stabilizācijas instruments, kas izpaužas kā finansiāli ieguldījumi kopfondos, lai sniegtu kompensāciju lauksaimniekiem saistībā ar ienākumu ievērojamu samazināšanos*. Saproto, ka šāda instrumenta pielietošana attiecībā uz visu veidu saimniecībām var būt saistīta ar ievērojamām un grūti prognozējamām izmaksām, šo darbību būtu iespējams pielietot tieši MVS atbalstam, ņemot vērā, ka MVS ir ievērojami ierobežotāki resursi nekā lielajās saimniecībās. Lai novērstu nelietderīgu līdzekļu izmantošanu, būtu nosakāms, ka atbalstu var saņemt tikai gadījumā, ja attiecīgās lauku saimniecības īpašniekiem lauksaimniecība ir galvenais ienākumu avots. Atbalsta izmaksas kārtība būtu atbilstoša Regulas 1305/2013 39.panta nosacījumiem. Vienlaikus tas stimulētu lauksaimniekus veidot kopfondus riska pārvaldībai. Minētajos kopfondos varētu piedalīties visa veida lauku saimniecības un uzņēmumi, taču MVS (ar lielumu līdz 25 000 EUR) izmaksātie līdzekļi Regulā paredzētajā apmērā (65% plus iespējamie 10%) tiktu segti no atbalsta līdzekļiem.

Pasākums M19 LEADER sadarbības pasākumi.

LEADER apakšpasākums 19.2. *"Darbības īstenošana saskaņā ar sabiedrības virzītas vietējās attīstības stratēģiju"* ietver aktivitāti *"Vietējās ekonomikas stiprināšanas iniciatīvas"* un *"Vietas potenciāla attīstības iniciatīvas"*. Apakšpasākums vērsts uz veicināt sociālo iekļautību, nabadzības mazināšanu un ekonomisko attīstību lauku apvidos, tai skaitā veicinot dažādošanu, mazu uzņēmumu izveidi un attīstīšanu, kā arī darbvietu radīšanu, sekmējot vietējo attīstību lauku apvidos.

Aktivitātē *"Vietējās ekonomikas stiprināšanas iniciatīvas"* augstākā robeža ir saimniecības gada apgrozījums 70 000 EUR. MVS šis apakšpasākums ir vērtējams kā izdevīgs, jo paredz lielu sabiedrisko līdzfinansējumu, kas atkarīgs no projekta veida (līdz 70%, kopprojektiem līdz 80%, sabiedriskā labuma projektiem līdz 90%).

VRG izstrādātajām stratēģijām jāatspoguļo reālās vietējās vajadzības, paredzot atbilstošu fondu finansējumu, ne tikai ELFLA (daudzfondu pieeja pēc 2020.g.). Mazā biznesa un MVS atbalsts laukos būtu jābūt prioritārs tieši LEADER aktivitātēs, jo tieši tas visvairāk saistāms ar lokālām vajadzībām un atbilst pasākuma mērķiem.

Tomēr līdz šim LEADER pasākumu potenciāls uzņēmējdarbības veicināšanai nav izmantots, jo lielākā daļa projektu tikuši realizēti infrastruktūras ierīkošanai, kā arī sporta, atpūtas un kultūras aktivitātēm (LVAEI, 2014). Tā kā projektus atlasa VRG, šeit ir svarīga vietējo kopienu sapratne par uzņēmējdarbības attīstības nozīmi kopienas dzīvē, tajā skaitā MVS darbības atbalsta pozitīvu ietekmi uz visu kopienā.

Apkopotās iepriekš aprakstītās atziņas par LAP 2014-2020 pasākumu un to nosacījumu izvērtējumu MVS kontekstā iekļautas 4.5-1. attēlā, kurā ekspertu

vērtējumā ietverta LAP 2014-2020 pasākuma nozīme MVS ekonomiskajai izaugsmei, MVS iespējas pieteikties atbalstam pasākumā un MVS līdzšinējā dalība pasākumā.

Pasākuma kods	LAP 2014-2020 pasākumi	Pasākuma nozīme MVS ekonomiskajai izaugsmei	MVS iespējas pieteikties atbalstam pasākumā	MVS līdzšinējā dalība pasākumā
M01	Zināšanu pārneses un informācijas pasākumi			
M02	Konsultāciju pakalpojumi, saimniecību pārvaldības un lauku saimniecību atbalsta pakalpojumi			
M04	Ieguldījumi fiziskajos aktīvos			
M05	Dabas katastrofās un katastrofālos notikumos cietušā lauksaimniecības ražošanas potenciāla atjaunošana un piemērotu profilaktisko pasākumu ieviešana			
M06	Lauku saimniecību un uzņēmējdarbības attīstība			
M07	Pamatpakalpojumi un ciematu atjaunošana lauku apvidos			
M08	Ieguldījumi meža platību paplašināšanā un mežu dzīvotspējas uzlabošanā			
M09	Ražotāju grupu un organizāciju izveide			
M10	Agrovides un klimata saistības			
M11	Bioloģiskā lauksaimniecība			
M12	Natura 2000 maksājumi meža zemēs			
M13	Maksājumi saimniecībām ar dabas ierobežojumiem			
M16	Sadarbība			
M17	Riska pārvaldība			
	<i>Apzīmējumi</i>	<i>Ļoti nozīmīga/nozīmīga</i>	<i>Atbalsta nosacījumi pilnībā piemēroti MVS</i>	<i>Nozīmīga</i>
		<i>Vidēji nozīmīga</i>	<i>Daļēji piemēroti</i>	<i>Vidēja</i>
		<i>Nav/maznozīmīga</i>	<i>Nav piemēroti</i>	<i>Nenozīmīga</i>

4.5-1. attēls. LAP 2014-2020 pasākumu novērtējums MVS ekonomiskās attīstības kontekstā

Kopumā LAP pasākumu piemērotības izvērtējums ļauj secināt, ka mazajām saimniecībām daudz piemērotāki ir platību maksājumi un pasākumi, kuros netiek prasīts līdzfinansējums (vai arī tas ir ļoti neliels), un šādus pasākumus tās aktīvi izmanto un sasniedz rezultātus.

5. SECINĀJUMI UN IETEIKUMI PAR ATBALSTU SAIMNIECĪBĀM

Darbā veiktā analīze ļauj izdarīt šādus **secinājumus** par MVS nozīmi, attīstību un atbalstu:

Pēdējos gados ievērojami ir pieaugusi politikas veidotāju un plašākas sabiedrības uzmanība neliela apjoma ģimeņu lauksaimniecībai. Mazo saimniecību sociāliekonomiskā nozīme līdz šim ir nepietiekami novērtēta. Tā izpaužas daudzos virzienos, un nav pilnībā izpētīta. Kvantitatīvās vērtēšanas metodes, kas ļautu precīzi noteikt MS ieguldījumu sabiedrisko labumu radīšanā, vides pakalpojumu sniegšanā un lauku attīstībā, vēl nav izstrādātas, unificētas un pietiekami izplatītas.

Nepastāv vienota mazo un vidējo saimniecību definīcija, kas ir viens no šķēršļiem normatīvās bāzes sakārtošanai. Ekonomiska rakstura analīzei par optimālāko kritēriju saimniecību klasifikācijai pēc lieluma tiek uzskatīts ekonomiskais lielums, ko mēra ar standarta izlaidi (SI). Latvijā, ņemot vērā saimniecību struktūru un to ekonomiskos rezultātus, par mazajām un vidējām saimniecībām, kurām būtu vajadzīgi īpaši atbalsta nosacījumi, var uzskatīt saimniecības ar SI līdz 25 000 EUR (MVS).

MVS skaitā var izdalīt trīs galvenās grupas atkarībā no šo saimniecību ekonomiskās darbības rakstura un apjoma:

- 1) ļoti mazās saimniecības (SI līdz 2000 EUR). Tās galvenokārt ir pašpatēriņa saimniecības;
- 2) mazās saimniecības (SI no 2000 līdz 8000 EUR). To skaitā ietilpst gan pašpatēriņa, gan daļēji uz tirgu orientētas saimniecības, tomēr to apjomi ir nelieli;
- 3) Vidējās saimniecības (SI no 8000 līdz 25 000 EUR) - daļēji komerciālas saimniecības.

Visas šo saimniecību grupas vieno tas, ka pašu finansiālie resursi tām kopumā ir niecīgi, tādēļ ražošanas attīstībai ir vajadzīgs „grūdiens” no ārienes investīciju veidā.

Vērtējot lauksaimniecības ilgtspējas un multifunkcionalitātes kontekstā, MS ir labvēlīgākas kopienas sociālo mērķu sasniegšanā. Tās pilda īpašu lomu lauku vides un kopienas attīstībā un ir izšķiroša nozīme lauku nodarbinātības, vietējās pārtikas ražošanā, kultūras tradīciju saglabāšanā, vietējo zināšanu un vietējā cilvēku potenciāla attīstībā u.c. Daudzviet, īpaši ekonomiski vājāk attīstītos reģionos. MS pastāvēšanai ir cieša saistība ar lauku apdzīvotību, un to skaita samazināšanās veido negatīvu domino efektu atiecībā uz vietas attīstību.

MS ekonomiskā efektivitāte vērtējama plašāk, ņemot vērā to ieguldījumu sabiedrisko labumu radīšanā vietējā attīstībai. MS vērtība ir to funkcionālajā daudzveidībā, kas nav tikai tirgus orientēta. Tādēļ to labuma novērtēšanai vajadzīgi atšķirīgi kritēriji nekā LS. Pētījumi uzrāda gan saimniecību spēju sasniegt labus efektivitātes rādītājus, gan to maz izmērīto ieguldījumu citu lauku attīstības funkciju un ilgtspējas faktoru attīstībā.

Latvijā MVS galvenās specializācijas nozares ir laukkopība, jaukta augkopība un lopkopība, piena ražošana, attīstās ganāmo mājlopu audzēšana. Taču tajās ir neizmantots potenciāls. Īpaši tas attiecas uz ļoti mazajām saimniecībām.

Saimniecību ieiešanu tirgū kavē esošais iepirkuma cenu līmenis un ierobežotās realizācijas iespējas. Tikai nedaudz vairāk par trešdaļu no pašpatēriņa saimniecībām plāno ieiet vai atgriezties tirgū, valstij un pašvaldībām šo procesu veicinot. Pašpatēriņa saimniecību īpatsvars lauku saimniecību kopskaitā Latvijā ir viens no

augstākajiem ES, kas norāda uz grūtībām ieiet tirgū. Tas norāda arī uz vajadzību veikt konkrētus atbalsta pasākumus, lai sekmētu šo procesu.

Latvijā pēc iestāšanās ES ir strauji palielinājusies attīstības disproporcija starp lielajām un mazajām saimniecībām. Lielās saimniecības ir attīstījušās daudz straujāk, un tas ir cieši saistīts ar ievērojami aktīvāku ieguldījumu atbalsta izmantošanu.

ES atbalsta nosacījumi 2014.-2020.gadam paredz īpašus atbalsta pasākumus mazajām saimniecībām, tajā skaitā saskaņā ar Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr.1305/2013 7. pantu ir iespējams lauku attīstības programmās izstrādāt īpašu apakšprogrammu mazo lauku saimniecību attīstībai, integrējot vairāku pasākumu iespējas, un nosakot paaugstinātu atbalsta likmi par 10%. Latvija nav ieviesusi šādu apakšprogrammu, lai arī SVID analizē ir konstatēta nepieciešamība īpaši atbalstīt mazo un vidējo saimniecību attīstību, jo tieši to ekonomiskā situācija ir ievērojami vājāka.

To MVS ekonomiskā situācija, kuras ir saņēmušas LAP 2007-2013 un LAP 2014-2020 projektu atbalstu, kopumā ir nozīmīgi uzlabojusies. Investīciju atbalsta pasākumiem ir tieša pozitīva ietekme uz saņēmēju ekonomisko izaugsmi, darba ražīgumu un nodarbinātību. Pasākumiem nav pašsvara efekta, kas nozīmē, ka bez atbalsta saņemšanas analogas investīcijas netiktu veiktas.

Tomēr atbalsta saņēmēju īpatsvars mazo saimniecību grupās ir ļoti neliels pret šo saimniecību skaitu. Veiktā analīze ļauj izdarīt pieņēmumu, ka tas galvenokārt ir saistīts ar līdzfinansējuma trūkumu, kā arī daļēji ar ideju un uzņēmības trūkumu. Taču interese par pasākumiem, kuri bija specifiski orientēti uz daļēji naturālajām saimniecībām, ir bijusi liela, tādēļ šo saimniecību aktivizācijā liela nozīme ir pieņemamiem pasākumu nosacījumiem un pieejamam finansējumam. Ekonomiskā atdeve no līdzekļiem, kuri tiek ieguldīti mazo saimniecību attīstībā, kopumā nav mazāka kā lielajās saimniecībās, taču sociālā atdeve (darbavietu saglabāšana, ieguldījums lauku sociālajā vidē u.c.) ir lielāks.

Svarīgākie LAP atbalsta pasākumi mazo un vidējo saimniecību atbalstam LAP 2014-2020 ietvarā ir:

- M06 Lauku saimniecību un uzņēmējdarbības attīstība
- M01, A02 Zināšanu pārneses, informācijas un konsultāciju pasākumi
- M08 Ieguldījumi meža platību paplašināšanā un mežu dzīvotspējas uzlabošanā
- M10 Agrovides un klimata saistības
- M11 Bioloģiskā lauksaimniecība
- M13 Maksājumi saimniecībām ar dabas ierobežojumiem
- M19 Vietējās attīstības stratēģijas (LEADER).

Tomēr mazo saimniecību iespējas iegūt līdzfinansējumu ir ierobežotas, tādēļ to daļa kopējā atbalsta saņēmēju skaitā un finansējuma apmērā LAP projektos ir neproporcionāli maza salīdzinājumā ar šo saimniecību īpatsvaru valstī (skaita, izmantotās LIZ un nodarbinātības ziņā).

Daudz aktīvāk iepriekš minētās saimniecības izmanto platību maksājumus – VPM, mazo saimniecību atbalsta shēmu (MLS), kā arī LAP platību maksājumus (Agrovide, ADSI (bij.MLA) u.c.). Taču zemais uz attīstību orientētā atbalsta īpatsvars nestimulē jaunus ieguldījumus un saimniecību attīstību. Tas nozīmē, ka tām vajadzīgi tāda veida pasākumi, kuros privātais līdzfinansējums vai nu nav vajadzīgs, vai arī tas ir ļoti neliels.

Līdz šim LAP nav bijusi vērsta uz ļoti mazajām (pašpatēriņa) saimniecībām, tomēr sabalansētas saimniecību struktūras un lauku ekonomiskās attīstības sekmēšanai ir nepieciešams rast veidu, kā veicināt ekonomiskās aktivitātes arī šajās saimniecībās..

Galvenie attīstības virzieni mazajām un vidējām saimniecībām, lai celtu to ekonomisko dzīvotspēju, ir šādi:

- 1) Intensīvāka zemes izmantošana
- 2) Papildus vērtības pievienošana savai produkcijai
- 3) Ražošanas efektivitātes celšana (jaunas tehnoloģijas u.tml.)
- 4) Pakalpojumi sabiedrībai un videi (vides un ainavas saglabāšana, vietējās kopienas uzturēšana u.tml.) kas tiek materiāli novērtēti.

Latvijas apstākļos ir nozīmīgs potenciāls visos šajos virzienos.

Nozīmīgu trūkums ir apstiprinātas politikas trūkums Latvijā, kas noteiktu apdzīvotības saglabāšanas uzdevumus laukos.

Ieteicamā attīstības vīzija, uz kuru var tikt balstīta lauku politika: Sabalansēta saimniecību struktūra ar attīstītu vidējo saimniecību un dzīvotspējīgu mazo saimniecību loku. Vidējo un lielo saimniecību skaits ir palielināms uz esošo mazo saimniecību skaita rēķina, savukārt ļoti mazām saimniecībām ir dodama attīstības iespēja, lai tās kļūtu par mazām vai vidējām saimniecībām. Citu ES valstu pieredzes analīze ļauj indikatīvi vērtēt, ka Latvijā ilgtermiņā būtu vēlama saimniecību struktūra, kas ir tuvināta Zviedrijas esošajai struktūrai: aptuveni 30% lielo saimniecību, 30% vidējo, 30% mazo un 10% ļoti mazo. Taču struktūras izmaiņas galvenokārt panākas, aktivizējot esošo saimniecību darbību, vairs būtiski nesamazinot saimniecību kopskaitu (stabilizējot to aptuveni 50 tūkst. līmenī).

Kopumā var vērtēt, ka orientējoši 25% no ļoti mazajām un 40-50% no mazajām saimniecībām pie labvēlīgiem nosacījumiem (pieejams atbalsts, t.sk. informatīvais) ir orientētas uz attīstību (ražošanas paplašināšana, jaunu nozaru attīstība, investīcijas u.tml.).

No darbā veiktās analīzes un izdarītajiem secinājumiem izriet šādi **ieteikumi** par turpmāku atbalstu mazām un vidējām saimniecībām (MVS).

Ieteikumi, kas saistīti ar LAP uzbūvi, pasākumiem un nosacījumiem (gan turpmākiem periodiem, gan iespēju robežās arī 2014-2020.g.), un ir balstīti uz aktuālo LAP 2014-2020 redakciju, kā arī ES Regulu nr.1305/2013:

1. Ievērojot MVS īpaši vietu lauku saimniecību struktūrā, kā arī nozīmi lauku apdzīvotībā un infrastruktūras saglabāšanā, šo saimniecību (ar SI līdz 25 000 EUR) atbalstu noteikt kā vienu no lauku attīstības un LAP prioritātēm.

2. Iespējami pilnīgāk izmantot ES atbalsta nosacījumos paredzētās iespējas MVS atbalstam, īpaši tās, kuras ir vērstas uz šo saimniecību attīstību. Tajā skaitā ietilpst saskaņā ar Regulas (ES) Nr.1305/2013 7.pantu paredzētā īpašā apakšprogramma mazo lauku saimniecību attīstībai, integrējot vairāku pasākumu iespējas, un nosakot paaugstinātu atbalsta likmi par 10%. Par mazajām saimniecībām šajā izpratnē var tikt atzītas vismaz lauku saimniecības ar ekonomisko lielumu līdz 15 000 EUR, atbilstoši M06.3.apakšpasākuma nosacījumiem. Palielinātā atbalsta intensitāte būtu it īpaši attiecināma uz pasākumiem (aktivitātēm) M04, M06.4, M17 un M19 (LAP 2014-2020 redakcijā).

3. Ņemot vērā līdzšinējo tendenci, pasākumu struktūra būtu jāplāno tā, lai pirmām kārtām sekmētu mazo un vidējo saimniecību attīstību. Kopumā no lauku saimniecībām paredzētās daļas vismaz 40% būtu atvēlami saimniecībām, kuras ietilpst MVS kategorijā (SI līdz 25 000 EUR) (pie 2016.g.saimniecību struktūras).

4. Lielākā daļa no MVS attīstībai paredzētajiem līdzekļiem būtu iedalāmi tajos pasākumos, kuri šīm saimniecībām ir vispiemērotākie. No attīstības viedokļa tām svarīgākais ir M06 *Lauku saimniecību un uzņēmējdarbības attīstība* ar visiem tā apakšpasākumiem (tuvāk par katru no tiem 5.p.).

5. Līdzšinējā M06 pasākuma analīze rāda, ka salīdzinot ar esošo situāciju, apakšpasākumos ir ieteicamas šādas izmaiņas:

M06.1 – atbalsts jauniejiem lauksaimniekiem; ņemot vērā aktuālo vajadzību piesaistīt laukiem jaunus uzņēmīgus cilvēkus un atjaunot cilvēkkapitālu, kā arī augsto pieprasījumu pēc šāda veida pasākuma, tam ieplānojama publiskais finansējums orientējoši būtu nepieciešams vismaz 3 reizes lielāks nekā pašreiz, t.i. ~40 milj.EUR.

M06.3 – atbalsts mazo lauku saimniecību attīstībai; ņemot vērā, ka šis ir galvenais pasākums, ar kura palīdzību ir sekmēta mazo lauku saimniecību attīstība, t.sk. pāreja uz vidējo saimniecību kategoriju, pasākums būtu plānojams tādā apjomā, lai apmierinātu ~10 000 saimniecību projektus. Atbilstoši šī perioda finansējumam (15 000 EUR uz saimniecību), tam būtu atvēlami 130 – 150 milj. EUR publiskā finansējuma. Ņemot vērā, ka piešķiramā publiskā finansējuma apmērs ir salīdzinoši neliels, nav pamata liegt piedalīties tām saimniecībām, kuras iepriekšējās programmās ir startējušas līdzīgos pasākumos, un sekmīgi izpildījušas prasības.

M06.4 – ieguldījumi ar lauksaimniecību nesaistītu darbību izveide un attīstība. Lietderīgi izskatīt iespēju MVS kritērijiem atbilstošām saimniecībām šajā pasākumā piedalīties ar līdzīgiem nosacījumiem kā apakšpasākumos M06.1 un M06.3, t.i. fiksēta maksājuma veidā, neprasot privāto līdzfinansējumu. Maksimālā atbalsta summa būtu atbilstoša saimniecības lielumam: ja neto apgrozījums (kopējais, ne tikai lauksaimniecībā) nepārsniedz 15 000 EUR gadā, tad atbalsta summa nepārsniedz 15 000 EUR, bet ja tā ir lielāka (vismaz pēdējos 2 gadus pēc kārtas), tad atbalstu var piešķirt līdzīgi kā M06.1. pasākumā 40 000 EUR apmērā. Par saimniecību lieluma augšējo robežu, uz kuru būtu attiecināmi šādi nosacījumi, būtu veicama atsevišķa izpēte, jo šajā darbā tika iekļautas saimniecības tikai līdz SI 25 000 EUR.

6. Pasākumā M04 – Ieguldījumi materiālajos aktīvos; lai pasākumu darītu piemērotāku MVS un sekmētu to attīstību, ir identificētas šādas vēlamās izmaiņas nosacījumos:

6.1. Lai novērstu situāciju, ka esošā nodalītā aploksnē mazajām un vidējām saimniecībām tieši ierobežo šo saimniecību iespējas piedalīties pasākumā finansējuma ierobežojuma dēļ, īpaši reģionos ar lielāku MVS īpatsvaru, ir ieteicami 2 alternatīvi risinājumi:

a) saglabāt esošo aploksnē, kura attiecas uz saimniecībām ar apgrozījumu līdz 70 000 EUR, taču tās īpatsvaru koriģēt atbilstoši faktiskajam pieprasījumam katrā reģionālajā lauksaimniecības pārvaldē. Ņemot vērā ievērojamās saimniecību – projektu pieteicēju struktūras atšķirības reģionos, aplokšņu % sadalījumu noteikt proporcionāli līdzšinējās kārtās pieprasīto līdzekļu kopsummai katrā pārvaldē atsevišķi. Lai sekmētu no LAP 2014-2020 SVID izrietošo prioritāti MVS atbalstam, šai aploksnē paredzēto finansējuma daļu, kas aprēķināta izmantojot minēto kritēriju, var palielināt papildus līdz 10%. Tas nozīmē, ja atbilstoši līdzšinējo kārtu pieteikumiem konkrētā pārvaldē grupā līdz 70 000 EUR pieteikti 32% no kopējā finansējuma, tad attiecīgo aploksnē var noteikt līdz 42% no pārvaldei atvēlētā publiskā finansējuma šajā pasākumā.

b) atteikties no dalījuma aploksnēs pēc saimniecību lieluma, taču mazajām un vidējām saimniecībām noteikt papildu punktus atlases kritērijos. Orientējošais piedāvājums: ja saimniecības neto apgrozījums iepriekšējā gadā bijis zem 25 000 EUR, tiek piešķirti papildus 10 punkti, bet ja apgrozījums ir virs 25 000, taču nepārsniedz 70 000 EUR, papildus 5 punkti.

6.2. Izskatīt iespēju saimniecībām ar neto apgrozījumu pirms projekta pieteikšanas līdz 25 000 EUR būvniecību atļaut veikt ne tikai pamatojoties uz līgumiem ar trešajām pusēm, bet arī saviem spēkiem.

7. Pasākumā M09 – Ražotāju grupu (RG) un organizāciju izveide: Esošās atbalsta shēmas ietvaros, lai stimulētu tieši MVS iesaisti RG, kā viens no risinājumiem ir ieviest nosacījumu, ja vismaz 70% no RG apgrozījuma veido tādi biedri, kuri iestāšanās brīdī atbilst MVS nosacījumiem (SI vai apgrozījums nepārsniedz 25 000 EUR), tad atbalsta likmi nākamajā gadā samazina lēnāk – nevis par 2 procentpunktiem, kā noteikts MK noteikumos nr. 60 (14.punkts), bet par vienu procentpunktu. Šādām – galvenokārt MVS veidotām ražotāju grupām var pārskatīt arī atbalsta nosacījumus, neierobežojot lauksaimnieciskās darbības nozari (5.punkts).

8. Pasākumā M17 – Riska pārvaldība: Izvērtēt iespējas ieviest papildus aktivitāti, atbilstoši Regulas 1305/2013 36.panta 1.c) noteiktajam: *ienākumu stabilizācijas instruments, kas izpaužas kā finansiāli ieguldījumi kopfondos, lai sniegtu kompensāciju lauksaimniekiem saistībā ar ienākumu ievērojamu samazināšanos*. Šo darbību būtu iespējams pielietot tieši MVS atbalstam, ņemot vērā, ka MVS ir ievērojami ierobežotāki resursi nekā lielajās saimniecībās. Lai novērstu nelietderīgu līdzekļu izmantošanu, būtu nosakāms, ka atbalstu var saņemt tikai gadījumā, ja attiecīgās lauku saimniecības īpašniekiem lauksaimniecība ir galvenais ienākumu avots. Atbalsta izmaksas kārtība būtu atbilstoša Regulas 1305/2013 39.panta nosacījumiem. Vienlaikus tas stimulētu lauksaimniekus veidot kopfondus riska pārvaldībai. Minētajos kopfondos varētu piedalīties visa veida lauku saimniecības un uzņēmumi, taču MVS (iespēju robežās iekļaujot arī lielākas saimniecības ar gada apgrozījumu līdz 70 000 EUR) izmaksātie līdzekļi Regulā paredzētajā apmērā (65% plus iespējamie 10%) tiktu segti no atbalsta līdzekļiem.

9. Pasākumā M02 – Konsultāciju pakalpojumi: Būtu lietderīgi noteikt, ka konsultācijas par uzņēmuma ekonomisko un vides rādītāju jautājumiem var saņemt saimnieciskās darbības veicējs, ja tās apgrozījums pēdējā noslēgtajā gadā nepārsniedz 25 000 (15 000 EUR vietā). Tas radītu iespēju šādas konsultācijas saņemt arī uz attīstību orientētām vidējām saimniecībām.

10. Kopumā – par atbalstu pašpatēriņa saimniecībām: Ievērojot, ka Latvijā ir ļoti augsts pašpatēriņa saimniecību īpatsvars, veidojot turpmākos LAP, saimniecību struktūras uzlabošanai, nabadzības novēršanai un ekonomiskās aktivitātes stimulēšanai laukos būtu jāparedz konkrēti pasākumi pašpatēriņa saimniecību iekļaušanai tirgū. Konkrētu priekšlikumu izstrāde šajā jomā būtu atsevišķa pētījuma objekts, kas būtu izstrādājams kopā ar ieinteresētajām institūcijām un ražotāju organizācijām.

11. Veicināt MVS dalību LAP 2014-2020 pasākumā Bioloģiskā lauksaimniecība (M11), nosakot MVS grupai labvēlīgākus nosacījumus jaunu platību pieteikšanā.

12. LAP pasākumos atbalsta saņemšanai un projektu atlases kritērijos neiekļaut nosacījumus, kuri netieši ierobežo MVS attīstības iespējas (piem., apsaimniekotās platības palielinājums).

13. Pārejai uz mērķorientētākiem investīciju atbalsta pasākumiem MVS jābūt pārdomātai un pakāpeniskai, ņemot vērā, ka līdzšinējais atbalsts MVS sniedz nozīmīgu ieguldījumu sabiedriskā labuma un ekosistēmu pakalpojumu nodrošināšanā

Ieteikumi, kas sniedzas ārpus LAP uzbūves, taču ir ar to saistīti un / vai tiešā veidā ietekmē mazo saimniecību situāciju:

1. LAD un Valsts lauku tīklam aktīvāk popularizēt MVS pieejamās atbalsta iespējas, tai skaitā sniedzot individuālas konsultācijas un palīdzību dokumentu noformēšanā.

2. Ievērojot, ka ar 2019.gadu plānots pārtraukt ADSI pasākumu (M13), kurš ir nozīmīgs mazo saimniecību ienākumu nodrošināšanā, izvērtēt iespēju izsludināt atkārtotu pieteikšanos 1.pīlāra mazo lauksaimnieku shēmas (MLS) atbalstam ar 2019.gadu, kā arī saglabājot MLS pēc 2020. gada.

3. Latvijā izstrādāt politiku, kas noteiktu normatīvus, plānošanas dokumentus, pasākumus, atbildīgos, lai kompleksi risinātu kritisko situāciju ar depopulāciju, īpaši attālākās teritorijās.

4. Politikai jārespektē lauku kompleksitāte un saimniekošanas formu un vērtību daudzveidība

5. Lai pilnīgāk novērtētu mazo saimniecību sociāli ekonomisko nozīmi Latvijā, būtu izstrādājamas metodes/modeļi un jāveic detalizēti pētījumi par ieguldījumiem lauku attīstībā.

6. LITERATŪRAS SARAKSTS

Aistara, G. (2012). "Visinteresantākās vietas": robežjoslas sociālekoloģiskās mijiedarbes veicināšanai Latvijas laukos. Grām.: Cimdiņa, A; Raubiško, I. eds. Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne

Ambrosio-Albalá, M., Bastiaensen, J. (2010). The new territorial paradigm of rural development: Theoretical foundations from systems and institutional theories. Discussion Paper 02. Institute of Development Policy and Management. University of Antwerp

Arovuori, K., Kola, J. (2004). Experts opinions on policies and measures for multifunctional agriculture.. Discussion papers. No5. Agricultural policy. University of Helsinki.

Arovuori, K., Kola, J. (2005). Policies and Measures for Multifunctional Agriculture: Experts' Insight. International Food and Agribusiness Management Review. Volume 8, Issue 3, , IAMA

Atjaunota ES ilgtspējīgas attīstības stratēģija. (2006). Eiropas savienības padome, Brisele, 10917/3/06 rev 3 (lv)

A Time to Act. A Report of the USDA National Commission on Small Farms (1998). United States Department of Agriculture

Bednaříková, Z. (2015). Evaluation of the impacts of rural development policy measures on the local economy in the Czech Republic. Prague. Economic Papers. Volume 24, Number 04

Biedrības „Latvijas Zemnieku Federācija” sarunas ar pārtikas ražotājiem un patērētājiem Viedokļu raksts. 2015. gada 23.marts – 20.maijs. LAPAS

Boeraeve, F., Dendoncker, N., Dufrêne, M. (2015). Contribution of diversified farming systems to the delivery of ecosystem services. Contribution of a research to agricultural transition. 2ème congrès interdisciplinaire sur le développement durable. du 21 au 22 mai. Université Libre de Bruxelles, Université Catholique de Louvain-La-Neuve. Louvain-La-Neuve. <http://hdl.handle.net/2268/181984>

Bojnec, Š., Latruffe, L. (2013). Farm size, agricultural subsidies and farm performance in Slovenia. Land Use Policy. Volume 32, Pages 207-217, Elsevier

Borec, A., Turk, J. (2009). Sustainable Rural Development – EU Agricultural Perspective. Revija za geografiju - Journal for Geography, 4-1, 37-52

Agricultural and Rural Convention. (2010). A Communication from Civil Society to the European Union Institutions on the future Agricultural and Rural Policy. ARC-2020

Braastad, B.O. Hauge, H. eds. (2007). Green care in Agriculture: Health effects, Economics and Policies. Book of abstracts of the COST Action 866 conference. 20-22 June, Vienna, Norwegian University of Life Sciences

Chism, J.W.; Levins, R.A. (1994). "Farm". Minnesota Agricultural Economist.(676)

ET2050. (2014) Territorial Scenarios and Visions for Europe Final Report | 30/06/2014, ESPON & MCRIT LTD

Cimdiņa, A., Raubiško, I. (2012). "Dzīvot dzīvojam" jeb dzīve attīstības kontekstā. Grām.: Cimdiņa, A; Raubiško, I. eds. Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. Zinātne

Cimdiņa, A., Raubiško, I. (2012). Cilvēks un darbs Latvijas Laukos. Sociālantropoloģisks skatījums. Zinātne

Cóil, R.,N. Ed. (2016). Overview of Community Supported Agriculture in Europe European. CSA Research Group

Davidova, S., & Thomson, K. (2013). Family farming: a Europe and Central Asia perspective. Background Report for Regional Dialogue on Family Farming: Working towards a strategic approach to promote food security and nutrition.

Davis, A., Polk, T. (2009). Seeding Justice: A New Value System for Food and Agriculture. Center of Concern, <https://www.coc.org/gwp/seeding-justice-new-value-system-food-and-agriculture>

De Castro, P., Adinolfi, F., & Capitanio, F. (2014). Family farming. Issues and challenges in the reformed common agriculture policy. *Economía Agraria y Recursos Naturales-Agricultural and Resource Economics*, 14(1), 169-176.

De Krom, M.P.M.M., Dessein, J. (2013). Multifunctionality and care farming: Contested discourses and practices in Flanders. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*. Volumes 64–65, September, Pages 17-24 Royal Netherlands Society for Agricultural Sciences. Elsevier B.V.

Dzenovska, D. (2012). Aizbraukšana un tukšums Latvijas Laukos: starp zudušām un iespējamām nākotnēm. Biznesa augstskola Turība

Eiropas Parlamenta 2014. gada 4. februāra rezolūcija par mazo lauku saimniecību nākotni (2013/2096(INI)) Eiropas Parlaments, P7_TA(2014)0066

EIROPA 2020. Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei. Komisijas paziņojums. Briselē, 3.3.2010 COM(2010) 2020

EDORA (2011). European Development Opportunities for Rural Areas. Applied Research 2013/1/2. Final Report. Parts A, B and C. August 2011, ESPON & UHI Millennium Institute

European Parliament resolution of 4 February 2014 on the future of small agricultural holdings (2013/2096(INI)) (2014) European Parliament
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0066+0+DOC+XML+V0//EN>.

Executive Summary of the Synthesis Report of the International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD) (2008).
http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SC/pdf/SR_Exec_Sum_280508_English.pdf

ES reformētās lauksaimniecības atbalsta tiešmaksājumu sistēmas ieviešanas pamatscenāriji un to ietekmes novērtējums, 2014. LVAEI.

Ferrari S., Rambonilaza M. (2009). Agricultural Activities, Rural Areas and Natural Environment: Drawing Up the Frontiers of the Multifunctionality Concept. In: Piorr A., Müller K. (eds) *Rural Landscapes and Agricultural Policies in Europe*. Springer, Berlin, Heidelberg

Garzon, I. (2005). Multifunctionality of Agriculture in the European Union: Is there substance behind the discourse's smoke? Institute of Governmental Studies University of California, Berkeley

Gioia, A. (2017). Small Farms in Europe: Time for a Re-Definition. *Ecoruralis*

Ferrari S., Rambonilaza M. (2009) Agricultural Activities, Rural Areas and Natural Environment: Drawing Up the Frontiers of the Multifunctionality Concept. In: Piorr A., Müller K. (eds) *Rural Landscapes and Agricultural Policies in Europe*. Springer, Berlin, Heidelberg

Glebe T.W. (2003). Multifunctionality: How "Green" is the "European Model of Agriculture"? Discussion Paper 01, Environmental Economics, Resource Economics and Agricultural Policy Research Group, TUM

Gorelick, S., Norberg-Hodge, H. (2002). *Bringing the Food Economy Home: Local Alternatives to Global Agribusiness*. Kumarian Press (US)

Graeb, B.E., Chappell, M.J., Wittman, H., Ledermann, S., Kerr, R.B., Gemmill-Herren, B. (2016). *The State of Family Farms in the World*. World Development Vol. 87, pp. 1–15, Elsevier

Handbook for Small and Direct Marketing Farms, (2014). WSDA

Helfand, S.M., Taylor, M.P.H. (2017). The Inverse Relationship between Farm Size and Productivity: Refocusing the Debate. Paper to be presented at the 2017 Pacific Conference for Development Economics Riverside, California March 11

How Important are Agricultural Externalities? A Framework for Analysis and Application to Dutch Agriculture. (2016). Working Paper -04, REPA, University of Victoria

Ishii-Eiteman, M. Feeding the World, Greening the Planet. (2009). Summary of Findings of the International Assessment of Agriculture Knowledge, Science and Technology for Development. IAASTD Fact sheet. (IAASTD)
<https://www.globalonenessproject.org/sites/default/files/downloads/IAASTD%20Fact%20Sheet.pdf>

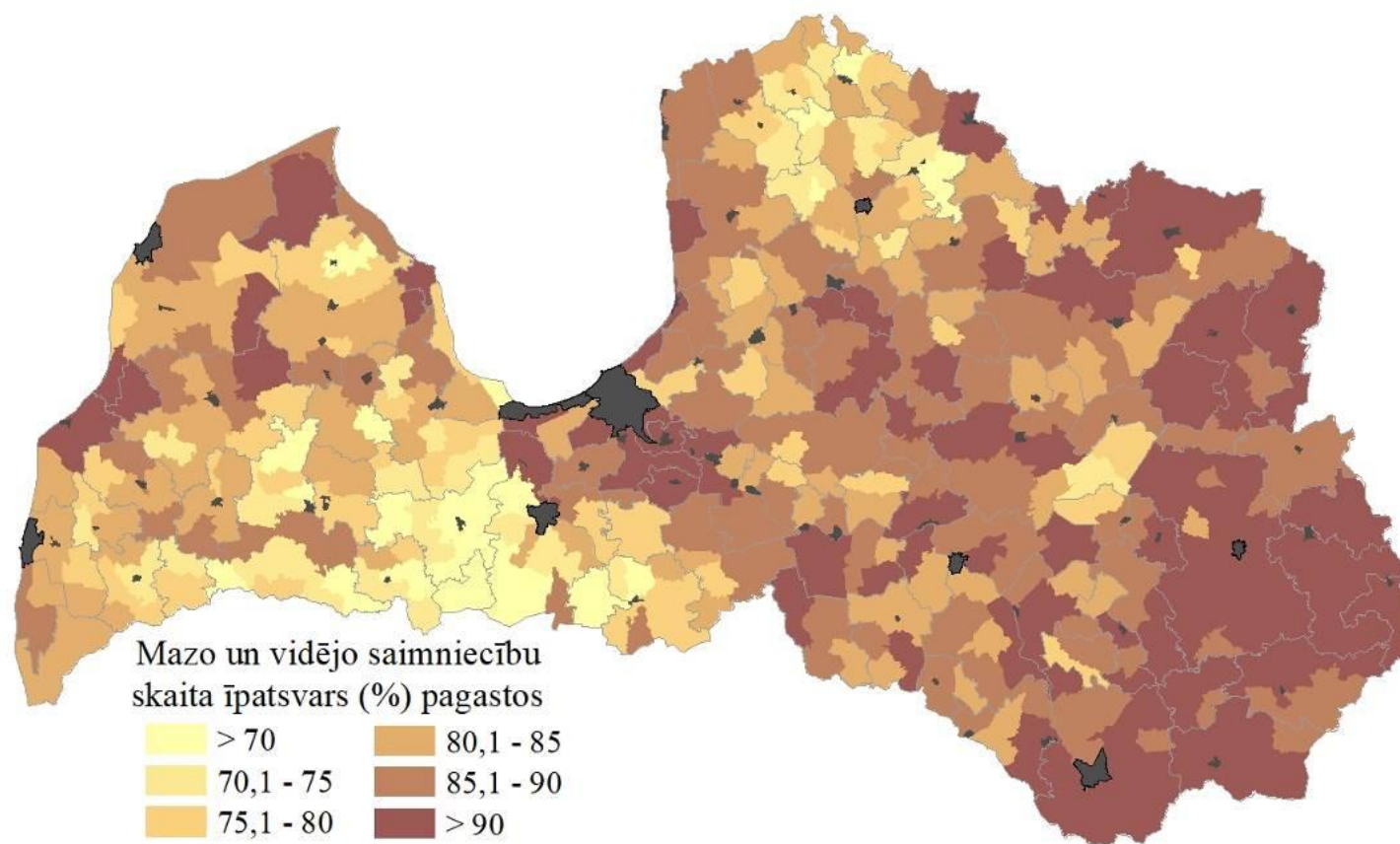
- Jirgena, H., Hazners, J. et al. (2013) Risks and returns in strawberry, raspberry and cherry production with various methods. *Economics and Rural Development* Vol. 9, No 2.
- Kern, M. (2015). Vision: Do more with less, better in time! Sustainable Value creation in agriculture by implementing Digital technologies. In *Computer Application towards Agri-Biology and Engineering Streams*. Eds: R.Hbehl et al. Agrobios Publishers, in press.
- Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai KLP 2020. gada perspektīvā: Kā risināt nākotnē paredzamās ar pārtiku, dabas resursiem un teritoriālajiem aspektiem saistītās problēmas. COM(2010). 672 Brisele, 18.11.2010
- Ladvenicová, J., Miklovičová, S. (2015). The Relationship Between Farm Size And Productivity In Slovakia. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*. Vol.4, , No.2, p.46-50
- Latvija 2030, Saeima, 2010.
- Latvijas Attīstības plāns (Vienotais programmdokuments) 1.mērķa programma 2004. - 2006.gadam. (2003). Finanšu ministrija
- Latvijas biškopības programma 2017. – 2019. g.
- Latvijas Lauksaimniecības un Lauku attīstības SAPARD programmas paveiktā (Ex-post) novērtējums. Gala ziņojums. AS „Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola”.2007. gada novembris
- Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013. gads
- Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns 2007.-2013.gadam, (2006). (precizēts 2011.) ZM 2011.
- Latvijas lauku telpas attīstība un tās iespējamie nākotnes scenāriji. Informatīvs materiāls diskusijām.(2012).
Pieejams:http://www.laukutikls.lv/sites/laukutikls.lv/files/informativie_materiali/latvijaslaukutelapasattistaunautasiespejamienakotnesscenarijipetijumslr.pdf.
- Latvijas mazo un vidējo (SI līdz EUR 25 000) lauku saimniecību attīstības iespējas. Pētījuma atskaite. (2013). LVAEI
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020.gadam. (2012). Latvijas Republikas Saeima,
- Lauksaimniecības attīstības prognozēšana un politikas scenāriju izstrāde līdz 2050. gadam projekta atskaite (2016). LLU
- Lauku attīstības plāna (LAP) 2004-2006 paveiktā (Ex-post) novērtējums. Gala ziņojums. (2008). SIA „Konsorts”
- Lauku attīstības programmas 2014.-2020. gadam stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums. Vides pārskats. (2014). LVAEI
- Lauku uzņēmumu/ saimniecību aptauja GĪZ 2017 novērtēšanas ietvaros (2017). AREI
- Lutz, E. (1998). *Agriculture and the environment: perspectives on sustainable rural development*. World Bank. p. 57. ISBN 978-0-8213-4249-7.
- Majkovič, D., Borec, A., Rozman, Č., Turk, J., Pažek, K. (2005). Multifunctional concept of agriculture: just an idea or the real case scenario? *Druš. Istraž. Zagreb*. god. 14, br. 3 (77), str. 579-596
- Masterson, T. (2007). *Productivity, Technical Efficiency, and Farm Size in Paraguayan Agriculture*. Working Paper No. 490, The Levy Economics Institute
- Błażejczyk-Majka, L., Kala, R., Maciejewski, K. (2011) Productivity and efficiency of large and small field crop farms and mixed farms of the old and new EU regions. *Agric. Econ. – Czech*, 58, (2): 61–71
- Mazo un vidējo saimniecību aptauja. (2017). LLKC
- McIntyre, B.D., Herren, H.R., Wakhungu, J., Watson R.T. eds. (2009). *International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development*. Global report. IAASTD
- McIntyre, B.D., Herren, H.R., Wakhungu, J., Watson R.T. eds. (2009). *International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development*. Synthesis report. A Synthesis of the Global and Sub-Global IAASTD Reports. IAASTD
- Meike, F. (2017). Small farms in Europe: Viable but underestimated. *EcoRuralis*, 9 p.

- Bell, M.M. (2004) *Farming for Us All: Practical Agriculture and the Cultivation of Sustainability*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Mölders, T. (2014). Multifunctional Agricultural Policies: Pathways towards Sustainable Rural Development? *Int. Jnl. of Soc. of Agr. & Food*, Vol. 21, No. 1, pp. 97–114
- National Prosperity through Modern Rural Policy. Competitiveness and well-being in rural regions. 10th OECD Rural Development Conference. 19-21 May 2015, OECD
- New Rural Policy: Linking Up For Growth. (2015). Background Document. National Prosperity Through Modern Rural Policy Conference. OECD
- Novikova, A. (2014). Valuation of Agricultural Externalities: Analysis of Alternative Methods. *Research for Rural Development*, Volume 2
- Packaged Facts. (2007). *Ethical Consumers and Corporate Responsibility: The Market and Trends for Ethical Products in Food and Beverage, Personal Care and Household Items*. Rockville, Md.: Author.
- Peter, G. et al. (2014). EU agricultural reform fails on biodiversity Extra steps by Member States are needed to protect farmed and grassland ecosystems. *Science*. 6 June • Vol 344 Issue 6188
- Pirmspievienošanās ekonomiskā programma. MK. 2001. <https://likumi.lv/ta/id/25382-pirmspievienosanas-ekonomiska-programma>
- Pollan, M. (2006). *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. Newrk: Penguin Books
- Pölling, B., Mergenthaler, M. (2017) *Sustainability*, 9, 1168; MDPI, Basel.
- Pretty, J.N., Brett, C., Gee, D., Hine, R.E., Mason, C.F., Morison, J.I.L., Raven, H., Rayment, M.D., van der Bijl, G. (2000). An assessment of the total external costs of UK agriculture. *Agricultural Systems* 65 113–136
- Profesiju klasifikators. www.lm.gov.lv/upload/profklas/612_lopkopji.doc
- Reidsma, P., Ewert, F., Lansink, A.O. (2007). Analysis of farm performance in Europe under different climatic and management conditions to improve understanding of adaptive capacity. *Climatic Change* 84:403–422 Springer Science + Business Media B.V.
- Renting, H. et al. (2008). Multifunctionality of agricultural activities, changing rural identities and new institutional arrangements. *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology (IJARGE)*, Vol. 7, No. 4/5,
- Rosset, P.M. (1999). The Multiple Functions and Benefits of Small Farm Agriculture In the Context of Global Trade Negotiations, Policy Brief No 4, "Cultivating Our Futures," the FAO/Netherlands Conference on the Multifunctional Character of Agriculture and Land, 12-17 September, Maastricht, The Netherlands.
- Schlicht, S., Volz, P., Weckenbrock, P., Le Gallic, T. (2015). Community Supported Agriculture: An overview of characteristics, diffusion and political interaction in France, Germany, Belgium and Switzerland. Acteon, Die Agronauten <http://www.agronauten.net/wp-content/uploads/2014/03/Community-Supported-Agriculture-An-overview-of-characteristics-diffusion-and-political-interaction-in-France-Germany-Belgium-and-Switzerland.pdf>
- Summary Record Of The Nineteenth Meeting Of The OECD Network On Farm Level Analysis (2017). Paris, 22-23 May, OECD, 1st session, (12)
- Small Farms in Europe: Viable but Underestimated. (2017). *Eco Ruralis*
- Sutherland, L.-A., Madureira, L., Dirimanova, V, Bogusz, M., Kania, J., Vinohradnik, K., Creaney, R., Duckett, D., Koehnen, T., Knierim, A. (2017). New knowledge networks of small-scale farmers in Europe's periphery. *Land Use Policy* 63 428–439, Elsevier
- Teryomenko, H. (2008). *Farm Size And Determinants Of Agricultural Productivity In Ukraine*. Thesis. Kyiv-Mohyla Academy
- The Future of the CAP An urgent need for a truly sustainable agriculture, land and food policy . EEB Position Paper. September (2017). EEB

- The New Rural Paradigm: Policies and Governance (2006). OECD Rural Policy Reviews. OECD, Paris
- The State of Food and Agriculture (2014). Innovation in family farming. FAO
- The State of Food and Agriculture (2015). Social protection and agriculture: breaking the cycle of rural poverty. FAO
- Thompson, P. (2010). The Agrarian Vision: Sustainability and Environmental Ethics. Lexington: University Press of Kentucky.
- Tisenkopfs, T., Šūmane, S., Kunda, I., Pilvere, I., Zēverte-Rivža, S., Stokmane, I. (2015). Latvijas mazo saimniecību dzīvotspēja. Baltijas Studiju Centrs un Latvijas Lauksaimniecības universitāte
- Tóth, O. (2013). Farm structure and competitiveness in the Hungarian agriculture. *Agroeconomia Croatica* 3 (1) 26-32
- Toward Sustainable Agricultural Systems in the 21st Century (2010). National Academy of Sciences. The National Academies Press. Washington.
- Tudge, C. Feeding people is easy: but we have to re-think the world from first principles. (2005). *Public Health Nutrition*: 8(6A):716-23.
- Van Huylenbroeck G. et al. (2007). Multifunctionality of Agriculture: A Review of Definitions, Evidence and Instruments. *Living Rev. Landscape Res.*, 1, 3
- Van der Ploeg, J.D., Roep, D. (2003). "Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe", in *Multifunctional Agriculture: A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*, (Eds.) Van Huylenbroeck, G., Durand, G., pp. 37–54, Aldershot; Burlington, VT (Ashgate). 2, 3, 4, 5.1
- Veveris, A. (2014). Investment Support and its Impact on the Economic Results of Rural Farms of Different Groups. *Economic Science for Rural Development*, Jelgava, No. 34, pp. 154-162.
- Vienotas metodikas izstrāde profesionālās izglītības kvalitātes paaugstināšanai un sociālo partneru iesaistei un izglītošanai. Lauksaimniecības nozares apraksts. (2012). Projekta atskaite. VIAA
- Volz., P. (2017). Indicators as a Tool to Change the Accountancy System and Reveal the True Benefit of Human-scale Farms. *Regionalwert AG Freiburg*
- What is a small farm? (2011). European Commission. Agriculture and Rural development. EU Agricultural Economics Briefs. No2 – July 2011, pp.11.
- Wilson, G.A. (2007). Multifunctional agriculture: A transition theory perspective. *Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective*. 1-374.
- Zasada, I. (2011). Multifunctional peri-urban agriculture—A review of societal demands and the Provision of goods and services by farming. *Land Use Policy* 28 639– 648, Elsevier
- Ziņojums. Lauku attīstības programma 2007-2013 Ex-post novērtējums. (2016). AREI,
- <TitreType>Ziņojums </TitreType><Titre>par KLP 2020. gada perspektīvā: kā risināt nākotnē paredzamās ar pārtiku, dabas resursiem un teritoriālajiem aspektiem saistītās problēmas </Titre><DocRef>(2011/2051(INI))</DocRef> <Commission>{AGRI}</Commission> Lauksaimniecības un lauku attīstības komiteja. 31.03.2011.
- Zobena, A., Lāce, I. (2012). Pakalpojumu nozīme Latvijas lauku iedzīvotāju ikdienas dzīves telpā un mobilitātē. Grām: Cimdiņa, A; Raubiško, I. eds. *Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos*. Zinātne

7. PIELIKUMI

1. pielikums. MVS īpatsvars pagastos no platību maksājumu atbalsta saņēmējiem 2013. gadā

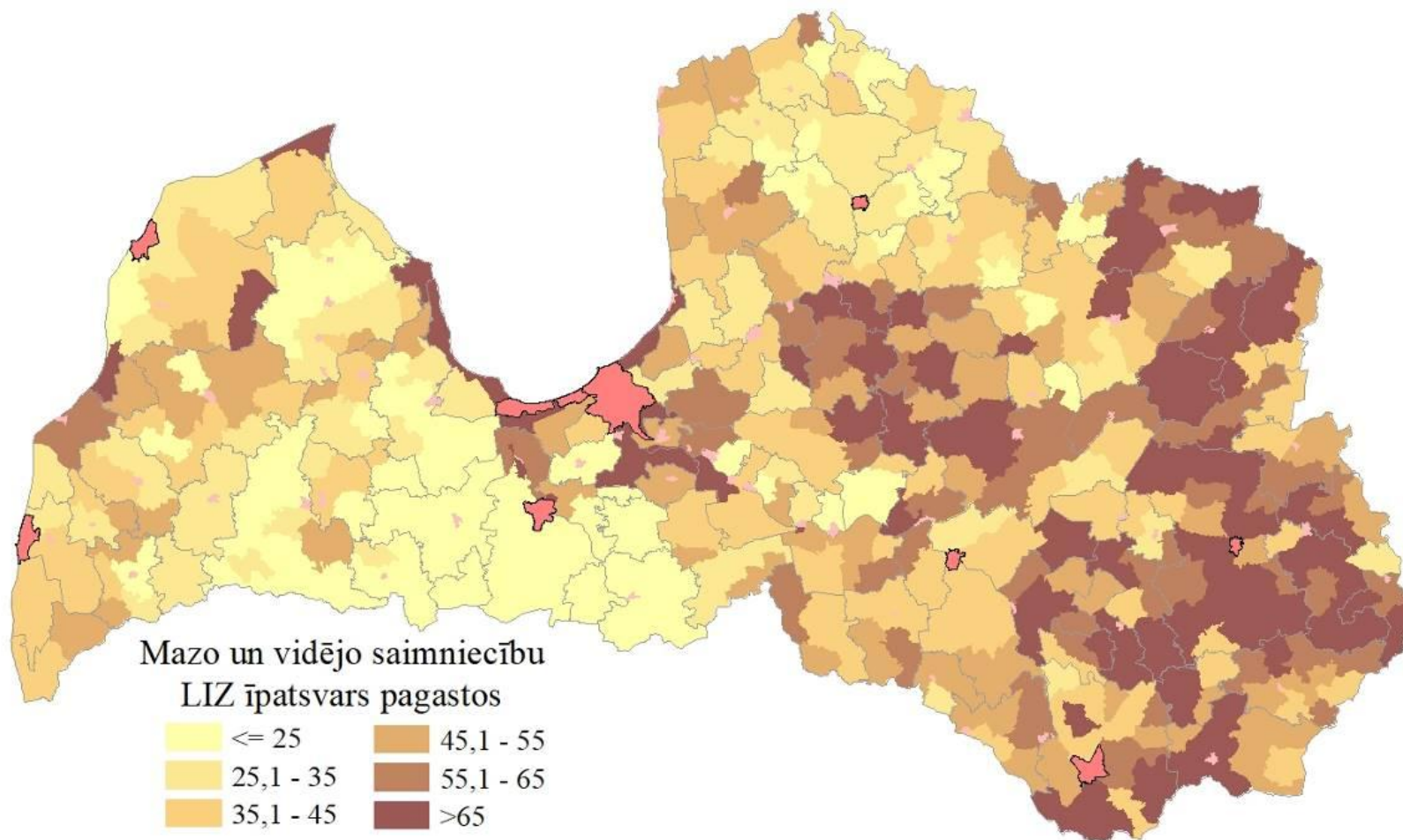

Avots: Autoru aprēķins un veidota kartoshēma pēc LAD 2013. gada atbalsta saņēmēju datiem

MVS skaita īpatsvars ir nozīmīgs visā lauku teritorijā, jo vidēji pagastos Latvijā tas ir 85%. Tomēr teritoriālā griezumā MVS īpatsvaram ir novērojamas atšķirīgas tendences. Ievērojamā daļā Latvijas MVS īpatsvars ir vairāk nekā 80% no kopējā atbalsta saņēmēju skaita pagastos. Zemākais tas ir Rietumzemgales, bet augstākais Latgalē un Vidzemē, kā arī izklīdētā veidā citu Latvijas reģionu atsevišķos pagastos. Novadu līmenī augstākais MVS īpatsvars saimniecību kopskaitā ir Ludzas novadā (97%), kā arī vairākos Pierīgas novados, bet zemākais - Tērvetes novadā (63%).

2. pielikums. Mazo un vidējo saimniecību apsaimniekoto LIZ īpatsvars pagastos 2013. gadā

Avots: Autoru aprēķins un veidota kartoshēma pēc LAD 2013. gada datiem

Novadu robežās iespējamas būtiskas dabas apstākļu atšķirības, tādējādi MVS attīstībā dabas apstākļi ir nozīmīgāks faktors kā administratīvais iedalījums. Piemēram, Madonas novadā starp pagastiem ir ievērojamas atšķirības MVS apsaimniekoto platību īpatsvarā. Savukārt Alūksnes novada Jaunlaicenes pagastā 87% no LIZ platībām apsaimnieko mazās un vidējās saimniecības, bet Malienas pagastā – 26% vai Ventspils novada Jūrkalnes pagastā 95%, savukārt Užavas un Vārves pagastos 19% LIZ platību apsaimnieko MVS.

3. pielikums. Saimniecību skaita īpatsvars specializācijas grupās

		2005	2007	2010	2013
Saimniecību skaits					
2	Vispārējā laukkopība	46,6%	40,7%	47,4%	55,1%
22	Neklasificētās saimniecības	0,0%	0,0%	16,3%	13,2%
21	Dažāda augkopība un lopkopība	16,7%	15,6%	5,2%	5,4%
13	Cītu ganību mājlopu audzēšana	0,7%	1,5%	3,3%	4,6%
10	Piena lopkopība	6,4%	8,9%	10,7%	4,1%
7	Augļkopība (ieskaitot citrusaugus)	4,8%	5,9%	1,5%	3,9%
1	Specializētā labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana	1,9%	3,1%	3,8%	3,2%
15	Putnkopība	0,9%	1,5%	3,7%	2,9%
20	Laukkopība un ganību mājlopu audzēšana	3,4%	3,6%	1,6%	2,5%
11	Nobarojamo liellopu audzēšana	0,1%	0,4%	2,0%	1,7%
17	Jaukta augkopība	9,5%	8,8%	0,9%	1,6%
16	Dažādu graudēdāju audzēšana	1,5%	1,8%	1,0%	0,5%
18	Jaukta lopkopība, pārsvarā ganāmo mājlopu audzēšana	6,2%	6,6%	1,0%	0,4%
14	Cūkkopība	0,2%	0,3%	0,8%	0,4%
19	Jaukta lopkopība, pārsvarā graudēdāji	0,8%	0,7%	0,6%	0,2%
4	Dārzenkopība atklātā laukā	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%
3	Dārzenkopība segtajās platībās	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
5	Pārējā dārzenkopība	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Standartizlaide					
2	Vispārējā laukkopība	33%	26%	40%	53%
10	Piena lopkopība	12%	16%	28%	12%
21	Dažāda augkopība un lopkopība	20%	18%	8%	9%
1	Specializētā labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana	2%	3%	6%	6%
13	Cītu ganību mājlopu audzēšana	1%	2%	4%	5%
20	Laukkopība un ganību mājlopu audzēšana	6%	6%	3%	5%
7	Augļkopība (ieskaitot citrusaugus)	2%	3%	2%	2%
11	Nobarojamo liellopu audzēšana	0%	0%	1%	2%
17	Jaukta augkopība	8%	8%	2%	2%
15	Putnkopība	0%	1%	2%	1%
16	Dažādu graudēdāju audzēšana	1%	2%	1%	1%
18	Jaukta lopkopība, pārsvarā ganāmo mājlopu audzēšana	13%	13%	1%	1%
19	Jaukta lopkopība, pārsvarā graudēdāji	1%	1%	1%	0%
14	Cūkkopība	0%	0%	1%	0%
3	Dārzenkopība segtajās platībās	0%	0%	0%	0%
4	Dārzenkopība atklātā laukā	0%	0%	0%	0%
5	Pārējā dārzenkopība	0%	0%	0%	0%

4. pielikums. Investīciju pasākumu tiešās ietekmes novērtējums, izmantojot SUDAT datu kopu

1. tabula. PROBIT funkcijas novērtējuma rezultāti

Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	z	P> z	[95% konfidences intervāls]	
Mājlopu vienības	-0.029717	0.016239	-1.83	0.07	-0.061544	0.002110
Bruto ienākumi	-0.000744	0.001327	-0.56	0.58	-0.003344	0.001856
NPV	0.000759	0.001322	0.57	0.57	-0.001831	0.003350
NPV/GDV	0.000010	0.000016	0.61	0.54	-0.000022	0.000042
BS augkopībā uz 1 ha LIZ	-0.000043	0.000102	-0.42	0.68	-0.000243	0.000158
BS lopkopībā uz 1 LLV	-0.000569	0.000356	-1.60	0.11	-0.001266	0.000128
Ēkas	0.000761	0.001349	0.56	0.57	-0.001883	0.003404
Tehnika, iekārtas	0.000771	0.001320	0.58	0.56	-0.001817	0.003358
Pārējie aktīvi	0.001002	0.001328	0.75	0.45	-0.001601	0.003605
Aktīvu norakstīšana	-0.000354	0.002355	-0.15	0.88	-0.004970	0.004263
Algotais darbspēks	0.000071	0.000097	0.74	0.46	-0.000118	0.000261
Procentu maksājumi	-0.000061	0.000200	-0.30	0.76	-0.000453	0.000331
Specializētās izmaksas	-0.000631	0.001083	-0.58	0.56	-0.002754	0.001493
Augkopības izmaksas	0.001184	0.000964	1.23	0.22	-0.000705	0.003073
Pirktā sēkla, stādi	-0.000101	0.000257	-0.39	0.69	-0.000605	0.000402
Pašražotā sēkla, stādi	-0.000199	0.000228	-0.87	0.38	-0.000645	0.000248
Pirktais mēslojums	-0.000116	0.000190	-0.61	0.54	-0.000489	0.000257
Augu aizsardzības līdzekļi	0.000311	0.000292	1.07	0.29	-0.000260	0.000883
Pārējās augkopības izmaksas	-0.000046	0.000262	-0.17	0.86	-0.000559	0.000468
Lopkopības izmaksas	0.001085	0.000942	1.15	0.25	-0.000761	0.002931
Pirktā lopbarība	-0.000059	0.000060	-0.99	0.32	-0.000178	0.000059
Veterinārās izmaksas	0.000129	0.000303	0.43	0.67	-0.000464	0.000722
Pārējās lopkopības izmaksas	-0.000187	0.000133	-1.41	0.16	-0.000447	0.000074
Pārējo nozaru izmaksas	-0.000471	0.001473	-0.32	0.75	-0.003358	0.002416
Ēku uzturēšanas izmaksas	-0.000032	0.000073	-0.44	0.66	-0.000176	0.000112
Degviela, smērvielas	0.000156	0.000098	1.59	0.11	-0.000037	0.000348
Pakalpojumi, tehnikas noma	0.000101	0.000119	0.85	0.40	-0.000132	0.000334
Subsīdijas, valsts atbalsts kopā:	0.000126	0.000040	3.14	0.00	0.000048	0.000205
Algas nodoklis	-0.000911	0.000723	-1.26	0.21	-0.002328	0.000507
Ienākuma nodoklis	-0.005257	0.002110	-2.49	0.01	-0.009393	-0.001122
Bruto segums	0.000424	0.000492	0.86	0.39	-0.000539	0.001387
Augkopības produkcija	-0.000460	0.000487	-0.94	0.35	-0.001415	0.000495
Lopkopības produkcija	-0.000427	0.000489	-0.87	0.38	-0.001385	0.000532
Pārstrāde	0.000310	0.000715	0.43	0.67	-0.001092	0.001712
Pašražotā lopbarība	-0.000487	0.000492	-0.99	0.32	-0.001451	0.000477
Pārējā produkcija	-0.000504	0.000490	-1.03	0.30	-0.001465	0.000457
Pārējie ienākumi	-0.000435	0.000490	-0.89	0.38	-0.001394	0.000525
Aktīvi kopā	0.000000	0.000003	0.05	0.96	-0.000006	0.000006
Saistības	-0.000083	0.000042	-1.99	0.05	-0.000165	-0.000001
Ilgtermiņa saistības	0.000093	0.000044	2.09	0.04	0.000006	0.000179
EŠ VPM	-0.000728	0.000183	-3.97	0.00	-0.001087	-0.000368
MLA	0.000091	0.000101	0.90	0.37	-0.000107	0.000289
Subsīdijas augkopībai	-0.000168	0.000082	-2.06	0.04	-0.000328	-0.000008
Subsīdijas lopkopībai	-0.000072	0.000107	-0.68	0.50	-0.000281	0.000137
Akcīzes nodokļa kompensācija	-0.000359	0.000278	-1.29	0.20	-0.000903	0.000185
Kreditprocentu subsīdijas	0.000006	0.000696	0.01	0.99	-0.001358	0.001371
Kreditprocentu subsīdijas	0.000007	0.000003	2.53	0.01	0.000002	0.000012
Konstante	0.967497	0.236747	4.09	0.00	0.503481	1.431513
Loģistiskā regresija	Novērojumi 339	LR chi2(46) 105.38	Prob>chi2 0.00	Log iespēja -153.79553	Pseido R2 0.255	

Atbalsta novērtējumā pielīdzināšanas algoritma izvēle tiek veikta, balstoties uz t-testa rezultātiem.

Atbalsta ietekme uz dalībnieku BPV

Atbilstoši t-testa rezultātiem pasākuma tiešā ietekme uz pasākuma dalībnieku BPV tiek aprēķināta, izmantojot pielīdzināšanas algoritmu ar rādītu (R=0.01) metodi. Pasākuma novērtēšanas rezultāti tiešās ietekmes noteikšanai uz BPV norādīti 2. tabulā.

2. tabula. Pasākuma tiešās ietekmes novērtējums uz BPV ar PSM-DiD metodi

Aprēķinu bāze	Bruto pievienotā vērtība €		
	2007	2014	DiD (2014-2007)
Nepielīdzinātie dalībnieki (P=1) (238)	27,735	20,093	-7,642
Nepielīdzinātie nedalībnieki (P=101)	38,344	19,552	-18,792
Kopā Ø (137)	30,136	19,970	-10,165
Starpība (1-0)	-10,609	541	11,150
Starpība (1-Ø)	-2,401	122	2,523
Pielīdzinātie dalībnieki (M=1) (175)	4,801	3,508	-1,292
Pielīdzinātie nedalībnieki (M=0) (101)	5,346	2,071	-3,275
ATT	-545	1,437	1,982

Pasākuma tiešā ietekme uz bruto pievienoto vērtību (vidējais BPV pieaugums vienā atbalstītajā saimniecībā pasākuma ietekmē) ir 1,982 €.

Pasākuma ietekme uz darba ražīgumu

Atbilstoši t-testa rezultātiem pasākuma tiešā ietekme uz pasākuma dalībnieku darba ražīgumu tiek aprēķināta, izmantojot pielīdzināšanas algoritmu ar rādus (R=0.01) metodi. Pasākuma novērtēšanas rezultāti tiešās ietekmes noteikšanai uz BPV uz vienu strādājošo norādīti 3. tabulā. **Error! Reference source not found.**

3. tabula. Pasākuma tiešās ietekmes novērtējums uz darba ražīgumu ar PSM-DiD metodi

Aprēķinu bāze	Darba ražīgums €/GDV		
	2007	2014	DiD (2014-2007)
Nepielīdzinātie dalībnieki (P=1) (238)	19,915	14,371	-5,544
Nepielīdzinātie nedalībnieki (P=101)	20,349	11,068	-9,281
Kopā Ø (137)	20,013	13,623	-6,390
Starpība (1-0)	-434	3,303	3,737
Starpība (1-Ø)	-98	747	846
Pielīdzinātie dalībnieki (M=1) (175)	3,655	2,400	-1,255
Pielīdzinātie nedalībnieki (M=0) (101)	4,029	1,882	-2,147
ATT	-374	518	892

Pasākuma tiešā ietekme uz darba ražīguma pieaugumu vidēji vienā atbalstītajā saimniecībā pasākuma ietekmē ir 892 €/GDV.

Pasākuma neplānotā ietekme uz nodarbinātību

Atbilstoši t-testa rezultātiem pasākuma tiešā neplānotā ietekme uz pasākuma dalībnieku nodarbinātību tiek aprēķināta, izmantojot pielīdzināšanas algoritmu ar rādus (R=0.01) metodi. Pasākuma novērtēšanas rezultāti tiešās ietekmes noteikšanai uz nodarbinātību norādīti 4. tabulā.

4. tabula. Pasākuma tiešās ietekmes novērtējums uz nodarbinātību ar PSM-DiD metodi

Aprēķinu bāze	GDV		
	2007	2014	DiD (2014-2007)
Nepielīdzinātie dalībnieki (P=1) (238)	1.57	1.16	-0.41
Nepielīdzinātie nedalībnieki (P=101)	2.01	1.43	-0.58
Kopā Ø (137)	1.67	1.22	-0.45
Starpība (1-0)	-0.44	-0.27	0.17

Starpība (1-Ø)	-0.10	-0.06	0.04
Pielīdzinātie dalībnieki (M=1) (175)	1.64	1.57	-0.07
Pielīdzinātie nedalībnieki (M=0) (101)	1.69	1.53	-0.16
ATT	-0.05	0.04	0.09

Pasākuma tiešā neplānotā ietekme uz nodarbinātību (darbaspēka pieaugums vidēji vienā atbalstītajā saimniecībā pasākuma ietekmē) ir 0.09 GDV.

Pašvara zuduma efekti

Pašvara zudums notiek, ja programmas dalībnieks būtu veicis līdzīgas investīcijas arī bez programmas atbalsta (attiecināmajā pasākuma atbalsts nemaina uzņēmuma investīciju darbības). Pašvara zuduma efektu aprēķināšana pasākumā tiek veikta, izmantojot SUDAT datubāzes informāciju par bruto investīcijām. Pašvara zuduma efektus nosaka, salīdzinot programmas dalībnieku un nedalībnieku bruto investīcijas gadā pirms programmas ar programmas darbības periodā veiktajām bruto investīcijām. Atbilstoši t-testa rezultātiem pasākuma pašvara zudumi tiek aprēķināti, izmantojot pielīdzināšanas algoritmu ar kodola metodi. Aprēķinātais pašvara zuduma efekts norādīts 5. tabulā.

5. tabula. Pasākuma pašvara zuduma novērtējums

Aprēķinu bāze	Bruto investīcijas EUR		
	2007	2014	DiD (2014-2007)
Nepielīdzinātie dalībnieki (P=1) (238)	37,167	44,210	7,043
Nepielīdzinātie nedalībnieki (P=0) (101)	42,413	46,648	4,235
Pielīdzinātie dalībnieki (M=1) (238)	27,621	34,816	7,195 (26%)
Pielīdzinātie nedalībnieki (M=0) (101)	36,633	31,403	-5,230 (-14%)
Pašvara zudums (M)			-54% (-14/26)

Pasākumam nav pašvara zudumu, jo pielīdzināto nedalībnieku veikto investīciju apjoms programmas periodā ir samazinājies. Tādējādi iespējams apgalvot, ka pasākuma dalībnieki atbalsta nesāņemšanas gadījumā nebūtu veikuši līdzīgas investīcijas.

Sviras efekti

Sviras efekts var tikt uzskatīts par nozīmīgu programmas atbalsta netiešo ietekmi mikroekonomiskajā (pasākuma dalībnieku) līmenī. Sviras efekta aprēķināšanā izmantotos rādītājus ir iespējams izvēlēties atbilstoši pasākuma mērķiem. Ņemot vērā pasākuma mērķus, par rādītāju sviras efekta aprēķināšanai tiek izmantots uzņēmuma samaksātais kopējais nodokļu apjoms. Atbilstoši t-testa rezultātiem pasākuma pašvara zudumi tiek aprēķināti, izmantojot pielīdzināšanas algoritmu ar rādīusa (R=0.01) metodi. Aprēķinātie pasākuma sviras efekti norādīti 6. tabulā.

6. tabula. Pasākuma sviras efektu novērtējums

Aprēķinu bāze	Nodokļi EUR		
	2007	2014	DiD (2014-2007)
Nepielīdzinātie dalībnieki (P=1) (238)	2,352	2,574	222
Nepielīdzinātie nedalībnieki (P=0) (101)	7,469	6,207	-1,262
Kopā Ø (137)	3,510	3,271	-239
Starpība (1-0)	-5,117	-3,633	1,484
Starpība (1-Ø)	-1,158	-697	461

Pielīdzinātie dalībnieki (M=1) (175)	818	1,441	623
Pielīdzinātie nedalībnieki (M=0) (101)	1,280	1,273	-7
ATT	-463	167	630

Tiek uzskatīts, ka ievērojama sviras efekta gadījumā aprēķinātais ATT būs pozitīvs un nozīmīgs. Tā kā aprēķinātais ATT ir pozitīvs un ievērojams, pasākumam ir sviras efekts, un pasākums inducē pasākuma dalībnieku tēriņu pieaugumu.

Ekonomiskā lieluma izmaiņas

Periodā no 2007. gada līdz 2014. gadam notikušas astoņu veidu pasākumu analīzei izvēlēto lauksaimniecisko uzņēmumu ekonomiskā lieluma izmaiņas - saimniecību ekonomiskā lieluma grupas saglabāšanās (palikšana pirmajā vai otrajā lieluma grupā), saimniecību pāreja uz augstāku ekonomiskā lieluma grupu (no pirmās uz otro, trešo un ceturto grupu, no otrās uz trešo un ceturto grupu), saimniecību pāreja uz zemāku ekonomiskā lieluma grupu (no otrās uz pirmo).

Ekonomiskā lieluma izmaiņu veids un īpatsvars saņēmēju un nesaņēmēju grupās norādīts 7. tabula.

7. tabula. Saņēmēju un nesaņēmēju ekonomiskā lieluma izmaiņas

Ekonomiskā lieluma grupa 2007	Ekonomiskā lieluma grupa 2014	Saņēmēji	Nesaņēmēji
1	1	39%	39%
1	2	18%	13%
1	3	12%	6%
1	4	0%	1%
2	1	2%	9%
2	2	7%	9%
2	3	19%	21%
2	4	2%	3%

No pirmās ekonomiskā lieluma grupas saimniecībām uz otro ekonomiskā lieluma grupu pārgājuši 18% saņēmēju un 13% nesaņēmēju. Pārejā no šīs grupas uz trešo grupu atšķirības ir izteiktākas - attiecīgi 12% saņēmēju un 6% nesaņēmēju. Turpretī pārejā no otrās grupas uz pirmo saņēmēju un nesaņēmēju īpatsvars ir attiecīgi 2% un 9%.

Palikšana pirmajā grupā ir attiecināma uz vienāda apmēra saņēmēju un nesaņēmēju īpatsvaru.

Tādējādi iespējams apgalvot, ka atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomiskā lieluma nesamazināšanos un palielināšanos ir pozitīva.

Secinājumi

Investīciju atbalsta pasākumiem ir tieša pozitīva ietekme uz saņēmēju ekonomisko izsagsmi, darba ražīgumu un nodarbinātību. Pasākumiem nav pašsvara efekta, un tiem ir sviras efekts, radot saņēmēju tēriņu pieaugumu.

Investīciju atbalsta pasākumiem ir pozitīva ietekme uz saņēmēju ekonomiskā lieluma nesamazināšanos un pieaugšanu.

5. pielikums. Pasākuma „Atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācijai” (1.4.1.) rezultāta un ietekmes rādītāji

Rādītāja veids	Rādītāja nosaukums	Mērvienība	Mērķa vērtība	Faktiskā vērtība	Izpilde %
Rezultāta	Saimniecību skaits, kuras uzsāk ražot produkciju tirgum	skaits	500	1 047	209
Rezultāta novērtēšanas papildu	Papildus bruto pievienotā vērtība uz vienu ieguldītā publiskā finansējuma vienību atbalstītajos uzņēmumu projektos	%	n/n	39	n/n
	Neto apgrozījuma pieaugums atbalstītajās saimniecībās	tūkst. EUR	n/n	6 542	n/n
Ietekmes	Neto papildus pievienotā vērtība pirktspējas līmenī	tūkst. EUR PSL	4 100	6 010	146
	Bruto pievienotās vērtības uz vienu gadā nodarbināto darbaspēka vienību izmaiņas	EUR/GDV	70	74	106
Ietekmes novērtēšanas papildu	Neto papildus izveidoto darbavietu skaits pilnā darbalaika ekvivalentā	GDV	n/n	365	n/n

Piezīmes: n/n –nav noteiktas

Avots: LAD dati un LAND aprēķini

6. pielikums. Standarta izlaide no viena hektāra vai viena dzīvnieka

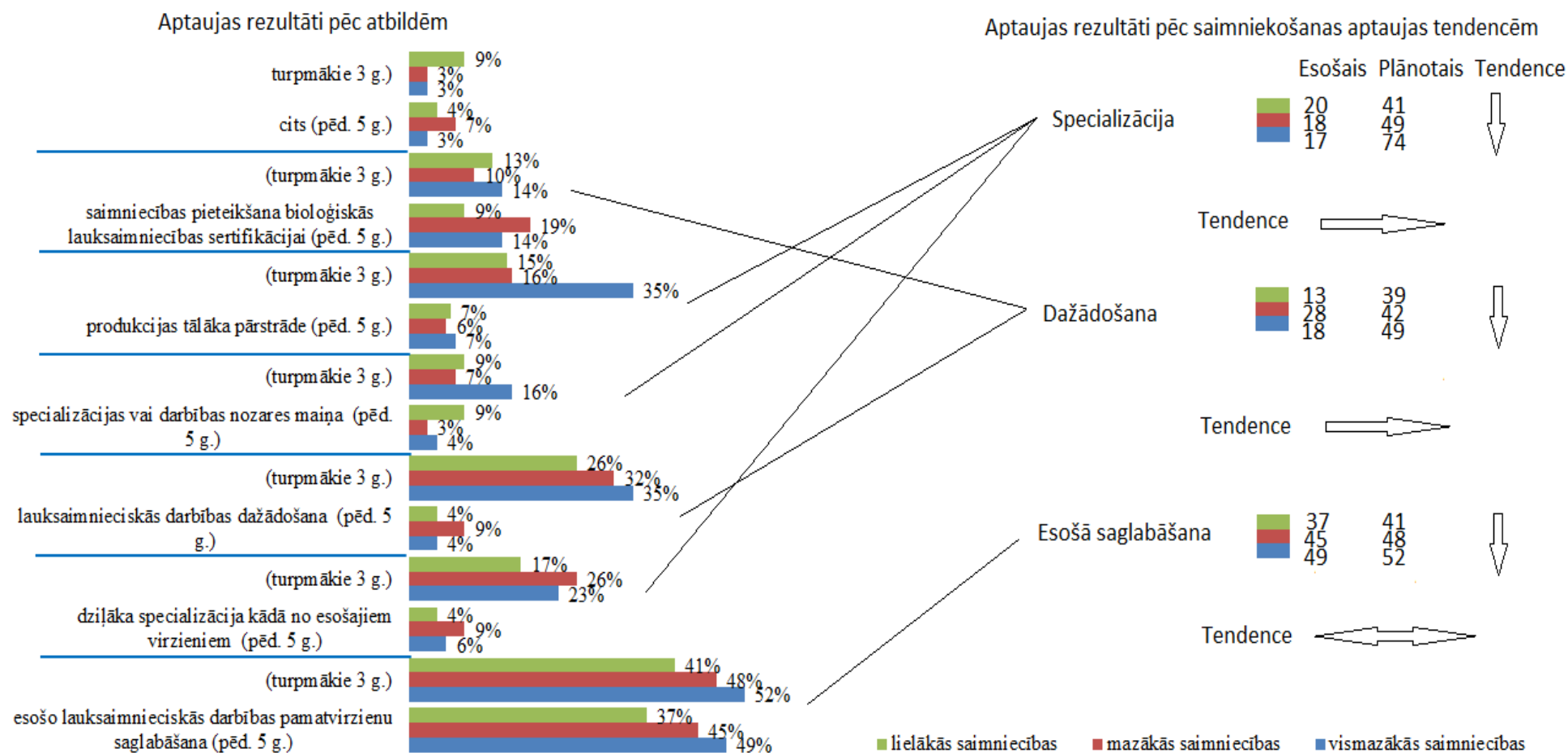
Augkopība, uz 1 ha	
Vasaras kvieši	693
Ziemas kvieši	693
Rudzi	459
Mieži	446
Auzas	298
Vasaras graudaugu mistri	329
Tritikāle	329
Citi graudaugi (griķi u.c.)	329
Zirņi, lauka pupas, saldā lupīna	659
Pākšaugu mistri, vīķi, lēcas, aunazirņi	277
Kartupeļi	2 486
Garšķiedru lini	349
Eļļas lini	329
Ziemas rapsis	888
Vasaras rapsis	888
Ripsis un pārējie eļļas augi	886
Ārstniecības augi, garšaugi	802
Citas tehniskās kultūras	200
Lauka dārzeņi	4 464
Dārzeņi apsildāmajās segtajās platībās	60 386
Dārzeņi specializētajās un neapsildāmajās segtajās platībās	5357
Zemenes	4464
Sēnes (m2)	400
Ziedi un dekoratīvie augi atklātā laukā	11 680
Ziedi un dekoratīvie augi apsild. segtajās platībās	123 566
Zālāju sēklas	516
Citas sēklas un stādi	516
Citas aramzemes kultūras (izņemot lopbarību)	200
Ābeles	996
Bumbieres	996
Ķirši, plūmes, cidonijas	996
Ogulāji	996
Vīnogas	200
Ilggadīgo dekoratīvo un augļu koku un krūmu stādi	8 244

turpinājums 6.pielikums

Ziemassvētku eglītes	200
Citas ilggadīgās kultūras	200
Lopbarības saknes un kāposti	680
Kukurūza lopbarībai	141
Proteīnaugi skābbarībai un zaļmasai	141
Citas lopbarības kultūras	141
Ilggadīgie zālāji aramzemē	116
Kultivētās pļavas, ganības	89
Dabīgās pļavas, ganības	10
Lopkopība, uz 1 mājlopu gadā	
Jaunlopi jaunāki par gadu	295
Buļļi 1 līdz 2 gadiem	473
Teles no 1 līdz 2 gadiem	256
Buļļi vecāki par 2 gadiem	282
Vaislas teles vecākas par 2 gadiem	367
Nobarojamās teles vecākas par 2 gadiem	367
Slaucamās govīs	1 774
Zīdītājgovīs	336
Sivēni svarā zem 20 kg	91
Nobarojamās cūkas	156
Sivēnmātes svarā virs 50 kg	806
Pārējās cūkas	156
Aitu mātes	96
Pārējās aitas	61
Kazu mātes	308
Pārējās kazas	30
Vistas gaļai	7
Dējējvistas	18
Pīles, zosis, pārējie putni	11
Trušu mātes	162
Zirgi	250
Bišu saimes	102

7. pielikums. Respondentu saimniecībās veiktās izmaiņas un plānotā saimnieciskās darbības attīstība

Avots: LAND pēc LLKC lauku saimniecību aptaujas rezultātiem